

**T.C.  
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**PROFESYONEL GAZETECİLERİN  
TANIKLIĞINDA  
MEDYA-İKTİDAR-DEMOKRASİ  
İLİŞKİSİ:2002-2015 DÖNEMİ**

**DOKTORA  
TEZİ**

**NACİYE BERİL  
EKŞİOĞLU SARILAR**

**101164002**

**Danışman Öğretim Üyesi  
Prof. Dr. İCLAL GÜL BATUŞ**

**İstanbul, Eylül 2016**

**T.C.  
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**PROFESYONEL GAZETECİLERİN  
TANIKLIĞINDA  
MEDYA-İKTİDAR-DEMOKRASİ  
İLİŞKİSİ:2002-2015 DÖNEMİ**

**DOKTORA  
TEZİ**

**NACİYE BERİL  
EKŞİOĞLU SARILAR**

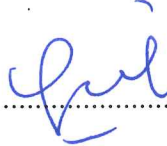
**101164002**

**Danışman Öğretim Üyesi  
Prof. Dr. İCLAL GÜL BATUŞ**

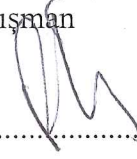
**İstanbul, Eylül 2016**

T.C. Maltepe Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

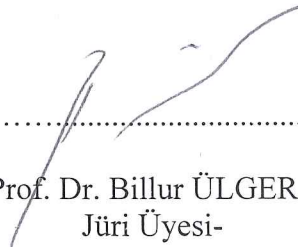
23.09.2016 tarihinde tezinin savunmasını yapan Naciye Beril EKŞİOĞLU SARILAR'a ait "Profesyonel Gazetecilerin Tanıklığında Medya-İktidar-Demokrasi İlişkisi: 2002-2015 Dönemi" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimleri Doktora Programında Doktora Tezi Olarak Oy Birliği/Oy Çokluğu İle Kabul Edilmiştir.



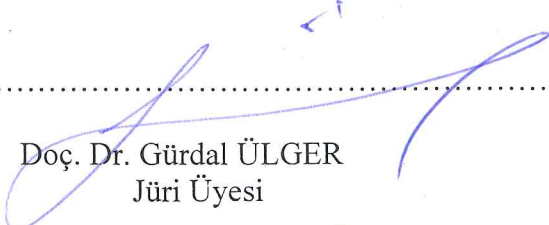
Prof. Dr. Gül BATUŞ  
(Başkan)-Danışman



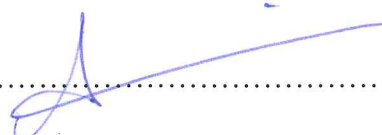
Prof. Dr. Filiz BALTA PETEKOĞLU  
Jüri Üyesi



Prof. Dr. Billur ÜLGER  
Jüri Üyesi-



Doç. Dr. Gürdal ÜLGER  
Jüri Üyesi



Yrd. Doç. Dr. Burcu AKKAYA  
Jüri Üyesi

## İÇİNDEKİLER

<b>ÖZET</b> .....	vii
<b>ABSTRACT</b> .....	viii
<b>GİRİŞ</b> .....	1
Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	3
Araştırmanın Kapsamı.....	4
Bulgular.....	4
<b>1. BÖLÜM DEMOKRASİ VE MEDYA KAVRAMLARININ TARİHSEL SÜREÇTEKİ DEĞİŞİM EVRELERİ</b> .....	<b>5</b>
1.1. Demokrasi.....	5
1.1.1. Liberal Demokrasi.....	13
1.1.1.1. Liberal Demokraside Medyanın Demokratik İşlevi.....	21
1.1.1.1.1. Kamuoyu ve Medya.....	28
1.1.1.1.2. Sosyal Medyanın Kamusal Alanı Dönüştürmesi.....	30
1.1.1.2. Liberal Demokraside Medya-İktidar İlişkisi.....	31
1.1.1.2.1.Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Medya ve Hegemonya Kavramı.....	31
1.1.1.2.2. Sansür ve Otosansür.....	37
<b>2. BÖLÜM ANAYASAL DÜZENDE MEDYA-DEMOKRASİ-İKTİDAR İLİŞKİSİ</b> .....	<b>46</b>
2.1. Osmanlı’da Demokratikleşme Çabaları ve Basın-İktidar İlişkisi.....	48
2.2. Cumhuriyet’ten 2002’ye Basın- İktidar İlişkisi.....	51
2.2.1. Tek Parti Dönemi Devlet-Basın İlişkisi.....	53
2.2.2. Çok Partili Sistemde Basın-İktidar İlişkisi (1946-1980).....	60
2.2.3. 1980-2002 Dönemi Medya-İktidar İlişkisi.....	69
2.3. Ulusal ve Uluslararası Hukukta Basın Özgürlüğü.....	82
2.3.1. AİHS ve İç Hukukumuzdaki Yeri.....	84
2.3.2. Anayasada Basın Özgürlüğü.....	86

2.3.3. Basın Özgürlüğünün Yasal Mevzuattaki Yeri.....	90
<b>3. BÖLÜM PROFESYONEL GAZETECİLERİN TANIKLIĞINDA MEDYA-İKTİDAR İLİŞKİSİ (2002-2015).....</b>	<b>94</b>
3.1. Medya- İktidar İlişkisi (2002-2015).....	96
3.2. Medya Sahipliğindeki Dönüşüm .....	121
3.3. Medya Kuruluşları ile Siyasal İktidar Arasındaki Ekonomik İlişkiler.....	127
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER .....</b>	<b>137</b>
<b>KAYNAKLAR.....</b>	<b>142</b>
<b>EKLER.....</b>	<b>151</b>

## ÖZET

Bu çalışmada çağdaş demokrasilerde basının “kamunun bilme hakkını” ne kadar yerine getirdiği; toplum üzerinde etkili olan kişi, kurum ve kuruluşları denetlemesi, halkı bilgilendirmesi, bunu yaparken de hesap sorulabilmesine katkıda bulunması gereken medyanın Türkiye’de 2002 sonrası şekillenen yeni yapısı ve gazetecilik pratiklerinin nasıl değiştiği incelenmiştir.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. “Demokrasi ve Medya Kavramlarının Tarihsel Süreçteki Değişim Evreleri” başlıklı birinci bölümde, medya ve demokrasi ilişkisi, basın özgürlüğünün sansür ve otosansür nedeniyle nasıl tehlike altına girdiği kuramsal temelde Marks, Althusser, Gramsci ve Habermas’ın düşünceleriyle ilişkilendirilerek anlatılmıştır. “Anayasal Düzendeki Medya-Demokrasi-İktidar İlişkisi” başlıklı ikinci bölümünde, Türk basın tarihinde medya-siyaset ilişkisi ve Anayasa’da basın özgürlüğü kavramları ortaya konmuştur.

Çalışmanın “Profesyonel Gazetecilerin Tanıklığında Medya-İktidar İlişkisi (2002-2015)” başlıklı üçüncü bölümünde ise, söz konusu yıllar arasında Türkiye’de değişen ve dönüşen medya yapısı, 2002’den bugüne tek parti olarak iktidarını, oylarını artırarak koruyan hükümetin basınla sansür ve otosansür kavramları üzerinden hem siyasi hem ekonomik ilişkisi, medyanın geniş yelpazesindeki gazetecilerle yapılan derinlemesine mülakatlar ışığında irdelenmiştir.

**Anahtar Sözcükler:** Demokrasi, İktidar, Medya, Sansür, Otosansür

## ABSTRACT

This research examines how the press in contemporary democracies has fulfilled the public's right to know; how it supervised persons that are effective on society, how it monitored institutions and organizations, informed public; and while doing so, how this concept of media in contemporary democracies-in which media is expected to carry out its functions to contribute to be able to ask accountability for-shaped into a new form in Turkey after 2002 general elections, and how journalism practices evolved.

The research consists of three parts; the first part, named "Evolving Phases of Democracy and Media Concepts in Historical Process", explains democracy and media relationship, how liberty of press is imperiled due to censorship and also self-censorship correlated opinions with Marx, Althusser, Habermas and Gramsci as a theoretical basis. Media and politics connection in history of Turkish press and freedom of press in constitution are presented in the second part, titled as "Media, Democracy and Government Relation in Constitutional Order". The third part called "Media Government Relationship in Witnessing of Professional Journalists (2002-2015)" scrutinizes constantly evolving and converting structure of media in Turkey and both economic and political of the government, who preserved while enhancing their political power as well as their vote ratio, with press in concepts of censorship and self-censorship via detailed interviews with journalists from wide range of media channels.

**Key Words:** Democracy, Rulership, Media, Censorship, Self-Censorship

## GİRİŞ

Modern hukuk devletinde en önemli ve en etkin denetim organı özgür ve bağımsız medyadır. Bir başka deyişle medya parlamenter demokrasilerin mihenk taşıdır. Tocqueville medya için “özgürlüğün en demokratik formülü” demiştir. (aktaran Bülbül, 2001:2) Demokratik sistemlerde özgür medyanın varlık nedeni iki unsura bağlanabilir: Yasama-yargı-yürütmeyi yani devletin organlarını denetleyen “dördüncü kuvvet olması”; ikincisi, kamuoyunu aydınlatarak eleştirel ve gündemi takip eden vatandaşların oluşturulması için katkı sağlaması. Basın farklı düşüncelerin yaşamasını, bunların duyurulmasını, aynı zamanda güvencede olmasını sağlayan bir platformdur. (O'Neil, 1998:40-41) Bu nedenle siyasetin medyaya kamuyu etkileme gücünden dolayı ihtiyacı olduğu düşünülmektedir.

Liberal düşünceye göre medyanın birincil rolü olan hükümetleri kamu adına denetim (watchdog), kontrol etme görevi medya ve iktidar kavramlarını basın tarihinde her zaman karşı karşıya getirmiştir. Medyanın kamuoyunu bilgilendirme ve olan olumsuzluklarda etkileme gücü bir yanda, siyasetin medya tarafından etkilenmiş kamuoyunu elde etme çabası öte yanda, ikili rekabetin unsurlarını oluşturmaktadır. Medya alanında yapılan çalışmalar basının kamuoyu oluşmasında önemli bir araç olduğunu ortaya koymuştur.

Günümüz Türkiye'sine bakıldığında 2002 yılından beri devam etmekte olan süreçte ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel boyutta ciddi bir dönüşümün olduğu gözlenmektedir. Kitle iletişim araçlarının gücü yadsınamaz bir gerçektir. Kimi zaman devletin ideolojik aygıtı olarak kimi zaman da kamuoyunu aydınlatan dördüncü güç olarak kitle iletişim araçlarının kullanımları siyasal sistemlere göre farklılık gösterir.



Çağdaş demokratik toplumlarda halkın bilgilenmesi ve gerekli yerlerde kamuoyunu harekete geçirerek kamusal bilincin oluşmasına vasıta olan medyanın, demokrasi kültürünü yayma aracı olduğu söylenebilir. Demokrasi sorunsalından yola çıkarak kitle iletişim araçları ve bunlara yön veren gazetecilerin mesleki pratikleri içinde yaşadıkları sorunların ele alınması, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. “Demokrasi ve medya kavramlarının tarihsel süreçteki değişim evreleri” başlıklı birinci bölümde, medya ve demokrasi ilişkisi incelenmektedir. Demokrasi kültürünün medyadaki yansıması, medyada sansür ve otosansür kavramları, sansür ve otosansürü doğuran nedenler ele alınırken kamusal bir hak olan düşünce ve basın özgürlüğünün sansür ve otosansür nedeniyle nasıl tehlike altına girdiği kuramsal temelde Marks, Althusser, Gramsci ve Habermas’ın düşünceleriyle ilişkilendirilerek anlatılmıştır.

1980 sonrası Türk siyasal hayatında ekonomik ve politik dönüşüme paralel basında da mülkiyet değişimi yaşanmış ve medya tekelleşen bir yapıya bürünmeye başlamıştır. 1980 sonrasında iktidar ile basın arasındaki ilişkide ciddi bir değişim gözlemlenmektedir. Çalışmanın “Anayasal düzende medya-demokrasi-iktidar ilişkisi” başlıklı ikinci bölümünde, tek parti dönemi, çok partili sistemde Türk basın tarihi anlatılmış ve 1980 sonrasında Türkiye’deki neoliberal politikalar ile medyadaki dönüşüm ve bu dönemde oluşan medya-siyaset-ticaret ilişkisi sansür ve otosansür kavramlarından yola çıkılarak ortaya konmuştur.

Çalışmanın “Profesyonel gazetecilerin tanıklığında medya-iktidar ilişkisi (2002-2015) başlıklı üçüncü bölümünde, söz konusu yıllar arasında Türkiye’de değişen ve dönüşen medya yapısı, 2002’den bugüne tek parti olarak iktidarını, oylarını artırarak koruyan hükümetin basınla olan ilişkisi, sansür ve otosansür kavramları üzerinden, medyanın geniş yelpazesinde yer alan ve Türk basınında etkin olan 23

gazeteciyle yapılan görüşmelerde beş temel soru -ayrıntılarla alt başlıklara bölünen sorularla mülakat derinleştirilmiştir- çerçevesinde irdelenmiştir. Türkiye'nin 2002 sonrası şekillenen yeni medya yapısı ve gazetecilik pratiklerinin nasıl değiştiği, üretim sürecinde yer almış gazetecilerle (Ek:2) birebir görüşme tekniğinden faydalanılarak sunulmuştur.

### **Araştırmanın amacı ve yöntemi**

1980' lerde ortaya çıkan neoliberal ekonomik yapı ile gazeteci aileden gelen patronların yerini işadami patronlara bırakması sadece medyanın yapısını değil, gazeteci pratiklerini de değiştirmiştir. Askeri vesayetten kurtulan medya sivilleşme çabaları içinde sansür ve otosansür olgusunu deneyimlemiştir.

Türk medya sektöründeki yapısal dönüşümü; holdingleşme, tekelleşme ve siyasi erk ile olan bağımlı süreç içinde, demokrasinin ana unsuru olarak gösterilen medya nasıl yaşamıştır? 2002 yılından beri devam eden tek parti iktidarı sürecinde gazetecilik mesleği nasıl bir sürece girmiştir? Araştırma, bu dönemde faaliyet göstermiş gazetecilerin kendi kişisel deneyimlerini aktardıkları derinlemesine mülakat yöntemini kullanarak incelemiştir.

Çalışmanın amacı 2002-2015 yılları arasında, profesyonel gazetecilerin tanıklığında, Türkiye'de medya, medya-demokrasi ilişkilerini incelemek, sansür olgusunun ve bunun yol açtığı otosansürün varlığını irdelemektir. İzlenen teknik yöntem, çoğunlukla kayda alınmış yüz yüze görüşmelerdir, bazı gazetecilerle de yazılı olarak soru cevap tekniği kullanılmıştır.

## **Araştırmanın Kapsamı**

Araştırmanın literatür bölümünde Türk medya sektörünün siyasi ve ekonomik sistemle iç içe olan tarihsel süreci ele alınmıştır. Araştırmada deneyim ve görüşlerine başvurulmuş medyanın farklı kesimlerinden gazeteciler; Ahmet Hakan, Çiğdem Anad, Sedat Ergin, Cengiz Çandar, Hasan Cemal, Can Dündar, Süleyman Sarılar, Nedim Şener, Şirin Payzın, Cüneyt Özdemir, Mirgün Cabas, Stelyo Berberakis, Aydın Engin, Yalçın Bayer, Kenan Alpay, Akif Beki, Taha Akyol, Rahim Er, Abdülkadir Selvi, Nihat Bengisu Karaca, Mehmet Ocaktan, Atilla Özsever ile basın hukuku avukatı Fikret İlkiz'dir.

## **Bulgular**

Araştırma kapsamında adı geçen gazetecilerle yapılan yüzyüze mülakatlarda kendilerine yaşadıkları süreç, sansüre uğrayıp uğramadıkları, otosansür olgusunu yaşayıp yaşamadıkları, bugünkü medya ve demokrasi ortamı üzerine düşünceleri sorulmuştur. Çalışmanın amacına yönelik olan bu sorulardan elde edilen yanıtlar araştırmanın temel bulgularını oluşturmaktadır.

# 1. BÖLÜM

## DEMOKRASİ ve MEDYA KAVRAMLARININ TARİHSEL SÜREÇTEKİ DEĞİŞİM EVRELERİ

Sansür, kendilerinden ve başkalarından bazı gerçekleri saklamak isteyenlerin aracıdır. (Charles Bukowski)

### 1.1. Demokrasi

İlk defa Antik Yunan'da Herodot'un kullandığı demokrasiye kelime anlamıyla bakıldığında "demos" halk, kitle ve "kratos" yönetim, iktidar kullanma, egemenlik demektir. Bu iki kelimenin birlikteliğinden doğan "demokratia" halkın egemenliğini, halkın kendi kendini yönetmesini ifade eder. Tanilli demokrasiyi "Bir toplumda halkın, yani hiçbir ayırım görmeyen yurttaşlar topluluğunun, siyasal iktidarı elinde tuttuğu ya da denetlediği bir siyasal örgütleniş biçimi" olarak tanımlamıştır (Tanilli, 1999:11).

Yüzyıllar önce insanlığın lügatına giren demokrasi için bazen methiyeler dizilmiş, bazen de demokrasi ironik bir eleştirinin malzemesi haline gelmiştir. Rousseau, (Rousseau, 2006:64) "Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil." derken, Fransız yazar Tocqueville ise ünlü eseri "Amerika'da Demokrasi"de, "Demokrasi insanlara en yetenekli hükümeti vermez... ama kötü şartlar altında bile mucizeler yaratan enerjiyi verir." demiştir (Tocqueville, 1994:95). İngiliz devlet adamı Churchill demokrasiyi tanımladığı ironik sözleriyle hatırlanır: "Demokrasi en kötü yönetim şeklidir; zaman zaman denenen diğer tüm yönetim şekillerini hariç tutacak olursak." Platon ise demokrasiye daha farklı tarafından bakmıştır. Demokrasinin zorbalık yolunu tutmasının nedeni olarak doymak bilmeyen özgürlük isteğini göstermiştir. Platon'un, düzensizlik ve kurnalsızlık sistemi olarak tanımladığı demokrasiye ilişkin verdiği

örnekler şu şekildedir: “Demokraside atlar, eşekler öyle serbest, öyle mağrur yürümeye alışırlar ki, yollarından kaçmayana çarpar geçerler. Her yerde dolup taşan bir hürriyet kısacası.” (Eflatun, 1985:248). Platon’a göre bu boşluk ve kuralsızlık tüm yasal düzeni, dikkate almamaktır. Aristoteles bu fikirlerine rağmen demokrasiye Platon gibi sıcak bakmamıştır. Demokrasiyi tiranlık ve oligarşiden sonra en kötü yönetim biçimi olarak kabul eder. Aristoteles (Aristoteles, 1983:117) yine de demokrasiyi, çoğunluğun yönetimi olması dolayısıyla tek adamın yönetimine tercih etmiştir.

Demokrasi insanlık için kimi zaman büyük bir fırsat olarak görülmüştür. Demokrasi çoğunluk iradesini esas alır, ancak tarihsel süreçte çoğunluğun halkın tümü adına bir karar alması sonucu azınlıkların haklarının çığnendiğine ve tehlikeye sokulduğuna rastlanmıştır. Azınlık hakları, muhalefet, demokrasiler için vazgeçilmez koşullar arasında yerini almıştır. Demokrasi bu noktada sınırlamaya ihtiyaç duymuş, bu sınırlamalar azınlığın da içinde yer alabileceği anayasal düzenlemelerle, seçim sistemleriyle sağlanabilmiştir. Demokrasi “çoğunluğun egemenliği azınlığın hakları” olarak tanımlanırken, muhalefetin engellendiği bir ortamda demokrasi kavramından söz etmek daha zor bir hal almaktadır. Kuvvetler ayrılığı ile sınırlandırılmamış iktidar bazı düşünürler tarafından “çoğunluk zorbalığı” olarak nitelendirilmiştir. “Çoğulculuk, çeşitli hayat tarzlarını içinde barındıran toplum yapısı, özerk hareketler, sivil toplum örgütleri, partiler vasıtasıyla hayata geçirilebilir. Ve bu yönüyle, vatandaşların bir bölümünün baskı gruplarının üyesi olduğu varsayımına dayanır. (Kalfa, C. ve Ataay, F., 2014). Bunu gerçekleştirmek çeşitli zorluklar içermektedir. Demokrasiye dayandığı düşünülen toplumların günümüz dünyasında yaşadığı zorluklar böyle oluşmaktadır.

Demokrasi tarih boyunca farklı düşünürler tarafından ele alınmıştır. Demokrasinin tarihi Antik Yunan'a dayanmaktadır. Demokrasinin M.Ö. altıncı ve dördüncü yüzyıllar arasında hayat bulduğu Atina'da, günümüzdeki manada özel alanın olmamasından dolayı siyasal özgürlük deneyimi bireysel haklar temeline dayanmamıştır. Bu yüzden özgürlük, yurttaş olmak ve siyasete aktif katılmakla ilişkilendirilmiştir (Mayo, 1964:37). Atina'da yurttaş olmak siyasete aktif katılmak anlamına gelse de kadınlar ve köleler "demos"un içinde yer alamamışlardır. "Demokratianın üç önemli mirası olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi toplum kavramsallaştırmaları ve örgütlenmeleri ile demokrasi, siyaset anlayışı pratiği arasında belirleyici ilişkiler kurulabileceğidir. İkincisi, vatandaşların yönetime katıldıkça; siyasal, kamusal hayatla ilgilendikçe kendilerini gerçekleştirebileceklerini, özneleşebileceklerini savunan (pozitif) özgürlük ve aktif vatandaşlık anlayışıdır. Üçüncüsü, istisnasız ve ayrıcalıksız tüm vatandaşların kura ve rotasyon ile idari makamlara gelebilmesinden ve bütün vatandaşların egemen Meclis'in doğal üyeleri olmasından anlaşılacağı üzere eşitlikçidir. Demokratia'nın eşitlikçiliği yönetim faaliyetinin ayrı ve özel bir bilgi veya meziyet (uzmanlaşma) gerektirmediği ya da bütün vatandaşların bu bilgi ve meziyetler bakımından eşit oldukları görüşüne dayandırılır... Gerçekte modern demokrasi, demokratiadan tamamen farklı bir paradigma üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla modern demokrasinin toplum, siyaset, özgürlük ve eşitlik anlayışları farklıdır. Modern demokrasinin içinde işlediği söz konusu yeni paradigma 16. Yüzyılda gelişen ve post-feodal bir ideoloji olan liberalizmdir." (Taşkın, 2002:209-210).

İngiltere'de ortaya çıkan Magna Carta, on sekizinci yüzyıldaki Amerikan Devrimi, 1789' daki Fransız Devrimi liberal demokrasinin önemli yapı taşlarını oluşturmuştur. Aydınlanma ile giderek güçlenen demokrasi; ussallık, irade, eşitlik,

özgürlük, güçler ayrılığı kavramlarıyla yol almıştır. Demokrasi kavramının gelişmesinde Thomas Hobes, Machiavelli, Jeremy Bentham, Stuart Mill, J.J.Rousseau, Voltaire, Immanuel Kant, Alexis de Tocqueville, John Locke gibi kuramcılar rol oynamışlardır.

Ortaçağın sonlarında burjuvazinin-kentli sınıfın-ortaya çıkmasıyla ticari hayat hareketlenmiş, “uyaniş” başlamıştır (Tanilli, 1999:97). Burjuvazinin ortaya çıkmasıyla mutlak monarşinin varlığı tartışılmaya, on sekizinci yüzyılın sonunda ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte de iktidarın yapısı sorgulanmaya başlamıştır. “Burjuvazinin 18. Yüzyılda ve 19. Yüzyılın başlarında kurduğu siyasal sistem, bir temel çelişkiye dayanıyordu. Bu sistemin ilkesi halk egemenliği, asıl özlemi de insanlar arasında hukuksal eşitlikti. Ne var ki sistem, halkı siyasal sorunların çözümlmesinden uzak tutma biçiminde anlaşılıyordu ve oy hakkının kullanılmasında yurttaşlar arasında ayrımcılığa gidiyordu. Böylece bir yandan yurttaşlara kendilerine ait olması gereken iktidarı sunarken, öte yandan onları yansızlaştırıyor ve kurulu düzeni savunma ile sınırlamış oluyordu.” (Tanilli, 2009:12).

Özgürlük mü yoksa eşitlik mi demokrasinin önceliğidir? Bu soru tarih boyunca sıklıkla gündeme gelmiştir. Liberalizm özgürlüğü anlatırken, demokrasi siyasal eşitlik üzerinde şekillenmektedir. Liberal demokrasinin gelişmesine en önemli katkıyı sağlayan devrimlerden biri olan Fransız devriminin önderleri Voltaire, Montesquieu ve J.J.Rousseau’dur. Devrim 14 Temmuz 1789’da mutlak monarşinin sonunu getirmiş, liberal demokrasinin de ilk adımlarını atmıştır. Tanilli’ye göre Fransız devrimini öne çıkaran unsur, bölgede yer alan büyük burjuvazinin, küçük burjuvazinin ve emekçi halkın zaman zaman işbirliği yapması ve kentli, köylü emekçi kitlelerin başkaldırması yani devrime katılmasıdır. Batı demokrasisi, emekçi halk kitleleri ve işçilerin yoğun mücadeleleri ile kazanılmıştır (Tanilli 1996:35-36).

Rousseau (Rousseau, 2006:14) Toplum Sözleşmesi'nin amacını şu sözlerle açıklar, “Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun. İşte Toplum Sözleşmesi'nin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur.” Jean Jacques Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'ne göre egemenlik halka aittir. Rousseau egemenliğin halk oyunun yürütülmesi olduğunu söylemiş, egemen varlık ise elindeki yasalarla iş görür demiştir (Rousseau, Önsöz, 1982:7-9). Rousseau egemenliğin her şartta halkta olması gerektiğini vurgulamıştır. Egemenlik yurttaşın ortak iradesidir ve anayasanın da üstünde bir üstünlüğü içerir. Rousseau'ya göre “Toplum Sözleşmesi” yurttaşlarına eşit haklar verirken insanın kendine yabancılaşmasına neden olan medeniyeti de onaracaktır. Rousseau'nun demokrasi kavramında, bu olgunun işlerlik kazanması için devletin küçük ve sınıflar arası ayrımın fazla olmaması gerekmektedir (Rousseau, 2006:63). “Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil” sözleri Antik Yunan demokrasinin uygar dünyaya uygulamada yaşanan zorlukları işaret etmektedir. Demokrasi yönetimini küçük ve yoksul, aristokrasiyi orta, monarşiyi de büyük ve varlıklı devletler için uygun bulan Rousseau, yasayla yönetilen her devleti cumhuriyet olarak tanımlamaktadır (Bilecen, 2010:21).

Rousseau “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı eserinde, cumhuriyet kavramını şöyle açıklar: “Herkesin kanunları onaylamakla, onlara yürütülme gücü sağlamakla, kurul halinde en önemli kamu işleri üzerinde kararlar vermekle yetindiği; saygı duyulan mahkemelerin kurulduğu, bunların çeşitli bölümlerinin birbirinden dikkatlice ayrıldığı, adaleti ve hükümeti yönetmek için her yıl yurttaşların en yetenekli, en dürüst olanlarının seçildiği, böylece yüksek



görevlilerin erdeminin halkın bilgeliğini belli ettiği, yüksek görevlilerle halkın birbirine onur verdiği bir cumhuriyeti seçerdim.” (Rousseau, 1995:70).

Rousseau Toplum Sözleşmesi’nde belirttiği düşünceler nedeniyle liberalizmi savunan düşünürlerce birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Temsili demokrasinin önüne koyduğu katılımcı modelin uygulanabilirliği eleştirilmiş ancak bundan da önemlisi Rousseau’nun birey özgürlüklerini kaldırıp bunları genel irade altında birleştirip, tekli bir yapıya dönüştürmesini kabul edilemez bulmuşlardır. Çünkü genel irade totaliter bir devlet yaratma riskini artıracak, bireyleri devlete bağımlı kılacaktır (Yayla, 1999:6). Liberalcilere göre, Rousseau’nun genel iradeye inancı, totaliter devletin sinyallerini verirken, yasama ve yürütmenin birlikteliğini önermesi de kuvvetler ayrılığı ilkesini zedeleyecektir. Ayrıca halkın aşırı katılımını öneren katılımcı modelin de kabul edilebilir ölçülerde olmadığı, bunun sorun yaratacağı öne sürülerek liberalci düşünürlerin eleştirilerine hedef olmuştur.

Bu eleştirilerden de anlaşılacağı gibi demokrasi bağlamında Rousseau ciddi eleştiri oklarına hedef olmuş, aydınlanma çağının önemli bir düşünürüdür. Ancak ilginç olan Rousseau’yu eleştiren siyasal odakların farklı savlar üzerinden yola çıkmasıdır. Bir yanda “genel irade” yaklaşımıyla bireysel özgürlüklerin genel irade çatısı altında toplanmasıyla totaliter bir devlet anlayışının savunucusu gibi eleştirenler olduğu gibi; yönetilen-yönetici bağlamında bakıldığında ise, yurttışı siyaset sahnesinde yöneticinin üstüne getirmesi bakımından takdir edenler de vardır. Aydınlanmanın bu ünlü isminin fikirlerine; kimi zaman liberal demokraside, kimi zaman radikal demokraside, kimi zaman da Marksist demokraside rastlamak mümkündür.

Locke ve Montesquieu ile gelişen modern anayasa siyasal iktidarın sınırlandırılması düşüncesini bünyesinde barındırmıştır. Tocqueville ise sınırsız gücün

nasıl bir canavar haline dönüşebileceğini şu sözlerle vurgulamıştır (Tocqueville, 1994:99): “Gücü denetleyen, hızını kesen bir yetki yoksa o zaman da özgürlük tehlikeye girmiş olur.” Demokrasinin yönetici ilkesinin erdem olduğunu öne süren Montesquieu’nün “kuvvetler ayrılığı” kuramı, burjuva özgürlük anlayışının en önemli belgelerinden olan 1789 Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” içinde de yer almıştır. Bildirinin 16. maddesinde “Kuvvetlerin ayrılmadığı ve özgürlüklerin teminat altına alınmadığı yerde anayasa yoktur” ifadesi yer almaktadır. Batı’daki bütün çağdaş anayasalar kuvvetler ayrılığı ilkesini esas almaktadır. Montesquieu’nün “Kuvvet kuvveti durdurmazsa özgürlük olmaz” sözü, çağdaş Batı demokrasilerinin temelini teşkil etmektedir. Bahsedilen kuvvetler, devletin üç ayrı görevine tekabül etmektedir: yasaları yapmak (yasama), bunları uygulamak (yürütme) ve suçluları cezalandırmak (yargı) dır (<https://www.academia.edu.tr>).

Demokrasi kuramına getirdiği; iktidar mekanizmasının kontrolü, gücün farklı erklerle dağıtılması ve iktidarın egemenliğinin yani otoritesinin sınırlandırılması çalışmalarıyla kuramın önemli düşünürlerinden Montesquieu’ye göre yasama, yürütme ve yargıdan oluşan bu üç unsur farklı kişilerce icra edilmezse toplumda ciddi problemler oluşturabilmektedir.

Özkorkut kuvvetler ayrılığı ilkesinin belirlediği keskin sınırların, özellikle yasama ve yürütme arasında, zaman zaman muğlaklaştığını ifade etmektedir. Özkorkut’a göre gerçek bir demokrasinin gerçekleşmesi için yargı bağımsızlığı esastır. Yürütme ve yargı arasında keskin bir ayrımın olduğu ortamda ancak yürütmenin yargıya müdahalesi önlenmiş olur. “Kuvvetlerin birbirinden ayrı ellere verilmesindeki amaç, gücün kötüye kullanılmasını önlemek, otoriteye karşı bireyi korumaksa, bunu sağlamanın en etkili yolu, yasama ve özellikle yürütmeden gelebilecek kişi özgürlüğünü kısıtlayıcı düzenlemeleri engellemek amacıyla yargıyı gerçek anlamda

bağımsız ve tarafsız kılmaktır. Yürütme ve yargı erkleri arasında belirgin bir ayrılık olduğu takdirde yargının yetkili ve sorumlu olduğu hususlarda yürütme yargıya müdahale edemeyecektir.” (Özkorkurt, 2008:225-242).

Blummer’e göre ise siyasal sistemler arasında içerisinde meşrulaştırılmasında iletişime en çok ihtiyaç duyan demokrasidir. Çünkü demokrasi devlet ve yurttaşların gönüllü birlikteliğidir. İrvan’a göre bu gönüllü birliktelik yönetilenlerin yönetenlere rıza göstermesi ile gerçekleşir. Rıza ise halk ve iktidar arasındaki iletişim kanallarının açıklığı ile gerçekleşebilir. Demokrasi özgür ve serbest seçimlerle bu rızayı kurar. Demokrasinin vazgeçilmez unsuru seçimler ile halk sadece sisteme rızasını yinelemez, aynı zamanda kendisini kendi adına yönetecek olanları da seçerek yönetime doğrudan katılmış olur (İrvan, 1995 :76).

Lipson’a göre başlangıçta bütün engellemelerin kaldırıldığı bir yapı içinde dahi kimi unsurlar onları öne çıkaran özellikleri nedeniyle sivrilecek ve ekonomik ve toplumsal statü bağlamında fark yaratacaklardır. Bu durumda ne yapılmalıdır? “ Bu noktada eşitlik devlet müdahalesi olmadan gerçekleştirilemez. Yani tabii bir hal değildir. Hürriyetin aksine eşitlik tasarlamayı, uygulamayı, düzenlemeyi gerektirir” (Lipson, 1999:21). Buradan yola çıkarak devlet bireyi yasal çerçevede korumak zorundadır. Dolayısıyla demokrasi birey odaklıdır, bireyin düşünce özgürlüğü ve düşüncesini ifade edebilme özgürlüğü ülkenin anayasası ve tüm hukuki mevzuat tarafından güvence altına alınmalıdır.

Fizik bilimi ile karşılaştırıldığında, Lipson “ Fizikçiler için uzay ve zaman ne ise, demokrasi teorisyenleri için de özgürlük ve eşitlik odur.” demiştir (Lipson, 1999:18). Özgürlük, birim olarak birden başlar ve kümeye doğru genişler. Eşitlik ise, birim olarak kümeden başlar ve bireysel üyelere ulaşır (Lipson, 1984:468). “Demokrasi, eşitlik ve özgürlük, bir üçgenin üç noktasını veya açısını oluştururlar.”

(Holden, 2007:34). Buna karşın bu idealler birbiriyle çatışma içerisindedirler. Aşırı özgürlük idealinin eşitliği zedelediği; buna karşın aşırı eşitlik isteğinin de özgürlüğü ortadan kaldırdığı argümanı liberal okul tarafından sıklıkla öne sürülmüştür. Eşitlik mi özgürlük mü ön plana çıkarılmalıdır, demokrasi terazisinin hangi kefesi daha ağır basmaktadır? Bu soru yüzyıllar boyunca demokrasi teorisyenlerinin cevabını aradığı soruların arasında yerini almıştır.

Liberal düşünürler demokrasiyi negatif haklardan yola çıkarak bireysel haklar çerçevesinde ele almışlardır. Negatif hakla anlatılmak istenen şudur; bireyin ifade özgürlüğü başka güç odakları ve kamu otoritesinin keyfi müdahalesinden korunmalıdır. Bu bağlamda devlete yüklenen görev negatif karakterlidir. Bu hak ülkenin anayasası ve tüm hukuki mevzuatı tarafından tanınmalıdır. Böylece sadece kişilerin duygu ve düşüncelerinin değil kamu otoritelerinden gelebilecek baskıya karşı öznenin korunması politikalarını içerir (Erdoğan, 2001:8-13). Marksist teorisyenler ise demokraside toplumsal eşitliği ön plana çıkarmışlardır. Dolayısıyla her iki akımın öne çıkardığı eşitlik ve özgürlük kavramlarının hangisinin demokraside daha önde olması gerektiği kafalarda bir karışıklık yaratsa da, demokrasi olgusunu anlamak için her ikisini de kavramak gerektiği bir gerçektir.

### **1.1.1. Liberal demokrasi**

Tanör'e göre demokrasi halkın ya da milletin egemenliği ile ilgili tarihsel bir ürün olmakla birlikte, bunun günümüzde uygulanan şekli temsili demokrasi yani "halkın seçtikleri eliyle yönetime rıza göstermesi" bir başka deyişle "özgür seçim hakkını" kullanmasından ibaret bir kavram olduğunu söylemek, demokrasinin tam anlamını ifade etmeye yetmemektedir. Demokrasi halkın ya da milletin egemenliğiyse bazen bu ezici ve antidemokratik olabilir. Demokrasi çoğunluğun tercihi, azınlığın

hakkı ise; tarihte azınlığın haklarını dikkate almayan hatta azınlığı kendisine bir tehdit olarak görüp, çoğalmasına izin vermeyen yönetimler hep olduğu bilinmektedir. Bu nedenle siyasal demokrasi kavramının yeniden güçlenmesi gerekmiş, liberal demokrasi ya da çoğulcu özgürlükçü demokrasi yani sınırlanmış iktidar arayışlarını ifade eden kavramlar ortaya çıkmıştır. Bir iktidar seçimle bile gelmiş olsa demokratik kelimesini ancak çoğulcu ve özgürlükçü bir toplum yapısına yani insan haklarına saygı göstererek kazanabilir, yani demokrasi iktidarın kaynağını halkta bulduğu bir rejim değil, aynı zamanda insan hakları ile sınırlanmış bir sistemdir (Tanör, 1997).

Liberalizm hayatın her yönünü içine alan genel bir felsefedir. Bu felsefe, insanı merkeze koymuştur. İnsan önce aklı, aklın yanıdığı yerde de gözleme-deneye-metoda dayalı bilimi rehber olarak kullanacaktır. Bu yönüyle liberalizm hem bireyci sosyal bir felsefe hem de gerçeğe hakikate akıl-bilimle ulaşılabileceğini iddia eden rasyonel ve pozitivist bir bilgi felsefedir (<http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberal-demokrasinin-temelleri-bican-sahin,188.php>).

Liberal demokrasiye, “temsili demokrasi” de denmektedir, bu sistemde halk temsilcilerini seçerek karar alma sürecine katılır. Demokraside kalabalık nüfusun doğrudan karar alma sürecine katılması pratik olarak imkânsızdır, temsili sistem bu probleme bir çözüm olarak düşünülmüştür.

Liberalizm demokrasiye araçsal bir görev yükler bu yüzdendir ki özgür, tarafsız ve güvenilir seçimler demokrasiyle eş tutulur (Schmitter, 1999:6). Bu yolla hukukun egemenliği ile özgürlükler teminat altına alınır. Anayasal devletin varlığı, hukukun egemenliği ve tanıdığı haklar ile özgürlüklerin güvence altına alınması, rakipler arasındaki özgür ve güvenilir seçimler demokrasi için gerekli unsurlardır. Liberaller demokrasi kavramını yorumlarken; insan hakları, kanun hakimiyeti, hukuk

devleti, düşünce ve ifade özgürlüğü, teşebbüs özgürlüğü, sınırlı devlet, yasalar önünde eşitlik gibi temaları ön plana çıkarır.

“Liberalizmin kurucularından John Locke (1632-1704) egemenlerin iktidarının ancak “sivil” siyasi yönetimden önceki doğa halinde bireylerin sahip oldukları evrensel “doğal hakları” güvenceye alan bir siyasi örgütlenme içinde sınırlanabileceğini ileri sürdü. Her bireyin, herkesin kendi üzerindeki sahipliğinden kaynaklanan hayat, hürriyet ve mülkiyet doğal hakları vardı. Toplumun kendi yaptığı bir sözleşmeyle kurduğu devlet (sivil yönetim) bu haklara riayet etmekle mükellefi ve böyle davrandığı sürece meşru addedilebilirdi. Locke’un teorisi böylece yönetme yetkisinin yönetilenlerin rızasından kaynaklandığı düşüncesini de desteklemiş oluyordu.” (Erdoğan, 2014:13).

Immanuel Kant (1724-1804), Locke’dan sonra akılcı çizgiyi devam ettirmiştir. “Kant’a göre insanlar ortak rasyonel doğaları ve bunun sonucu olan ahlaki kişilikleri nedeniyle eşittirler.” (Erdoğan, 2014:14).

Kant ve Locke’u 19. Yüzyılda John Stuart Mill takip eder. Onun “özgürlük” anlayışı liberalizme katkı sunar. “David Hume’a (1711-1776) göre toplumda barışı ve adaleti sağlayan şey soyut akılla tasarlanan veya tanrı vergisi kurallar olmayıp, yararlılığı tecrübeyle görülmüş, uzlaşmaya dayalı pratikler veya konvansiyonlardı. Toplumsal istikrarın temelleri olan gerek adalet gerekse onun ayrılmaz bir parçası olan mülkiyet, akli değil konvansiyonel kurumlardı.” (Erdoğan, 2014:15).

“16. ve arkasından 17. Yüzyıl Rönesans ve Reform yüzyılıdır. Bütün bunlar güçlü bir düşünce akımıyla insanın yüceliğini, aklın gücünü ve yetkinliğe ulaşma olasılığını göklere çıkaran “hümanizma” ile aşağı yukarı aynı zamanda gelişir. İskolastiğin eleştirisini, feodal dinsel ideolojiye karşı mücadeleyi bilimsel buluşlar da destekler.” (Tanilli, 2009:30). Engels, aydınlıkçıların öncülüğünde gerçekleşen o

dönemi şu sözlerle ifade etmektedir. “ Din, doğa anlayışı, toplum, devlet örgütü, her şey en amansız bir eleştirinin hedefi oldu, her şey aklın mahkemesi önünde aklanmak zorunda kaldı ya da mahkum oldu.” (<https://www.frmtr.com/felsefe-sosyoloji-psikoloji/1077048-felsefi-terimler-s-zl.html>).

Tanilli de bu dönemi şu cümlelerle ifade etmektedir. “Bir amacı da vardır bu felsefenin, peşin yargıları yıkmak. Akla, doğaya, insanın mutluluğuna aykırı tüm peşin yargılara, boş inançlara karşı söz konusu felsefe. Özellikle, katolik mezhebinin dayattığı önyargıların karşısında. Stratejinin böyle saptanmış olmasının nedeni de şu: Dinin dayandığı önyargıları yıkmak, bir yerde siyasal önyargıları da yıkmak demektir. Çünkü kilisenin yanı başında onun bağlaştığı mutlak monarşi hüküm sürüyordu, taht ile mihrap el eleydi. Fransız burjuvazisi 18. Yüzyılın sonlarında halk kitlelerini de arkasına alarak devrim yaparken, işte bu bağlaşıklığa son verir, tahtı da mihrabı da yıkar. Fransız devriminin ünlü sloganı “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” bir yerde aydınlanma felsefesinin renklerini taşıyorlar, onun ürünleri. Böylece aydınlanma devrimle taçlanmıştı. Ekonomide ve kültürde devrimci olan burjuvazi, siyasal eserini de ortaya koymuş oldu.” (Tanilli, 2009:30-31).

Bu yüzyıllar aklın yüceliğini öne çıkaran hümanizma sonucunda tanrı, din, dünya anlayışının yerini insan, akıl birlikteliğine bıraktığı görülmüştür. Teokratik kalıplardaki düzen yerini düzensizliğe bırakmıştır. Kilise ve devlet işleri birbirinden ayrılarak laikliğe adım atılmıştır. Sanayi devriminin yarattığı bolluk ortamı halkın refahını artırırken, eğitim düzeyini yükseltmiştir. Okur-yazar oranındaki artışın kültürel atmosferin gelişmesine neden olduğu görülmüştür. Liberalizmin böyle bir atmosferde doğduğu, 1788’deki Amerikan Anayasası’nı, 1789’daki Fransız İhtilâli’ni ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin hareket noktasını oluşturduğu düşünülmektedir.

Liberalizm, sanayi devrimiyle İngiltere’de yeşermesine rağmen oy hakkının eşit dağılmasına fırsat vermemiştir. Başlangıçta aristokrasi ve monarşinin yönetim tekellerine başkaldırmasıyla ortaya çıkan burjuvazi sınıfı dahil üç sınıf oy kullanabilmiş ancak kadınlar ve işçilere yönetime katılma hakkı vermemiştir. Tanilli bu konuya şöyle yaklaşır, “Burjuvazinin 18. ve 19. Yüzyılın başlarında kurduğu siyasal sistem, bir temel çelişkiye dayanıyordu. Bu sistemin ilkesi halk egemenliği, asıl özlemi de insanlar arasında hukuksal eşitlikti. Ne var ki sistem, halkı siyasal sorunların çözülmesinden uzak tutma biçiminde anlaşılıyordu ve oy hakkının kullanılmasında yurttaşlar arasında ayrımcılığa gidiyordu. Böylece bir yandan yurttaşlara, kendilerine ait olması gereken iktidarı sunarken, öte yandan onları yansızlaştırıyor ve kurulu düzeni savunma ile sınırlamış oluyordu.” (Tanilli, 2009:12).

İngiltere’de işçilere oy hakkı 19. yüzyılın sonunda, kadınlara ise 1928’de tanınmıştır. İsviçre’de ise kadınların genel oy hakkını kazanması yirminci yüzyılın ikinci yarısında, 1971’de gerçekleşmiştir. A.B.D.’nin güneyindeki eyaletlerde ise siyahlara genel oy hakkı yine çok geç bir tarihte, 1960’da verilmiştir (Heywood, 2006:97). Fransa’da 1944’de kadınlara oy hakkı tanınırken, Türkiye’de tüm halka tanınan oy hakkı Cumhuriyet’in sunduğu bir imkan olarak kayıtlara geçmiştir.

20. yüzyılda gerçekleşen siyasal eşitlik hakkı her yurttaşın siyasete katılma hakkı olduğunu ve hiç kimsenin çıkarının bir diğerinden üstün olmadığını anlatır. Buna bağlı olarak liberal demokrasi, siyasal iktidarın halkı oluşturan tüm bireylerin arasında, ırk, cinsiyet, din ayırt etmeden eşit olarak dağıtılmasını önerir. Her yetişkin yurttaş devlet unsurlarının yönetiminde yer alabilir, buradaki görevlere talip olabilir. Ayrıca, oy hakkına tüm vatandaşlar sahipken, her yurttaşın tek bir tane ve diğer tüm vatandaşlarla eşit oyu olmalıdır (Heywood, 1992:275).



Liberalizmin kökü bireyciliktir. Yayla'nın ifadesiyle, "Bireyin varlığı, sınıf, halk gibi 'bütün'lerin varlıklarından daha gerçektir." (Yayla, 1992:138). Liberalizme göre birey, toplumun üstündedir. Erdoğan'a göre liberaller için halk veya toplum, onu oluşturan tek tek bireylerin toplamından daha üstün değildir, dolayısıyla bireylerin çıkar ve arzularından bağımsız ve onlara baskın bir ortak çıkarının varlığı da söz konusu olamaz (Erdoğan, 1998:21,22). Dolayısıyla toplum çıkarı, ortak menfaat gibi kelimeler bireysel çıkarların önüne liberalizmde geçememektedir. Tek gerçek bireydir. Tanilli, bireyciliğin siyasal anlatımında iki kavram kullanır. Biri, "insan haklarına saygı" diğeri ise "çoğulculuk"tur. Batılı toplumların temeli bu iki kavramın birbirine sıkı sıkı bağlanmasından oluşmuştur. İnsan haklarına saygı anayasalarla "yaşam hakkı" ve "fikir özgürlüğü" çerçevesinde koruma altına alınır. Hatta bu hak ve özgürlükler uluslararası kuruluş olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile de teminat altına alınmaktadır. Çoğulculuğun tanımı yapılırken "Her düşünce özgürdür, özgürce açıklanır, özgürce örgütlenir ve her fikrin iktidara gelme hakkı vardır." anlatılmaktadır. "Demokraside düşünce özgürlüğü, yalnız kurulu düzene ve anayasaya uygun düşünenlerin değil, herkesin hakkıdır." Ancak demokrasinin de kendine diğer rejimler gibi koruyucu önlemler aldığı görülmüştür. Düşünceler ancak somut ve suç sayılacak eylemlere çağrıda bulunur, iç ve dış güvenliği bozacak bir tehdit halini alırsa cezalandırılır. Anarşist fikirler bile yasaklanamaz ve cezalandırılmaz. Yine Tanilli'ye göre düşünceler ancak açıklandığı zaman anlam kazanırlar ve düşünceler parti sendika, dernek, yürüyüş gibi örgütlenebilmelidirler. Örgütlenme tüm siyasal partiler düzeyinde olmalıdır (Tanilli, 2009:19-21).

Sivil toplum örgütleri demokrasilerin temelini oluşturmaktadır. Yurttaşların siyasal iktidara etki mekanizmasını bu örgütler oluşturur. Örgütlenmede ise düşüncesini ifade etme özgürlüğüne sahip olan vatandaşlar- belli örgütler çerçevesinde

bunlar işçi işveren örgütlenmeleri, medya ve diğer sivil toplum örgütlenmeleri olabilir-toplanıp, bir kamuoyu oluşturup iktidara etki etmeye çalışırlar. Liberal demokrasi “çoğulculuk” esasına dayanır. Zira her düşünce ve dile getirilmiş ifade iktidara talip olabilir, yani birbirinden farklı ideolojilere sahip partiler, iktidarı ele geçirmek üzere harekete geçip, örgütlenip, halkın oylarını kazanmaya çalışabilir (<http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberal-demokrasinin-temelleri-bican-sahin,188.php>).

Barry Holden, “Liberal Demokrasiyi Anlamak” kitabında “Demokrasi nedir?” sorusuna Andrew Heywood’un tanımıyla cevap verir: “Profesyonel siyasetçilere ihtiyaç duymaksızın, halkın kendi kendisini doğrudan veya dolaylı olarak yönettiği bir hükümet şeklidir. Temel belirleyici kararların halkın çoğunluğu tarafından alındığı, çoğunluk yönetimi ilkesine dayalı bir karar verme sistemini; hiyerarşi ve imtiyazdan ziyade eşit fırsatlara ve bireysel liyakate dayalı bir toplum yapısını; çoğunluğun iktidarının çoğunluğun tahakkümüne dönüşmesini engelleyecek ve bu suretle azınlıkların hak ve çıkarlarını koruyup gözetecek bir kontrol mekanizmasını; genel ve eşit oyun söz konusu olduğu, serbest ve rekabetçi seçimler yoluyla belirlendiği bir yönetim biçimini öngören ve kuvvetler ayrılığının yürürlükte olduğu, düşünce ve ifade özgürlüğünün en temel insan hakkı olarak görüldüğü, halkın yönetimi mümkün yollarla denetleyebildiği bir siyasal örgütlenme biçimidir.” (<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/4579/liberal-demokrasi-nedir>).

Sınırlı bir anayasal yönetimi olan liberal demokrasinin varlık amacını, geçerliliğini halkın rızası ve insan hakları oluşturur. Liberal demokrasinin temelinde, “Demokratik hükümet, sınırlı hükümettir” ve özgürlük de demokrasi tarafından korunan bir gerekliliktir. Liberal demokrasi sadece özgür seçimlerden oluşmamaktadır, dolayısıyla vatandaş sadece bu seçimlerle yönetime katılmamakta;

klasik demokrasi modelinde olduğu gibi bazı önemli kamu meselelerini de iktidar referandumla doğrudan yurttaşa danışmakta ve onun iradesine başvurmaktadır.

Klasik liberaller “bireysel özgürlük” ve “hoşgörüyü” liberalizmin temel değerleri olarak görür. Hoşgörüyü dayanan bir toplumda barış içinde yaşanabilir ve vicdani kanaatler zorla değiştirilemez. Liberaller aynı zamanda sınırlı devlet anlayışını savunmaktadır (Erdoğan, 2014:16).

“Demokrasi tanım gereği katılımcıdır, buna karşılık liberalizm sivil hayat alanının kamusal müdahalelerden korunmasına ve dolayısıyla sivil örgütlerin dokunulmazlığına öncelik verir. Demokrasi seçilmiş çoğunluğu yetkilendirmekten, liberalizm ise onu kurallara bağlamaktan yanadır.” (Erdoğan, 2014:31). Liberalizm sınırlı bir yönetim anlayışını desteklemekte, anayasacılık ise liberal yönetim anlayışını kurallara bağlayan bir düzen oluşturma eğilimi içindedir. Liberalizmin öncülerinden Locke’a göre bireylerin doğal olarak sahip olduğu hak ve özgürlükler anayasanın sonucu değil, tam tersine nedenini oluşturur. Bu sebebe dayanarak devletin bireyler üzerindeki otoritesi sınırlandırılmalıdır. Herkesin aynı yasalara tabi olması, suçların yasallığı ve bugün suç sayılmayan bir eylemin yarın suç sayılmamasına ve yargı organlarında yargılanmadan kimsenin suçlu sayılmaması anayasacılıktan kaynaklanan hukukun üstünlüğü ilkesinin sonucunda oluşmuştur.

Fransız düşünürü Montesquieu’nün savunduğu güçler ayrılığı ilkesi, tutarlı kesin yasaların bağımsız mahkemeler tarafından uygulanmasıdır. Güçler ayrılığı ilkesine göre yargı, yasama ve yürütme birbirinden ayrılarak yönetim üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturur. Zakaria’nın ifadesiyle, “Anayasacılık, onun 18. yüzyıldaki önde gelen savunucuları olan Montesquieu ve Madison tarafından anlaşıldığı şekliyle, gücün tek merkezde yoğunlaşması ve kötüye kullanılmasına karşı geliştirilmiş, karmaşık bir kontrol ve denge mekanizmaları bütünüdür” (aktaran

Taşkın, 2002:178). Güçler ayrılığı, anayasal devlet dolayısıyla sınırlı devlet ve negatif özgürlük anlayışları demokrasinin olmazsa olmazlarıdır.

#### **1.1.1.1. Liberal demokraside medyanın demokratik işlevi**

Demokrasi kuramcılarında Montesquieu'ye göre, "insan, dinamik, yaratıcı ve erdemli bir varlıktır. Fakat bu nitelikler ancak özgür bir ortamda işlerlik kazanır ve gelişir. Özgür olmayan bir ortam, kuşku ve korku da belirsizlik, güvensizlik ve uyuşukluk getirir." (aktaran Kavra, 1989:75-83). Düşünce kendini ortaya koyabildiği ölçüde demokrasi hayat bulmaktadır. Düşünce kadar bunun ifade edilebilmesi önemli bir olgudur. Özgür insan, düşünebilen ve düşüncelerini özgürlük içinde dile getirebilen insandır. İnsanın düşünce oluşturabilmesi ve bunu hür bir ortamda ifade edebilmesi için öncelikle doğru bilgiye ulaşabilmesi gerekir. Doğru bilginin olduğu yerde kamuoyu sağlıklı oluşmakta, aksi takdirde gerçek bir demokrasiden söz edilememektedir. Demokrasinin işlemediği yönetimlerde kitle iletişim araçlarına sahip olan iktidar bunları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmakta ve halka doğru bilginin ulaşmasını engellemektedir.

Çağdaş demokratik toplumlarda bilgi edinme özgürlüğü kitle iletişim araçlarıyla sağlanır, basın yayın organlarının özgür olması bireyin bilgi edinme özgürlüğü ile doğru orantılıdır. Demokrasilerde medyanın demokratik işlevinin ulusal sınırları da aşarak uluslararası sözleşmelerle desteklenerek nasıl bir insan hakkı haline geldiğinin incelenmesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Tarihsel süreç incelenecek olursa; Liberal kuram 18. yüzyılda İngiltere'de geliştirilmiştir. Ancak Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerinde uygulanmasına bağımsızlığını kazanana kadar müsaade edilmemiştir. 1776'dan sonra sömürgeci ülkelerin valilerince kontrol edilmeyen

bölgelerde yürütülmüştür. “İlk Değişiklik’le”(First Amendment) resmi olarak Amerikan Anayasası’na eklenmiştir (Severin ve Tankard, 1994:502).

Liberal kurama göre kitle iletişim araçlarının temel işlevi, halkı gelişmelerden haberdar etmek, eğlendirmek, satış ve reklam yoluyla kendi mali bağımsızlığını güvence altına almaktır. Bu temel işleve bağlı olan bir diğer işlev ise varılacak hükümlere dayanak oluşturacak şekilde bir konunun tüm yönlerini ele almak ve bu yolla toplumun gerçeği öğrenmesine yardım etmek ve siyasi sorunların tahlil sürecine katkıda bulunmaktır. Bu sürecin temel şartı ise basının hükümet denetiminden ya da egemenliğinden bağımsız olmasıdır. Devlet son karar merci olarak halka tek yanlı olarak ulaşmamalı, kamuoyunda başlatılan tartışmalara karışma hakkına ve gücüne sahip olmamalıdır. Bunu sağlamada basına düşen temel görev ise hükümet üzerinde resmi olmayan bir denetim uygulamak, demokratik işleyiş içinde otoriter uygulamaların üstünlük kazanmasına izin vermemektir (Siebert, Peterson ve Schramm, 1956:43,44-51).

İnsanın en önemli özelliği düşünebilmek ve düşündüğünü dile getirebilmektir. İnsan, düşünme ve düşündüklerini ifade edebilmesiyle varolur; bu yüzden düşündüklerini ifade edebilecek hürriyete sahip olmalıdır. Dolayısıyla düşüncüyü ifade edip, onu başkalarıyla paylaşabilme özgürlüğü esnasında birey düşüncelerinden, kanaatlerinden dolayı hiçbir baskı görmemeli, özgürce konuşabilmelidir.

Farklı bir yaklaşımla aslında düşünmek, insanın doğasından gelen bir yetidir, dolayısıyla kişi, düşünüyor diye onun bu yetisini kısıtlamak doğasına aykırı bir uygulamadır. Bu bağlamda ana fikri “düşüncenin ifade edilebilmesi” oluşturmaktadır. Düşünce, başkalarıyla paylaşıldığı zaman etrafında toplanabilme imkanı sağlar. Bu nedenden dolayı, demokrasilerde düşünce özgürlüğünün garanti altına alınması gerektiğine inanılmaktadır.

“İfade özgürlüğü siyasi, kültürel, ekonomik, ticari her türlü düşüncenin yazılı basın yanında her türlü mesaj, radyo ve televizyon gibi imkanlarla ifade edilmesini de kapsar. İfade özgürlüğü, kanaat hürriyeti, bilgi ve fikir alma ve sahip olunan bilgiyi yayma özgürlüğü olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır.” Düşünce hürriyeti ve düşündüklerini ifade edebilmek hakkı demokrasinin en temel kavramıdır. Ancak “ifade özgürlüğünün olduğu toplumlar da kişiler kendi fikirlerinin doğru veya yanlış olduğunu muhakeme etme imkanına sahiptir. Bu sebeptendir ki; demokrasi, her türlü inanç, fikir ve düşüncenin açığa vurularak serbest bir tartışma ortamı yaratılması esası üzerine kuruludur ” ([http://www.turkhukusitesi.com/makale\\_780.htm](http://www.turkhukusitesi.com/makale_780.htm)).

Düşünce özgürlüğü basın-yayın özgürlüğünü, insan haklarının varlığını, bağımsız yargıya sahip bir hukuk devletinin varlığını gerektirmektedir; siyasal katılım ise yurttaşların yönetime katılımını, serbest seçimleri ve partileri gerektirir. Bu üçlü düzen içerisinde kamuoyunu bilgilendirme, gerektiği yerde kamuyu denetleme görevini üstlenen basının serbest ve bağımsız olması, demokrasi için vazgeçilmez bir koşuldur, zira kamuoyunu önce medya oluşturur (<http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/20bajohr.pdf>).

Liberal çoğulcu toplumlarda ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü çerçevesinde belirlenmektedir. İfade özgürlüğü hakkına bağlı olarak oluşan basın özgürlüğü kitlelerin haber alma özgürlüğünü ifade ettiğinden demokrasinin temel şartı olarak kabul edilir. İfade özgürlüğü liberal siyasal düşünceyle birlikte ortaya çıkan özgürlüklerin içinde yer almıştır. Düşünce ve ifade özgürlüğü basın özgürlüğünün saç ayaklarıdır (<http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/19gezgin.pdf>).

Medya demokrasilerde vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. Basının kamu yararı bulunan haberleri halka doğru ileterek, kamuoyunun düşünce ve kanaatler oluşturmasına katkı sağladığına ve kamu gücünü eline bulunduranları halk adına

denetleme hakkına sahip olduğu düşünölmektedir. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin dışında dördüncü kuvvet olarak anılmıştır. Vatandaş “seçmen” sıfatıyla etrafında gelişen olaylardan haberdar olmak zorundadır, yanlış edinilen bir bilgi yanlış bir oya yani yanlış bir siyasi tercihe neden olacaktır. Basının bu doğru bilgilendirme işinin mimarı olduğuna inanılmaktadır. Bu bağlamda medya, demokrasi için önemlidir ve özgürlükçü bir yapıda olmalıdır. Günümüzde “basın özgürlüğü” yerine daha geniş kapsamlı bir ifade olan “iletişim özgürlüğü” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram değişimi yazılı basına teknolojik, sosyal ve ekonomik unsurların etkisiyle var olan işitsel, görsel kitle iletişim araçlarının eklenmesiyle oluşmuştur.

Demokrasi, özgür düşünce ve insan haklarına saygılı özgür bir ortamda düşünceyi hiçbir baskı görmeden dile getirebilme serbestliğini tanıyan bir sistemdir. Basın halkın kendini yönetmekle görevlendirdiği temsilcilerini eleştirebilmesi ve denetleyebilmesine aracılık ederek demokrasinin gereğini yerine getirir. Bu yüzden, gerek hukuksal, gerekse editoryal anlamda basının özgür olması fikri hakimdir.

Basın özgürlüğünün, kamuoyunu tehdit edip, oluşmasını engelleyen despotik yönetimler karşısında bir uyarı niteliğinde olduğu görüşü hakimdir (Sevginer, 2012).

Düşünce özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü, bilgiyi ve düşünceyi hem ifade edebilme hem de yayma özgürlüğü insanın temel hürriyetlerindedir. İfade özgürlüğü açısından devletin yükümlülükleri vardır; birincisi devlet bireyin ifade özgürlüğüne müdahale etmemeli, ikincisi bireyin düşüncesini başkalarından gelecek tüm müdahalelere karşı korumalıdır. Demokratik bir düzende çok seslilik esastır ve devlet her düşünce ve fikrin kamuoyuna serbestçe ulaşmasını sağlamakla görevli olduğundan, basının özgür çalışmasını sağlamak ve gerekli hukuki şartları düzenlemekle yükümlü olduğuna inanılmaktadır.

Klasik liberal düşünce medyanın birincil rolünü hükümetleri, kamu adına denetim (watchdog) olarak tarif etmektedir. Buradan yola çıkarak medya, devletin üç unsurunun (üç erkinin) üzerinde denetleyici bir işlev görürken, ortaya çıkan suistimal durumlarını halk adına açığa vurabilmelidir. Medyanın dördüncü güç olarak anılmasının altında yatan temel düşünce budur.

Gazeteciler için bağımsızlık kavramı dikkate değer bir kavramdır. Despotik hükümetler bir yanda, medyadaki ticari aktörler öte yanda gazetecilerin bağımsızlık ilkesini tehlikeye sokmakta, yayınlara müdahale edilerek “editoryal bağımsızlık” kavramının tartışılmasına neden olmaktadır.

Basın özgürlüğü mücadelesi tarihsel süreç içinde İngiltere’ye, Avrupa’ya, Amerika’ya yayılmış, iktidarı eleştirmiştir. Kitle iletişim araçlarıyla basının gerçekleri özgürce halka ifade etmesi, siyasi kurumları bile serbestçe eleştirebilmesi ve halk üzerindeki etkisi iktidar konumundakileri dönem dönem ürkütmüş ve hareket alanlarını daralttığı için basın özgürlüğü kavramına sıcak bakmamalarına neden olmuştur. Bu noktadan yola çıkarak basın özgürlüğü sadece gazetecinin kendini ifade edebilme özgürlüğü değil, aynı zamanda halkın haber alma özgürlüğü olarak yorumlanmaktadır. Basın, halkın gözü, kulağı ve sesi olma anlamında çağdaş demokrasinin güvencesi olarak görülmektedir.

Gazetecinin kamu gücünü elinde bulunduranları halk adına denetleme ve kamu yararı olan haberleri halka doğru ileterek, kamuoyunun düşünce ve kanaatler oluşturmasına katkı sağlamak zorunluluğu, gazetecilerin anayasası gibi kabul edilen "Türkiye Gazeteciler Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde" de belirtilmiştir. “Halkı bilgilendirme, doğru haber verme sorumluluklarından birinin de sansüre karşı durmak olduğu Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi’nde şu şekilde dile getirilmiştir: "Gazeteci, basın özgürlüğünü, halkın doğru haber alma, bilgi edinme



hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve oto- sansürle mücadele etmeli, halkı da bu yönde bilgilendirmelidir. Gazetecinin halka karşı sorumluluğu, başta işverenine ve kamu otoritelerine karşı olmak üzere, öteki tüm sorumluluklardan önce gelir. Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak toplumsal bir nitelik taşır. Gazeteci, ilettiği haber ve bilginin sorumluluğunu üstlenir ve paylaşır. Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını, öncelikle sorumlulukları ve mesleki ilkeleri belirler.” (İrvan, 2003:168).

“ Kamunun bilgi alması bir hak ve kamunun bilgilendirilmesi gazeteciliğin asli görevi ve olguları çarpıtmadan, doğru olarak aktarma hem genel anlamda bireysel ve kuramsal etiğin hem de meslek etiğinin gereği olarak değerlendirildiğinde, kamunun kendisini ilgilendiren önemli bir konuda bilgiden yoksun bırakılması ya da yanıltılması toplumsal gerçekliğin anlaşılmasında sorun ve eksikliklere işaret etmekte, yeniden kurulan toplumsal gerçeklik de bu algıya göre biçimlenmektedir. ” (Dedeoğlu, 2014:167).

Kamunun yüklendiği sorumluluk görevi, zaman zaman kamusal yarar ve medyadaki ticari aktörlerin parasal beklentilerinin baskısı altında kaybolma riski taşımaktadır, zira medya da ekonomik bir oluşumdur. Büyük altyapı ve teknolojik yatırımlarla hayata geçirilen medya kuruluşları, bu yatırımın karşılığını, sadece gazetecilikten değil farklı kanallardan sağlamaktadır.

Liberal kuramda serbest pazar kendi dengelerini yaratır diye düşünülür. Buna göre düşünce ve basın özgürlüğü serbest pazarın garantisi altındadır. Okuyucular aynı zamanda birer tüketicidirler ve onların talebi, gazetenin dolayısıyla patronların karını belirler. Patronlar bu gerçekten yola çıkarak okuyucuların talebine cevap vermek zorunda kalırlar. Bu durumda medya sahipleri daha çok gazete satabilmek için geniş kesimlerin fikirlerini aksettirme mecburiyeti hissedecektir. Liberal kuramda basın

çoğunlukla özeldir ve her isteyen yayın yapabilmektedir. Buna karşılık medya iki şekilde kontrol edilir; çok seslilik “düşüncelerin serbest pazarında öz doğrulama süreci” kişilerin doğru ve yalan arasındaki farklılığı bulmasına imkan sağlar. Ayrıca yasal düzenlemeler de onur kırıcı yayına, müstehcenliğe, edepsizliğe ve savaş dönemi kışkırtıcılığa karşı dava açılması için imkan sağlar (Severin ve Tankard, 1994:502).

Liberal kuramın ilkeleri şu şekilde özetlenebilir: Yayınlar kesinlikle bir ön sansürden geçmemelidir; bütün yayın ve dağıtım her kişi ve gruba açık olmalıdır; haber toplamada herhangi bir kısıtlama hukuki çerçeve ihlal edilmedikçe olmamalıdır; herhangi bir yayın yapma zorlaması olmamalıdır; hükümet, idari makamlar veya siyasi partilere eleştiri suç unsuru sayılmamalıdır; yalan ya da doğru haberin mukayesesi imkanı olmalıdır; ulusal sınırlar dışına yayın rahatça yapılabilmelidir (Weischenberg,1998:88-89).

Küreselleşmenin hız kazandığı, tekelleşmenin arttığı, ulus ötesi holdinglerin pazarı ele geçirdiği günümüz şartlarında liberal kuramın da zafiyetlerinin ortaya çıktığı yönünde ortak görüşler vardır. Liberal kuram teorik olarak medyanın işlevlerini yerine getirebilmesi açısından en özgürlükçü kuram olarak kabul edilmiş olsa da daha sonraki uygulamalarda kuramda sorunlar yaşanmaya başlamıştır.

Habermas “Kamusal Alanın Parçalanması” görüşüyle bu yöndeki ilk eleştirileri yapan düşünürlerden biridir. Habermas’a göre, bir menfaat çerçevesinde bir araya gelen bazı çıkar grupları kamuoyunu giderek daha fazla dışladılar. Bu çıkar grupları bazen kendi içlerinde, bazen de iktidarla işbirliği içine girdiler. Habermas, medyanın asıl karakteri olan akılcılıktan ve kamusal faydadan uzaklaşarak, kamunun güçlenmesine bir anlamda engel olduğunu ve kamuoyunu pasif tüketici konumuna indirgediğini ileri sürmüştür (aktaran Curran, 1997:141).

#### 1.1.1.1.1. Kamuoyu ve medya

Antik dönemin kent devletlerinde, yöneticilerin karar alma aşamasında vatandaş kesiminin fikirlerine önem verdiği, aynı şekilde güçlerini piramitlerle sembolize eden Mısır firavunlarının da kamunun kanaat iklimine duyarsız kalmadıkları öne sürülür (Arsev, 2000:16).

Bugünkü anlamıyla kamuoyunun farkındalığına 17. Yüzyılın başlarından itibaren varıldığı söylenir. Feodalitenin çözülmeye başladığı dönemde aydınlar halkı kitap ve gazetelerle bilgilendirmeye çalışırlar. Halktaki hareketlenmeyi gören iktidar bu durumu fark ederek vergi cezalarıyla ve sansür uygulamalarıyla aydınların halka ulaşmasını engellemeye çalışırlar. Yani kamunun etkisini sadece aydınlar değil aynı dönemde iktidarlar da farkına varmıştır. Reform, Rönesans, Fransız ihtilali yöneticiler ve seçkinler yetki ve güç kaybına uğradıkça kamunun etkisini daha iyi hissetmişlerdir. Kamunun farkındalığını büyük ölçüde gazetelerle ve kitaplarla halkı buluşturulan matbaalar artırmıştır. Diğer yandan Hristiyanlıktaki mezhep kavgalarının arkasında da matbaa vardır zira kendi dillerinde basılan kitaba ulaşmak halk için kolaylaşmıştır (Güngör, 2011:289).

Fransız devrimi öncesinde kamuoyu kavramını ilk kez Jean Jacques Rousseau ortaya atmıştır. Rousseau en genel iradenin en doğru ve adil irade olduğunu söylerken, baskıcı bir yönetimin arkasında kamuoyu olsa bile kölelikten öteye gidemeyeceğini vurgulamıştır (Güngör, 2011:289,290). Özbek ise kamuoyunu şu şekilde tanımlamaktadır: “Geleneksel yüz yüze insan ilişkileri aracılığı ile kurulan topluluktan farklı olarak, yüz yüze ilişki zorunluluğu taşımayan, birbiri ile mesafe içinde yaşayan insanların aynı sorun, fikir, olay etrafında iradi, gönüllü olarak bir araya gelmesi ile oluşan modern bir biraradalık tarzıdır.” (aktaran Yeğen, 2013:121-123).

19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk yarısına dek geçen süreçte düşünürler kamuoyu kavramını irdelemiş ama en kapsamlı araştırma 1. Dünya Savaşı sırasında ortaya konmuştur. Savaş esnasında kamuoyu oluşturma kitle iletişim araçlarının önemini bizzat o dönem gazetecilik yapan Lippmann farketmiş ve bu konuyla ilgili çalışma hazırlamıştır. Lippmann'ın ardından Harold Lasswell “Birinci Dünya Savaşı’nda Propaganda Teknikleri” kitabıyla kamuoyu ve kitle iletişim araçları arasındaki yakın ilişkiyi anlatmıştır. Kamuoyu üzerine araştırmalar devam ederken önem teşkil eden çalışmalardan biri Habermas’tan gelmiştir. Habermas basının klasik liberalizm kurallarıyla işleyen özel sektörde özerk konumlandığını, bu yüzden burjuvazinin yeni döneme uygun bir kamuoyu biçimlendirmesinde önemli destek olduğunu söylemiştir. Ancak ilerleyen süreçte medyanın iktidarla olan ilişkileri, tekelleşmesi gibi unsurların kamuoyu adına denetim görevini yapan medyanın asıl görevinden uzaklaşmasına neden olduğu bilinmektedir. Habermas, sermayenin güçlenerek iktidarla işbirliği yapıp halktan kopmasını “Kamusal Alanın Parçalanması” olarak tarif etmiştir (aktaran Güngör, 2011:290-292).

Özbek kamusal alanı şu şekilde tanımlamaktadır; “ Kamusal alanın tarihsel ve ilkesel olarak, devlet aygıtında yoğunlaşmış keyfi ve baskıcı iktidarı eleştirel olarak denetleyen ve dönüştüren demokratik muhalefetin alanı olarak anlaşılması gerekir.” Bu tanımda görüldüğü üzere kamusal alan, devletten bağımsız, devlete karşı muhalif bir alandır (aktaran Gülaşık, 2011: 13).

Habermas kamusal alanı; “özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekanların tanımlandığı hayat alanı” olarak tarif eder. Kamusal alan, herkesçe eşit, tüm ayrıcalıkların ortadan kaldırıldığı ve tüm vatandaşlara açık olmalıdır

fakat kamu ile aynı anlama gelmemektedir. Habermas’a göre burjuva kamusal alanı 18. yüzyılda edebiyatta doğmuş, zaman geçtikçe siyasal konuları da içermeye başlamıştır. Siyasal kamu alanı ise Habermas’a göre iki ayrı süreci anlatmaktadır. Biri meşru iktidarın iletişimsel yoldan meydana getirilmesi iken, ikincisi medyanın sisteme kitlesel sadakat, itaat üretmek için manipülatif kullanımınıdır. Habermas’a göre “kamusal alan” basının ticarileşmesi ve kültür endüstrisinin parçası haline dönüşmesi ile eleştirel yönünü kaybetmiştir. Böylelikle kitle iletişim araçları artık sadece tüketici olarak gördüğü halkı depolitize etmeye başlamış, bu durum burjuva kamusal alanını özde değil sözde bir forma dönüştürmüştür. Nitekim Habermas’ın idealize ettiği liberal kamusal alan, gerçekte herkese açık ve herkesçe erişilebilir değildir; etnik, cinsiyete dayalı ve sınıfsal eşitsizlikler bu kamusal alana herkesin katılımını engeller. Baskın gruplar kimlerin kamusal alanda müzakereye katılacağını, hangi meselelerin müzakereye açık olduğunu, nasıl akıl yürütüleceğini belirler, tartışmanın üslubunu ve sonucunu şekillendirir, “ortak çıkar” adı altında kendi çıkarlarını korurlar (Habermas, 2003: 51).

#### **1.1.1.1.2. Sosyal medyanın kamusal alanı dönüştürmesi**

Modern süreç içerisinde insanların özel ve kamusal alan sınırları belirgin bir hale gelmiştir. Son yıllarda internet ortamında geliştirilen sosyal medya insanlara zamansal ve uzamsal alanları aşarak bir iletişim olanağı sunduğundan insanlar her yerde ve istedikleri zamanlarda kamuya ait konuları tartışabilmektedirler. Bu gelişmeler sanal ortamda yeni bir kamusal alanın şekillenmesine neden olmuştur. İnsanlar kendileri gibi düşünenlerle sanal kamusal alanda gruplar oluşturabilmekte, ittifaklar kurabilmektedirler. Sanal kamusal alanda vatandaşlar her türlü konuya daha etkin katılabilme imkanı bulmuşlardır (aktaran Güngör, 2011:316). Diğer yandan

internet ortamıyla bugüne kadar ulaşılamaz kabul edilen siyasilere de daha fazla ulaşılır olmuştur. Vatandaş, sıkıntısını talebini en kısa sürede siyasilere ifade edebilmektedir, karşılığının gelip gelmediği ise demokrasinin işleyiş biçim ve derecelendirmesi ile ilgilidir (Güngör, 2011:317).

#### **1.1.1.2. Liberal demokrasilerde medya-iktidar ilişkisi**

Liberal çoğulcu paradigma çerçevesinde çok sesliliği beslediği için medya büyük bir önem kazanmaktadır. Kamuyu etkileme ve dolayısıyla kamuoyu oluşturma gücünü elinde bulunduran medya bu özelliğinden dolayı egemenliğini pekiştirmek, ideolojisini diğer sınıflara aktarmak isteyen iktidarların her zaman odağında olmuştur. Kitle iletişim organları, iktidarın toplum üzerinde hegemonik anlamda egemenlik kurması için önemli birer araç haline gelmişlerdir. Sonuçta medya, esas işlevi olan kamuoyunu aydınlatmak görevinden uzaklaştırılıp iktidara bağımlı hale gelme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

##### **1.1.1.2.1. Devletin ideolojik aygıtı olarak medya ve hegemonya kavramı**

Marx ve Engels der ki “...Egemen olmak isteyen her sınıf... kendi çıkarını herkesin çıkarıymış gibi gösterebilmek için... siyasal iktidarı ele geçirmesi gerekir.” (Marx ve Engels, 1992:55). Marx ve Engels’in dediği gibi egemen güç olabilmek için öncelikle yapılması gereken şey iktidarı ele geçirmekse, iktidar olduktan sonra devamlılık nasıl sağlanacaktır? Kitle iletişim araçları iktidarın kendini yeniden ve yeniden üretmesinde neden önemli bir role sahiptir?

Tocqueville devletin sadece halkı yönetmek değil aynı zamanda dönüştürmek için var olduğunu söyler. “Yurttaşların kafasını daha önceden kararlaştırdığı belli bir model uyarınca biçimlendirmek ona düşer, onun görevi yurttaşların kafasını bazı

düşüncelerle doldurmak ve onların yüreğine zorunlu olduğuna inandığı kimi duyguları yerleştirmektir. Aslında haklarının sınırı olmadığı gibi yapabileceği şeylerin de haddi hesabı yoktur. İnsanları yeniden biçimlendirmez, onları dönüştürür.” (Tocqueville, 1995:212).

Marx da, devleti “bir sınıf egemenliği organı, bir sınıfın bir başka sınıf üzerindeki baskı organı” olarak tanımlamış, devleti sınıflar arasındaki çatışmayı hafifleterek, baskıyı yasallaştırıp pekiştiren bir "düzenin kurulması” olarak yorumlamıştır. Marx “Eğer sınıflar arası uzlaşma olanaklı olsaydı devlet ne ortaya çıkabilir, ne de ayakta kalabilirdi.” demiştir. Marksist ideolojiye göre devlet ile özgürlük birbirine zıt kavramlardır. Devlet varlığını sürdürdüğü sürece özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Marksist teori, devleti sınıflar üstü nötr bir kurum olarak değil, kapitalist sınıfın egemenliğinin bir aygıtı olarak görmektedir (aktaran Yılmaz, 2002:144). Marksist anlayışa göre işçi sınıfı, sınıf bilincinin gelişmesi şartıyla zamanla kapitalizmin hegemonyasını yok edecek ve devlet işçi sınıfının eline geçecektir. Devlet egemen sınıfın elinde olan ve sınıfsal çatışmaları azaltıp ezme, ezilme ilişkisini yasal bir düzene koyan bir yapıdır. Ancak devlet eninde sonunda ortadan kalkması gereken bir baskı aracıdır (Çoban, 2013:23).

Devletin tanımına, varlığına ilişkin tartışmalar yüzyıllar boyu devam ederken, kapitalist devlet yapısının sanayi devrimi sonrası ortaya çıkmasıyla bu tartışmalar daha da büyüdü. Zira toplumun ekonomik yapısı, üretim biçimi değişti. Devlet diğer sınıflar üzerindeki egemenliğini ideolojik düzeyde sürdürebilmek için kitle iletişim araçlarını kullanmaya başladı. Fransız filozof Louis Althusser’e göre devleti oluşturan iki unsur vardır; bunlardan biri devletin baskı aygıtları, diğeri ise devletin ideolojik aygıtlarıdır, devlet bunların birlikteliğinden doğar (Althusser, 2003:117). Althusser marksist kuramdaki devlet aygıtını kapsayan hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler,

hapishaneler gibi organlara devletin baskı aygıtı adını vermiştir. Medya ise devletin ideolojik aygıtlardan biridir (Althusser, 1978:117). Marksist düşünür Althusser'e göre devlet kuramı: "Devlet devletin baskı aygıtıdır, devlet iktidarını, devlet aygıtından ayırmak gerekir. Sınıf mücadelesinin hedefi devlet iktidarındır, devlet aygıtının kendi hedefleri doğrultusunda kullanılmasıdır. Proletarya, var olan burjuva devlet aygıtını yıkmak ve bu ilk aşamada onun yerine bambaşka bir devlet aygıtı koymak ve ileriki aşamalarda radikal bir süreci, devletin yıkılma sürecini (devlet iktidarının ve her türlü devlet aygıtının sonu) başlatmak için devlet iktidarını elde etmelidir." (Althusser, 1991:31).

Kapitalist toplum yapısı üzerine yürütülen bu söylemler görüşleri şu noktaya taşımaktadır: Burjuvazi yani egemen sınıf, üretim araçlarının da sahibidir ve varlığını kapitalist sistemdeki mülkiyet ilişkileri üzerinden devam ettirir. İktidar diğer alt sınıflar üzerindeki hegemonyasını kitle iletişim araçlarını da kullanarak ideolojik olarak sürdürür, bunu yaparken de bunun tüm toplumun menfaatine olduğu savını öne sürer ve toplum rıza göstererek buna inanır. İtalyan düşünür Gramsci'nin ortaya attığı hegemonya kavramına göre iktidarın amacı sadece siyasi ve maddi bir kontrol mekanizması kurmak değildir, toplumu ideolojik olarak da kendi bakış açısıyla yönlendirmek ve bu bakış açısını topluma kabul ettirmek ister. Bu hegemonik ilişkide, özellikle toplumun alt sınıflarının rızasını arar. Gramsci'ye göre bir ideolojinin toplum tarafından kabul edilip hegemonik olması için, üst sınıfının menfaatlerini alt sınıftaki bireylerin de kabul etmesi gerekir. Egemen sınıfın varlığını ideolojik olarak sürdürebilmesi için alt sınıfların rıza göstermeleri gerekir ancak bunu yaparken hiçbir şekilde herhangi bir baskıya maruz kalmamalıdır. Bu noktada iktidarlar için medyanın önemi ortaya çıkar; egemen sınıfın ideolojisini alt sınıflara aktaracak olan medyadır. Medya, burada çift taraflı bir rol üstlenmekte, bir tarafta hakim ideolojinin



yeniden üretilmesine katkı sağlarken, öte yanda rızanın kaybedilmesine de neden olabilir. Bu ortam “ideolojik mücadele alanı” olarak yorumlanmaktadır. Gramsci’ye göre kitle iletişim araçları ideolojik mücadele araçları halini alır (Porteli, 1982:21-22).

Gramsci egemenlik ve bağımlılık ilişkisini “hegemonik ilişki” kavramıyla birlikte ele alır. Artık devlet polis, asker gibi baskı unsurlarıyla değil, modern toplumda alt sınıflar üzerinde hegemonyasını sağlamak için devletin ideolojik araçlarını devreye sokar. Bu durum Gramsci’ye göre yönetenlerin yönetilenler üzerindeki varlığını daha güçlü kılar. Althusser’e göre modern toplumlarda okul, din, aile, kitle iletişim araçları iktidarın toplum üzerinde hegemonik anlamda egemenlik kurması için önemli birer araçlardır. Althusser’in “Devletin İdeolojik Aygıtları” Gramsci’nin “hegemonik ilişki”sini tamamlar. Althusser’e göre devletin ideolojik araçları insanların bilinçlerini hedef alır, başka bir yöne dönüştürülmeleri, evrilmeleri kolay olmaz (Güngör, 2011:294).

Sınıf savaşlarında devletin ideolojik aygıtlarının önemine dikkat çeken Althusser’e göre önem teşkil eden devletin ideolojik aygıtlarının nasıl işlediğidir, yapıları yani özel sektöre ya da kamuya ait olup olmamaları önemli değildir. Devlete bağlı bir yapı olmasa da yani özel olsa da egemen ideolojiyi kabul eder ve üretirler. Althusser ‘e göre “ egemen iktidar tüm toplumsal yapıya egemen olmasa bile merkezi önemdeki alanları belirlemek ve yeniden üretebilmek için değişik yapılanımlarda kendini var eder ve görece bağımsız bir işleyişe sahiptir.” (Çoban, 2011:93-94).

Önceki satırlarda da belirtildiği gibi medya Althusser’e göre devletin ideolojik aygıtı, Gramsci’ye göre de rıza üreten hegemonik bir araçtır. Her iki kuramcıya göre de, medya egemen söylemin vatandaş gruplarına benimsetilmesi amacıyla kullanılır. Medyada sunulan olaylar doğallaştırılır, sıradanlaştırılır ve iktidarın meşruiyetini şüpheyeye düşürecek söylemlerden kaçınılır. Medyanın hazırladığı söylemler yani

haberlin 6zneleri, başlıkları, dili, 6slubu iktidarın 6rettiklerinden farklı bir sonuç olarak ortaya çıkmamaktadır.

Marksist d6ř6n6rler Gramsci ve Althusser'in ortaya attığı g6r6şlerden yola çıkarak şu fikirler y6r6t6lebilir, iktidarı elinde bulunduran egemen g6, kendi değerlerini, k6lt6r6n6 kitlelere yaymak, varoluşunu g6lendirmek ve varlığına "meşruiyet" kazandırmak için kitle iletişim araçlarını kullanır. Toplumda egemen sınıfın egemenliğini s6rd6rmesi için medyanın araç olarak kullanılmasını Marx da "Ekonomi Politieğin Eleştirisine Katkı" kitabında dile getirmiştir (Marx, 1993:23). Marksizm, egemen sınıf diğer 6retim araçlarına sahip olduğu gibi kitle iletişim araçlarına da sahiptir dolayısıyla bu araçların sahiplik yapısı, denetimi, s6ylemleri de egemen sınıfa aittir, der. Marksist teorisyenlere g6re basını oluşturan gazeteciler, d6ř6nce araçlarının sahiplerinden bağımsız hareket edemezler. 6r6nleri alıp ya da izleyip t6ketenlere gelince, okuyucular ve izleyiciler 6rg6tl6 olmadıklarından, edilgen bir yapının 6zneleri olmaktan 6teye gidememektedirler. Medya, ideolojik 6retim en 6nemli aracı olarak kabul edilir (Kaya, 1999: 25-26). Marksist bakış açısına g6re, kitle iletişim araçlarının yarattığı ideolojinin, bireylere egemenlerin d6ř6ncelerinden oluşan kalıplar sunduğu ve bireylerin de benimsetilen bu d6ř6ncelere g6re hareket ettikleri kabul edilir. Medya bu hazırladığı d6ř6nceleri sadece benimsetmekle kalmaz, diğer yandan onları denetleme g6revini 6stlenir (Kılıçaslan, 2008: 123).

Fransız siyaset bilimci Louis Althusser ile İtalyan d6ř6n6r Gramsci'nin 21. y6zyıla taşıdıkları fikirler marksist bakış açısıyla incelendiğinde, gerçeklik tersine çevrilerek kitleler yanlış bilgilendirilmekte, yeni oluşturulan gerçeklikle belli bir fikrin kabul edilmesi ve onaylanmasıyla toplumun ikna edilmesi sağlamakta, b6ylece kitle iletişim araçları egemen ideolojinin benimsenmesinde 6nemli bir rol oynamaktadırlar.

Bu çalışmalar göstermektedir ki egemen sınıfın diğer sınıflara yaptığı ideolojik aktarım toplumda iktidarın istediği yönde bir kanaat oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Böylece kamuoyu egemen sınıfın mevcudiyetini sürdürebilmesi için gerekli ortamı yaratmaktadır. Medya, egemen olmaya çalışan ideolojilerin en önemli mücadele alanlarından biri olarak tanımlanmaktadır. Medya anlam üretmekte, mana yüklemekte, iktidarı destekleyen bilginin denetimini sağlamakta ve en sonunda bunu topluma kabul ettirmeye çalışmaktadır. Böylece iktidar ezilen kesimi baskılayarak, yani düzeni sorgulamalarına izin vermeyerek, kendini yeniden üretmesine aracılık eden kitlelerden rıza almaktadır. Böylece medya eleştirel ideolojik yeniden üretim konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Bu noktada belirtilmesi gerekir ki, Althusser 'in tanımladığı devletin ideolojik aygıtlarının salt devletin malı olması koşulu yoktur bunlar özel sektöre de ait olabilirler. “Toplumsal rıza dolayısıyla aslında insanların kendi istekleriyle kapitalist sistemin kölesi olduklarını ve onun ideolojisini benimsediklerini düşünebiliriz ama ‘sır’ orada tam da biçimin içinde bir yerde. Toplumsal anlamda doğumundan itibaren kapitalist üretim ilişkileri dahilinde şekillenmiş bir ailede doğan çocuk, bu ilişkiler ve kurallar dizini içinde büyümekte, sonrasında okul denilen egemen ideolojinin bilinç fabrikasında tornadan geçerek kapitalist sistemin çalışma alanı içinde ya da dışında kalarak yaşamaya çalışırken her gün ‘medya’ denilen yine egemen ideolojinin hegemonya sağlama ve ideolojisini yeniden üretme aracı karşısında bilgi, eğlence, ‘kültür endüstrisini’ tecrübe etmektedir. Sonuçta ortaya üretilmiş bir ‘rıza’ çıkmaktadır. Ancak üretilen bu ‘rıza’ karşısında bunu üreten birey ne kadar ‘özgür’ düşünceye sahip ya da ne kadar ‘gerçek’in bilincindedir.” (Arsan ve Çoban, 2014:46).

#### 1.1.1.2.2. Sansür ve otosansür

“Her yakılan kitap dünyayı aydınlatır.”(Emerson)

Demokrasilerde muhalefetin önemi, azınlığın haklarının korunması ve sesini duyurması gerekliliği bilinmektedir. Bu nedendir ki azınlığın sesinin duyuran veya devletin yaptıklarını denetleyen ve uygun bulmadığı usulsüz davranışları kamuoyuna aktaran medyanın bazı zamanlarda iktidarların hedefi haline geldiği düşünülmektedir. Halkın haber alma yani gerçekleri öğrenme özgürlüğünün temsilcisi olan medyaya sansür uygulamak iktidarların basın kavramından çekindiğinin işareti olarak yorumlanmaktadır. Halkın beklentisi gerçek habere en kısa zamanda ulaşmaktır. Basına getirilen yasaklamaların, engellemelerin, medyayı sindirme politikalarının, ülkeleri hızla demokrasiden, fikir hürriyetinden uzaklaştırdığı benimsenen bir gerçektir. Bireyin en temel hakkı düşüncüyü ifade edebilme özgürlüğüdür. Bu ifade özgürlüğü bazen kitaplarda, bazen edebiyat ya da sanat eserlerinde hayat bulmaktadır. Bunların paylaşılmasını istemeyen, ama iktidar ama iktidar dışı unsurlar bu düşünce eserlerine sansür uygularlar. Sansür kavramı tarihin bütün dönemlerinde insanların duygu, düşünce ve görüşlerini belirli yöntem ve tekniklerle sınırlandırması şeklinde uygulanan popüler bir yöntem olarak göze çarpmaktadır. Sansür kavramı kişilerce uygulanabildiği gibi devlet ya da özel kuruluşların teşebbüsü ile de gerçekleştirilebilen bir olgudur.

Belirli bir yapıya erişmiş kurum ya da kuruluşlar, varlığının temellerini sarsacak her türlü eyleme önlemler alarak meşruiyetlerini devam ettirme eğilimindedir. Kurumların kendi içlerinde tutarlı olarak sergilediği bu tutum ve davranışlar bilgilerin bir kısmının ya da tamamının kesintiye uğraması şeklinde gerçekleşmektedir. Beşeri yapıların tamamının belirli kısıtlılıkları olmakla birlikte bu yapıların daha iyi alternatiflerinin bulunması ihtimalinin her zaman mevcut olduğu

bilinmektedir. Değişim ihtimalinin farkında olan güç odak noktaları, alternatif aramayı gerektirecek her türlü noktayı büyümeden engelleme eğilimi içerisindedir. Tarihte Roma İmparatorluğu'ndaki memurların isimleriyle hayata geçen bu kavram daha sonra değişik boyutlara bürünerek günümüze kadar popüleritesini korumuştur.

Sansür kavramı kişinin düşünce, söylem ve tebliğlerinin tamamının ya da bir kısmının kişi, kurum ya da kuruluşlarca sınırlandırılması şeklinde tanımlanmaktadır. Yine yaygın bir anlatımla sansür, bireylerin keyfi nedenlerden dolayı ya da herhangi bir inanç sisteminden doğan ilkelere ters düşmesiyle ifadesinin kısıtlanmasıdır. Sansür en çok siyasal alanda ya da dini alanda görülmektedir. İçeriğinde iktidar sahiplerine ters düşen bir düşünce olduğunda; sansür haberlere, filmlere, kitaplara, sanat eserlerine uygulanmaya başlanmış, böylelikle bu düşüncelerin ulaşacağı halk kitleleri bu fikirlerden uzaklaştırılmıştır. Bu bazen yayından önce bir denetimi, bazen de bir sonraki denetimi gerektirir. Eserler eleştirel bakış açılarından arındırılır ve iktidarın onayını alabilecek noktaya getirilir, bazen de varlığına hiç izin verilmez tümüyle yasaklanır, hatta bu yasaklama daha eser doğmadan önce bile yapılabilir. Sansür bazen dolaysız, bazen de dolaylı yapılarak uygulanır. Dolaylı sansürler, iktidarın baskı aygıtlarını kullanarak yaptıklarıdır. Bilinen o ki, bu sansür süreçleri devamında hep otosansürü de birlikte getirmiştir.

Siyasal sansürün konu olduğu yerlerde şu görülmektedir: Siyasal sansür, siyasal odakların kurdukları ve amaçlarına hizmet eden sistemin bozulmasına izin vermemek için, üzerinde kontrol kurduğu kitlelere ulaşacak görüşleri bilerek ve isteyerek kısıtlama siyasetine gitmektedir. Sansür gücünün kendisini savunmasına yönelik bir araç olarak görülmektedir. Fairchild ise sansürü “kamusal alanda, kamu çıkarı veya özel çıkara ilişkin bir yayının içeriğini kontrol altına alma girişimi” olarak nitelendirir (Fairchild, 1976).

Kapitalist toplumlarda devletler hegemonyanın devamını sağlamak ve ideolojisini kamuya iletmek için dolaylı ve dolaysız yollarla sansür uygulamaktadır. Devlet ideolojisini sürekli olarak yeniden üretmek için, kamuyu bilgilendirmek ve kamu adına sorunların takibini yapmak zorunda olan medyayı yani kitle iletişim araçlarını kullanarak, yaymaya çalışır.

Marx'a göre yasa olarak var olan sansür aslında yasal değildir. Sansür basının ruhuna aykırıdır, özgür karşıt fikirlerin tartışılıp yer bulabileceği bir ortam olan basının içinde sansürün barındırdığı ve engellemeye çalıştığı her şey bizzat mevcuttur. Erdoğan'a göre Marx özgür basını şöyle yorumlar: "Özgür basın halkın ruhunun her yerde tetikte olan gözüdür, halkın kendine inancının materyalleşmesidir, bireyi devlet ve dünyayla bağlayan zarif bağıdır; maddi mücadeleleri entelektüel mücadeleye dönüştüren ve kaba materyal biçimlerini idealleştiren materyalleşmiş kültürdür. Halkın kendine dürüstçe itirafıdır ve itirafın günahattan kurtarma gücü çok iyi bilinir. Halkın kendini içinde görebileceği ruhsal aynadır ve kendini soruşturma, bilgeliğin ilk koşuludur. Çok yönlüdür, her yerdedir, her şeyi bilir. Daima gerçek dünyaya fişkırpı akan ve geriye kendisine akan ideal dünyadır." (<http://www.irfanerdogan.com/makalelerson/marxbasin.pdf>).

Marx basın özgürlüğünü, toplanma ve örgüt kurma ile birlikte, demokratik toplum için zorunlu koşul olarak görür. Basın özgürlüğünü, diğer özgürlüklerle birlikte, reddedilemez, vazgeçilemez, engellenemez hak olarak görür. Marx'a göre, özgür basın insanları birleştiren, kendilerine güveni geliştiren ve gözetme sağlayan bir kamu kuruluşudur.

Keane de "Medya ve Demokrasi" adlı eserinde (1991) sansürü kapitalist toplumların genelde korumacılığa dayanan, demokratik olmayan süreçleri olarak tarif eder. Keane demokrasinin düşmanı olan sansürle, halkın devletin yaptıklarına dair

doğru bilgi sahibi olabilmesi için dolaşımdaki bilgilerin baskıcı müdahalelerle engellenmeye çalışıldığını söyler. Hükümetler, kendisine alternatif olarak gördüğü her türlü muhalif görüş ve bilginin kamuoyuna ulaşması için ya yasal düzenlemeler yapar ya da doğru enformasyonu yanlış ve çarpık bir bilgiye dönüştürür. Yasal düzenlemeler yanında, gizli servislerin güvenlik gerekçeleriyle uyguladıklarını söyledikleri yayın öncesi veya sonrası yasaklar ve yine hükümetin güvenliği öne sürerek söylediği yalanlar vardır. Sansür bazen kesmek, biçmek, yakmak, yasaklamak şeklinde direkt hükümet baskısıyla uygulanır.

Chomsky'nin dediği gibi sansür basın çalışanları tarafından içselleştirilir ve sistematik uygulanan bir sansüre gerek kalmadan, gazeteciler kendi kendilerine otosansür uygulamaya başlarlar. Bu da demokratik toplumlardaki iktidarın düşünce üzerindeki kontrolünün eseridir (Chomsky, 1989).

Sansür bir mesajın tamamını ya da bir kısmını hedef alır, bu durumda sansür beraberinde mesaj üzerinde bir düzenlemeyi, engellemeyi veya bir manipölasyonu da beraberinde getirir. Basında, ilk yapılan uygulamalar gerçek anlamıyla sansüre ilişkindi, buna göre üretilen haberlerin veya yazıya, görüntüye dökülmüş başka içeriklerin, devletin baskı aygıtları tarafından (kolluk güçleri) yayınlanması engelleniyordu. Basın tarafından halka ulaştırılmak üzere yola çıkan bilgi üzerinde genelde sansür uygulanmakta; enformasyon ya engellenmekte ya da çarpıtılmaktadır. Dolaşıma çıkmaya hazırlanan bilginin yayınından önce yapılan sansür, onun oluşumunu önlemeye yöneliktir. Yayından sonraki sansür ise mesajı şekillendirmeye ve bunu yayınlayanlara ağır cezalar getirilmesine yöneliktir (Bülbül 2001: 293).

Bilgi tekeline ortadan kaldıran matbaadan önce kilisenin yetkisi ve kamuoyu üzerindeki etkisi çok fazlaydı. Tarihin o dönemlerindeki sansürün, çok geniş kitlelere etki edebildiği ve korkuya dönüşen varlığını insanlar üzerinde çok uzun süre

sürdürebildiği bilinen bir gerçektir. Ancak matbaanın insanlık tarihine girişiyle artık bilgi sadece egemenlerin tekelinde kalmadı, yönetilenler de bilgiye yazılı her türlü içerikle ulaşmaya başladılar.

Bilgi, iktidarların tekelinden çıksa da, bilgiyi sansürlemenin peşini egemenler bırakmadı. Yakın tarihimizdeki sansür olgusunun en net görüldüğü yer 1933 Nazi Almanya'sıdır. Nazi subayları Yahudi entellektüalizminin bittiğini söylerken, yazılan kitaplar yakılmaktaydı. Geçmişte de bugün de sansür, insanoğlunun duyacaklarının, düşüneceklerinin, göreceklerinin, söyleyeceklerinin, okuyacaklarının kısıtlanması halidir. Bu şekilde toplu iletişime getirilen kısıtlamalarla, kitlelerin algılarının kontrol edilmesi hedeflenir (Day, 2001:10). Öyle ki basılı ürünün yok edilmesi bir yana, daha basıma girmemiş bir içerik henüz yayınlanma aşamasındayken yayınevi tarafından basımı kabul edilmemektedir.

Tarih boyunca sansürün hem pek çok türüne, hem de pek çok uygulama şekline rastlanmıştır. Sansüre karşı çıkanlar olduğu gibi yine sansür tarihinde, sansürü destekleyenleri de görmek mümkün; tıpkı Plato ve Aristo gibi. Plato duyguların yükseldiği anlarda eserlerin bir denetimden geçmesini uygun görmüştür. Aristo da gençleri korumanın gerekliliğini anlatırken sansürden bahsetmiştir. Sansür yüzünden devletin yaktığı ilk kitapların da Konfiçyus'a ait olduğu bilinmektedir (Day, 2001:13). Sansür İngiliz topraklarında bir dönem çok yoğun yaşansa da basın özgürlüğünün filizlendiği yer de yine İngiltere olmuştur. İngiliz devrimiyle hayat bulan basın özgürlüğü fikri, 18. yüzyılda ciddi bir mücadele vermiştir. Başlarda basın özgürlüğü teolojik bir yaklaşımla ele alınmış, herkesin iyi ve kötüyü “Tanrı insanlara bir akıl verdiyse o akli başkasının onun yerine kullanmasına gerek olmadığı” söylemiyle ayracağı düşünülmüştür. Sansürü uygulayanlar yani başkaları adına iyiye ve kötüye karar verenler için Tanrı'ya hakaret ediyor görüşü ortaya atılmıştı. Ancak bu teolojik



yaklaşım yerini Fransız ve Amerikan Devrimleri'yle doğal hak arayışına bıraktı. Basın özgürlüğüne, düşünceyi ifade etme ve düşüncenin, bilginin dolaşımına engel olmak sadece dinle bağlantılı değildir, aslında bu insanın doğuştan gelen hakkıdır ve iktidarlara karşı korunması gerektiğine inanılmaktadır.

Yönetilenler için en iyi yönetim despotik olmayan yönetim tarzıdır, bunu da yönetilenler ancak seçimlerle elde edebilirler, özgür bir seçimin yolu da özgür bir basından geçmektedir. Bu amaçla burjuva sınıfının önderliğinde kamusal tartışma alanlarında, halk daha aktif bir rol alarak, yönetenleri tartışmaya, konuşmaya ve eleştirmeye başlamıştır. Kararlar ortak alınacak halkın görüşleri ön planda olacaktır. Halk artık kendi tercihlerini yapabilecek kadar etkin, aktif olmalıydı, ancak bu kamusal ortamlardaki konuşmaların duyulabilmesi ve bir kamuoyunun oluşabilmesi için özgür basın şarttı, yani yönetenlerden bağımsız, devletin kontrolü dışında bir basın. Basına karşı sansürün şiddetli bir şekilde uygulanmaya başlandığı nokta da burası olmuştur. Yazılı eserlerin yakılması, basın kuruluşlarına ağır maddi yaptırımlar, gazetecilere uygulanan hapis ve sürgün gibi cezalar despotik yönetimlerin sansür içeriklerini oluşturmuştur.

Modern devletin oluşum sürecinde 'kamusallık' önem kazanmış, bundan basın için verilen özgürlük mücadeleleri de payını almıştır. Modern demokrasilerde vatandaşların yönetime aktif katılması, kamusal meselelerde fikir yürütebilmesi, eleştirebilmesi isteniyordu, böyle bir halk modelini yaratmak için yola çıkıldığında basına şiddetle ihtiyaç vardı. Bireyin özgürlüğü dine dayalı felsefenin yıkılmasıyla ortaya çıkmış, birtakım özgürlüklerin arayışı da arka arkaya gelmişti. Öne çıkan bireyin düşünce, ifade özgürlüğünü yayabilecek en iyi enstrüman da basındı. Bireylerin aktif katılımının oluşturacağı modern devleti şekillendirecek en önemli araçtı basın ve onun tabi olacağı basın özgürlüğü. Ancak bu anlayışın gerisinde,

kapitalist üretim ilişkilerinin ve ulus-devletin varlığını vurgulama ihtiyacı vardır. Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi ulus-devletlerin gerekli gördüğü, Gramsci'nin hegemonik ilişkilerde bahsettiği “rızanın” kazanılmasına yönelik çabalardı.

Klasik anlayışta sansür; iktidarın, halk üzerinde toplumsal ve ahlaki bir tehlike olduğunu ya da olacağını gördüğü görüşlerin, düşüncelerin kısıtlanması politikasını anlatıyordu. Günümüzde ise sansür kavramının, artık, bireylerin özgürlüklerinin kontrolü anlamına geldiğine inanılmaktadır.

Sansüre giden süreçte basın ve iktidara gelince, onlar birbirine muhtaç ve karşılıklı çıkar ilişkisiyle örülmüş iki güç gibidir. Bu iki kavram birbirinden bağımsız gibi çalışan organlar olarak görülse de birbirlerinden bağımsız oldukları söylenemez (Arslan, 2006:7). “Günümüzde medyanın kamuoyu oluşturmadaki gücü yadsınamayacak kadar belirgindir. Medya, mevcut siyasal düzeni yansıtırken, diğer yandan toplumdaki etki merkezlerinden kaynaklanan iletişimi de gerçekleştirir. Medya, bu iki işlevinin yanı sıra kendi sahiplerinin görüşlerini de yayar.” (Bektaş, 2002).

Modern demokrasilerde ortaya çıkan basın özgürlüğü beraberinde editoryal bağımsızlığı da getirir. Editoryal bağımsızlık, basın mensubunun hiçbir güç etkisi altında kalmadan - sahiplik yapısının, iktidar odaklarının, hükümetlerin etkisinde olmadan- kamuoyunu bilgilendirme görevini özgürce yapmasını sağlar. Editoryal bağımsızlığın yok sayıldığı yerlerde sansür ve otosansür kavramları faaliyet alanını genişletir. İktidarlar, kamuoyunda basının rolünü iyi bildiğinden, basını kendi istekleri doğrultusunda kullanmak ve direndiği yerde de sansür korkusuyla baskı yapmak isterler. Basının arkasındaki holding patronajlığının da hükümetle çıkarlar

çerçevesinde oluşturduğu girift ilişkiler yüzünden, basın özgür olabilmesi mümkün olamamaktadır.

Hükümetlerin elinde bulundurduğu ekonomik (teşvik, destek) ve siyasal güç (baskı, sansür, sınırlama) aracılığıyla basın yönlendirilirken, basın kuruluşları da sahip oldukları gücü, hükümetleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek için kullanabilmektedir (Yaylagül ve Cengiz, 2011/a:88). Siyasal iktidarlar basın üzerinde kurdukları tahakkümle, haber metin içeriklerini kendi meşru zeminlerini oluşturabilmek için ve kendi ideolojilerini yaymak için kullanmaktadırlar, bu durum halk üzerinde hegemonik ilişki kurmalarına yardım etmektedir (Kılıçaslan ve Emine, 2008). İktidarlar, kitle iletişim araçlarının gündemdeki mevzuları belirleyebilme - neyin konuşulacağını, neyin konuşulmayacağını- yetisini bildiklerinden ötürü, hangi konuların kamunun gündemine taşınması gerektiğine, ya da görmezden gelineceğine kendi çerçevesinde medyayı kullanarak karar verebilmektedir. Medya da iktidara olan bağımlılığı yüzünden, kimi zaman onun söylemi doğrultusunda gündemi yönlendirmeye çalışabilmekte bu yüzden de kamuoyunu magazinleştirerek apolitik düzeye indirme, siyasete karşı kayıtsız, ilgisiz hale getirme, gerçek bilgidен uzak tutma, içinde bulunulan ortamı normalleştirerek aktarma girişimlerinde bulunabilmektedir.

Medya, egemen sınıfların tahakkümü çerçevesinde, ideolojik alanın bir parçasıdır. Medya giderek sayıları azalan büyük sermaye gruplarının elinde yoğunlaşırken, egemen sınıfın çıkarlarını savunan fikir ve düşüncelerden oluşan medya içerikleri, çalışan sınıfı egemen değerlerle bütünleştirmektedir (Yaylagül ve Cengiz, 2011).

Düşünce özgürlüğü ve düşünceyi yazabilme özgürlüğü için yapılan mücadeleler bugün de birçok ülkede devam etmektedir. İktidarlar, yönetenler, egemen sınıf güdümlü rahat yönetilen bir toplum istemektedirler.

Halimi “Gittikçe daha bir hazır ve nazır kesilen medyalar, gitgide daha itaatkâr gazeteciler, günbegün bayağılaşan haber. Toplumsal dönüşüm iradesi daha uzun bir süre bu engele takılacak.” demiştir (aktaran Arsan ve Çoban, 2014:46). Halimi’nin dediği “toplumsal dönüşüm iradesi” bu ortamı düzeltebilecek mi? Bu bilinmiyor ancak bilinen, demokratik olmayan, baskıcı ortamda gazeteciler veya haberin oluşturan kişilerin ama cezai ama psikolojik herhangi bir yaptırıma maruz kalmamak için bizzat kendi kendilerini baskılamaya yani otosansüre başvurduklarıdır.

İnternetin, yeni medyanın varlık kazanmasıyla geleneksel haber üretim sürecinin değiştiği ortak bir kanaattir. Artık internetteki her kullanıcı kendi sitesini oluşturmakta ve tanık olduğu haberleri paylaşabilmektedir. Gazeteciler de haberleri ana akım medyada yayınlamasa da yeni medyada yayınlayabilmekte ve halkın bilgisine sunabilmektedir, böylece haber gizli kalmamaktadır. Burada sansürün tümüyle giderildiğini düşünmek hatalı olur çünkü iktidarların bu yeni haber mecrasını da kontrol altına almak için gerekli girişimlerde buldukları bilinmektedir.

## **2. BÖLÜM**

### **ANAYASAL DÜZENDE**

### **MEDYA DEMOKRASİ-İKTİDAR İLİŞKİSİ**

1820'lerde ABD'de erkeklerin oy hakkıyla başlayan 1. Demokrasi Dalgası 1926'ya kadar demokratik ortamı benimseyen 29 ülke ortaya çıkararak devam etti, bu süreç içinde devlet ve demokratik kurumlar şekillendi. Devletin demokratik kurumlarının, bugünkü şeklini alması yirminci yüzyılda mümkün olabilmiştir (Huntington, 1999:129). Demokrasi I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir dalga halinde bütün dünyaya yayılmıştı. Ancak savaştan sonra demokratik bir anayasa yönünde atılan adımlara rağmen otoriter rejime İtalya ve Almanya gibi dönen ülkeler de oldu. Dolayısıyla 1942'ye kadar ters dalganın etkisiyle demokratik devletlerin sayısı on ikiye inmiş oldu. Ancak bu düşüş demokrasinin 2. Dünya Savaşı'nın sonunda yeniden bir çıkışla, dünyanın benimsediği bir ideal haline gelmesine engel olamadı. 1950'lerde modernleşme ve "siyasal gelişme" teorilerinin etkisiyle sosyal modernleşmenin kaçınılmaz olarak siyasal alana da nüfuz edeceği ve demokratikleşmenin peşi sıra geleceği inancı hakim olmuştu. Ancak bundan sonra yaşanan yeni bir ters dalga demokrasi tarihinin salt doğrusal biçimde gelişmediğini, aksine inişler ve çıkışlarla dolu olduğunu göstermiştir. Demokrasiler hep çökme eğilimi göstermişler hâlâ da göstermektedirler (Özbudun, 1993:11).

Yetmişlerin ortalarına kadar süren ters dalganın ardından, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'da diktatörlüklerin tasfiye edilmesiyle yeni bir demokrasi dalgası başlamıştır. Üçüncü dalga, Latin Amerika ülkelerine, Katolik dünyaya ve 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesi üzerine Doğu Avrupa'ya doğru yaygınlık kazanmıştır. Plattner'e göre, bu gelişmelerin sonucunda, Fukuyama'nın sözünü ettiği gibi "tarihin sonuna" henüz erişilmemiş olsa bile, hiç değilse uzun ve barışçıl bir demokratik

hegemonya süreci ile insanlık bir tür “pax democratica” çağına girmiştir (Plattner, 1995:59).

Türk medyasındaki demokratikleşme sürecine bakmak için öncelikle aydınlanma bağlamında Türkiye'nin izlediği tarihsel yolu ele almak gerekmektedir. Batı, üç yüz yılı aşkın bir süreye demokrasi serüvenini yerleştirmiştir. Mutlak monarşik yönetimlerden meşruti monarşiye veya cumhuriyet yönetimlerine geçmesi, ekonomik olarak kapitalizmi benimsemesi, teokratik ya da yarı teokratik sistemlerden laik ya da seküler sistemi kabul etmesi, sınırlı oy demokrasisinden herkesin eşit temsil hakkı olduğuna inanılan genel oy demokrasisine geçmesi ve sosyal demokrasi, sosyal adalet kavramlarını sindirmesi bu üç yüzyılı aşkın demokrasinin parçalarını oluşturmuştur. Türkiye bu süreci nasıl yaşamıştır? Tanilli buna şöyle yanıt verir: “Batılı siyasal düşünceyle karşılaşmada en çok sıkıntı çeken İslam'dır. Bütün inananları bir araya getiren bu topluluk, tek bir Tanrı yasasına, Kuran'a tabidirler. İktidar tek bir kişiye halife ya da imama aittir. Ümmetçe yasal bir şef olarak tanınması, kendisini adaletle yönetme yükümlülüğü altına sokan bir itaat anlaşması çerçevesi içinde gerçekleşir. Halife yürütme ve yargı iktidarına sahiptir. Halife Tanrı yasasının koruyucusu olsa da, yasama gücüne sahip değildir, çünkü kuran yetkindir ve her soruna cevap verir. Bu yasa Peygamber'in söz ve davranışlarını dile getiren sünnet'le tamamlanır ” (Tanilli, 2009:22).

Tanilli'nin İslam'ı betimlemesinden yola çıkılırsa İslam'da halifenin danışmakla yükümlü olduğu ümmet hiçbir zaman görüşünü dile getirememiş, oyla kendini yöneteni seçememiştir. Bütün Müslümanlar birbirine eşit olsa da, ulemalar dine vakıf bilgilerinden dolayı daha otoriter olmuşlardır. Bu özellikler İslam'ın batı demokrasisinin arkasında kalışına neden olarak gösterilmektedir. Ancak Aydınlanma Çağ'ı Osmanlı topraklarına uzak da olsa etkilerini ulaştırmıştır.

## 2.1. Osmanlı'da demokratikleşme çabaları ve basın-iktidar ilişkisi

1789'da tahta çıkan reformcu padişah 3. Selim, dışarıdaki akımlar hakkında bilgi edinmek için uğraşırken, devrimden birkaç yıl sonra dönemin Dışişleri Bakanı yani Reis-ül Küttap Atıf Efendi'nin hükümeti aydınlatmak için hazırlayıp divana sunduğu muhtıra da aydınlıkçı felsefenin önde gelen isimlerini “zındık” (allahsız) , Fransız devrimini ise “fitne ve fesat hareketi” olarak yorumlamıştır (Tanilli, 2009:31-32).

Osmanlı'da ilk Türkçe çıkarılan gazete 1831'de yayınlanan, 2. Mahmut'un önderliğinde çıkarılan, ömrü de Osmanlı Devleti'nin sona erdiği 4 Kasım 1922'ye kadar belli aralıklarla süren Takvim-i Vekayi' dir. Ancak süreç içinde Takvim-Vekayi bir Resmi Gazete tarzı kazanmıştır. İlk özel gazeteyi ise bir İngiliz çıkartmıştır. 1840 da kurulan Ceride-i Havadis'in 1839'daki Tanzimat Fermanı sonrası yayına başlamış olması bir tesadüf olarak görülmemektedir. Bu gazetenin içinde devlet görevleri yapan yazarlar barındırdığı da bilinmektedir. Türklerin kendi girişimleriyle bir günlük özel izinle yayınladıkları ilk gazete ise 1860'da yayınlanan Tercüman-ı Ahval'dır. Gazete ilk sayısında kendilerinden yasalara uyması beklenen halkın da görüş açıklama hakkının varolması gerektiği dile getirilmiştir. Bu olay “Türkiye'de sivil topluma özgü bir yurttaşlık hakkı isteği” olarak yorumlanmıştır. Tercüman-ı Ahval'ın kurucularından Agah Efendi, Şinasi, Tasvir-i Efkar'ın başyazarı Namık Kemal, Muhbir gazetesinin yazarı Ali Suavi sivil topluma dönük düşünceleriyle, yurttaşlık haklarına dayalı bir anayasal düzene geçilmesi talepleriyle, halkın oylarıyla seçilen bir parlamento önerileriyle Osmanlı yönetiminin tepkilerini çekmişler ve farklı yerlere sürülmüşler hatta bu yüzden yazım hayatlarına yurtdışı gazeteleri ile devam etmişlerdir. Ülkede sadece iki gazetenin çıktığı 1858 yılında, çıkarılan Ceza Kanunu'nda basının da ceza kapsamına alınması dikkatlerden kaçmayacak önemli bir

unsurdur (Gevgilili, 1983:204). Osmanlı hükümeti cephesinde yasaklar artmış, “hükümet Matbuat Nizamnamesi’nin getirdiği yasaklarla yetinmemiş ve 1867’de yayınlanan ‘Ali kararname’ ile basına karşı her çeşit yetkiyi elde etmiştir.” (Topuz, 1973:46). Basına ilk sansür de yine aynı yıl koyulan bir Ali kararnamenin ardından gelmiştir. Ülkedeki bütün bozukluklardan basın sorumlu tutulmuş, hükümetin hiçbir eleştiriye tahammülü kalmamıştır. Ali kararnamede şu sözler yer alır: “Osmanlı basınında çıkan yazılara hükümet gerekli dikkati göstermiş ve çoğu zaman gazeteleri süreli ve süresiz kapatmışsa da basın inzibat altına alınmamıştır. Bunun için gazetelerin baskıdan önce muayenesine karar verilmiştir. Bu karar da geçicidir...” (Topuz, 1973:48). Bu durumun basında verdiği tepkiyi Server İskit şu iki örnek üzerinden aktarır: Basiret gazetesi sansür kararnamesinin yayınlandığı gün bir ilan verir, “Matbaamızın makinesi bozulduğundan gazetemiz birkaç gün yayınlanmayacaktır. Sabah gazetesi de ilk gün gazeteyi sansürün yasakladığı yazıların yerini boş bırakarak yayınlamayacaktır.” (Topuz, 1973:49).

Basındaki bu baskılar, Osmanlı’da yaklaşık on yıl sonra yerini geçici bir özgürlük rüzgarına bırakır. 1839 Tanzimat Fermanı ile bazı konularda reformlar yapılırken, 1860'larda bir aydın hareketi olarak Genç Osmanlılar ortaya çıkmış, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınlar, Avrupa ülkelerindeki anayasal monarşilerden etkilenerek Osmanlı İmparatorluğu’nun meşrutiyetle yönetilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Fransız Devrimi’nin etkisiyle hürriyet ve milliyetçilik akımı Osmanlı topraklarında da yayılmaya başlamış, 1876’da ikinci Abdülhamit döneminde Kanun-u Esasi kabul edilmiştir (Kemal, 2010).

Birinci meşrutiyet ile anayasal bir düzene geçilir, çok geçmeden padişahın hürriyetleri yok edip 1877’de Kanun-u Esasi’yi kaldırması üzerine Jön Türkler adıyla gizli cemiyetler kurulur ve bu cemiyetler Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti altında



toplanırlar. Hıfzı Topuz Osmanlı'da "İstibdat Dönemi"ni otuz buçuk yıllık diktatörlük dönemi olarak yorumlar ve bu dönemin Türk basınının en karanlık çağı olarak tanımlar. Padişah 20 Eylül 1877'deki Sıkıyönetim Nizamnamesi ile gazeteleri kapatma yetkisini ele almıştır. Bu kapsamda önceden sadece siyasal gazeteler sansürden geçirilirken, 1882'de her çeşit gazete ve dergi sansürün kapsamına girmiştir. İstibdat döneminde uygulanan sansürlere örnek olarak şunlar söylenebilir: "Padişah'ın değerli sağlığına öncelik verilmesi, bir sayıda yayınlanamayacak kadar uzun edebi, bilimsel yazılara yer verilmemesi 'devamı var', 'devamı yarına' gibi deyimlerin kullanılmaması, yazıda boşluklar bırakılmaması çünkü bunlar birtakım kötü sanılara ve kafaları karıştırmaya yol açabilir, bir vali veya mutasarrıfın hırsızlık yaptığı, para yediği, adam öldürdüğü veya ayıplanacak bir iş yaptığı söylenecek olursa saklanması gerekir, yabancı hükümdarlara karşı her ne biçimde olursa olsun girişilen suikastleri veya yabancı ülkelerdeki kışkırtıcı gösterileri yazmak yasaktır. Çünkü yasalara saygısı olan barışsever halkımızın bunları duyması iyi olmaz. Bazı kelimelerin kullanılması yasaklanmıştır: grev, suikast, ihtilal, anarşi, hükümdarın tahttan indirilmesi, infilak, büyük burun (Abdül Hamid'in burnu büyük olduğu için bu kelime yasak edilmişti)..." (Topuz, 1973:58-61).

Sultan Abdülhamit 1908'deki ikinci Meşrutiyet'le Anayasayı, iki meclisli parlamentoyu tekrar yürürlüğe koymak zorunda kalır (Kemal, 2010). Tanilli bu dönemi şöyle tarif eder: 1908 tarihi demokratikleşmenin herkes tarafından talep edildiği ve gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde Anayasada kamu özgürlükleri genişletilmiş, toplanma ve dernek kurma hakları tanınmıştır. Ancak ikinci Meşrutiyet Dönemi de başarısızlıklarla sona ermiştir. 1876'da kabul edilen yasaya göre gazetelerin provaları sansür memurları tarafından kontrol ediliyordu. Eğer sansür memurları yayınlanmasına uygun görürlerse gazete basılabiliyordu. 24 Temmuz

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla artık sansür kararnamesi uygulanmayacaktı, gazeteler gazetecilerin uygun gördükleri yazılarla, haberlerle halka iletilecekti. Sansürün basından kaldırıldığı bu tarih “Basın Bayramı” olarak ilan edilse de Türk Basın Tarihi sansür uygulamalarından hiçbir zaman arınmadı. İkinci Meşrutiyet yılları basın tarihi bakımından anarşik bir dönemdir. Katiller yakalanmamış, ülkede bir terör havası yaratılmıştır. İsimleri basın tarihine yazılan Hasan Tahsin, Hasan Fehmi, Ahmet Samim, Zeki Bey terör eylemleriyle öldürülmüşlerdir (Topuz, 1973:107-111).

Diğer yandan Türk basın tarihindeki ilk basın grevi yine bu döneme rastlar. Hükümetin basındaki pul vergisini kaldırması üzerine ücretlerine zam isteyen gazeteciler mevcut işlerini bırakmış ve başka bir gazete çıkarmaya başlamışlar ancak bu girişimleri gazete patronlarının zam talebini kabul etmemesi ve maddi imkansızlıklar yüzünden sonuçsuz kalmıştır. Dolayısıyla Türk basın tarihindeki ilk grev eylemi, ilk toplu direniş sonuç vermeden başarısızlıkla basın tarihine kaydolunur (İnuğur, 1993:303).

“1919'da çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile her türlü yayının ve basılı kağıdın askeri yönetim ya da sansür kurulunun özel yazılı izni olmadan basılıp yayınlanması yasaklanmıştır. İstanbul'un işgalinden sonra sansür kurulunda işgal komutanlığı temsilcileri de yer almıştır. Buna karşılık, Ankara Hükümeti, 6 Mayıs 1920 tarihli bir kararname ile İstanbul'la her türlü haberleşmeye sansür koymuştur.” (Bulut, 2015).

## **2.2. Cumhuriyet'ten 2002'ye basın- iktidar ilişkisi**

Tanilli'ye göre 19.yüzyılda Osmanlı Türk aydınının kavram dağarcığında ne “milli” ne de “bağımsızlık” kavramlarına rastlamak mümkündür. Çok uluslu

imparatorluğun sadece Türk olmayan ögeleri tarafından bu kelimeler kullanılıyordu. Özgürlük kelimesi bir müddet sonra önem kazanacaktı ancak yine de imparatorluğun parçalanması öngörülerde yer almıyordu. “Bağımsızlık” Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Türkler imparatorluk adına değil, yurt adına silaha başvurdıklarında gündeme gelir. Devrimci milliyetçi kadrolar, bir yandan padişah, saltanat, hilafet gibi emperyalizmin bağlaştığı kimi siyasal kurumları ortadan kaldırırken, emperyalizm adına önemli bir mücadelenin de “iktisadi bir mücadele” olduğunu biliyorlardı. “Liberal” mi, yoksa “devlet müdahaleciliğine açık” bir kapitalizm mi uygulanacaktı? İzmir İktisat Kongresi'nden liberalizm lehine kararlar çıksa da özel girişim öncülüğünde kalkınma politikasının başarılı olamayacağı anlaşılır ve “devletçi” bir politikaya geçiş olur. Nitekim 1930 ile 1950’li yıllar devletçilik yılları olacaktır. Ulusal hareketin yani Kemalizmin tezi somut ifadesini Amasya ve Sivas Kongreleri kararları ve Misak-ı Milli ile kazanır. Yerel iktidarlar “yerel demokrasidirler” ve TBMM ise “ulusal demokrasiyi” kurar ve uygular. “Kurtuluşu” “kuruluş” yani inkılaplar izler. Saltanat kaldırılır, hilafete son verilir, laiklik kabul edilir. İslam’ın Hristiyanlık’a ya da Doğu’nun Batı’ya karşı liderliğini üstlenmeyi kabul etmezler. Amaç çağdaşlaşmadır, bu aslında daha sonra batılılaşma anlamına gelecekti. Yöntemleri ise akılcılık ve müspet bilim olacaktı (Tanilli, 2009:34-39).

“Cumhuriyet, öncelikle siyasal açıdan dünya içinde Türkiye’nin uluslararası konumunu farklılaştırmıştır. Yeni ortamda yüzyıllar boyunca giderek Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmış bir imparatorluk olma görüşü giderek bir yana bırakılmakta, Anadolu ve Trakya yörelerinde kurulacak bir ulusal devlet tezi gündeme yükselmektedir ” (Gevgilili, 1983:212).

### 2.2.1. Tek parti dönemi basın-iktidar ilişkisi

Türkiye’de 1923 Cumhuriyet devrimi laik bir toplum düzenine geçirecek dini halkın vicdanına bırakmıştır, devleti ve toplumu da demokratik bir yapıya kavuşturmuştur. Taner Timur, Türk Devrimi’ne ulusal demokratik devrim niteliği veren iki ilkeden birincisinin Amasya Genelgesi ile dünyaya duyurulmuş olan “Egemenlik kayıt şartsız milletindir” ilkesinin, ikincisinin ise ilk defa Erzurum Kongresi’nde dile getirilen, “Egemenliğin milli sınırlar içinde uygulanacağını” ifade eden ilke olduğunu açıklamaktadır (aktaran Dedeoğlu, 2014:129). Bir halkın vatani ve bağımsızlığını savunma amacıyla savaşı ve bunu Millet Meclisi kurarak sürdürmesi Kurtuluş Savaşı’nı herhangi bir savaştan ayrı kılan önemli nitelikleri arasında belirmektedir. “Böylelikle Türk Kurtuluş Savaşı’nın hem emperyalizme karşı bağımsızlık, hem de monarşik yönetime karşı ulusal bir demokrasi savaşı” olduğu söylenebilmektedir (Dedeoğlu, 2014:129).

1923’de hemen işlevselliğe geçirilemese de, Cumhuriyet projesinde laiklik atılan en önemli adımdır. Kanun-i Esasi ile anayasaya giren “Devletin dini İslam’dır” hükmü ancak 1928 de Anayasa’dan çıkarılmıştır. Böylece teokratik bir anayasadan süreç içinde laikliğe evrilen bir anayasa’ya geçilmiştir. 1937’de laiklik anayasal ilke olmuştur. 1982 Anayasası’na göre “laiklik”, Cumhuriyet’in değiştirilemez, değiştirilmesi teklif bile edilemez niteliklerindedir (md. 2-4-14). Devletin temel amaç ve görüşleri arasında Cumhuriyeti, laiklikle özdeşleşmiş bir devlet şeklini korumak da vardır (md.5) (<http://ahmetsaltik.net/tag/turk-anayasa-hukuku-bulent-tanor-necmi-yuzbasioglu>).

Türk coğrafyasında “Aydınlanma Çağı” Batı’daki şekliyle yaşanmamıştır. Bu yüzden Cumhuriyet’i kuranlar sadece devleti değil sosyal hayatı da şekillendirdiler. Kemalist devrim sınırlamaları kaldırarak, Anadolu’yu Aydınlanma Çağı’na açmayı

planmış, İslam'ın ilk beş yüz yılında ve Osmanlı'nın Yükselme Dönemi'nde yaptığı gibi dini devlet işlerinden, ticaret ve kültür işlerinden ayırmıştır (Kışlalı, 2002:130,131).

Kışlalı'ya göre, Batı'da demokrasiyi yaratan iki temel sınıf işçi ve burjuva sınıfından yoksun Anadolu'da, üstelik Avrupa'da faşizm fırtınalarının estiği bir dönemde Atatürk demokratik sistemi kurmak için Cumhuriyet'i kurmuştur. Mustafa Kemal o yıllarda bu durumu şu sözlerle anlatır: “Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyet'i kurduk, on yaşını doldururken demokrasinin bütün gereklerini sırasıyla uygulamaya koymalıdır. Milli egemenlik esasına dayalı memleketlerde siyasi partilerin var olması tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur ” (Kışlalı, 1994:17,18).

Atilla İlhan'ın tanımıyla Mustafa Kemal 3 büyük eylemi iç içe geçirmiştir. Birincisi “emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı”, ikincisi “ padişaha karşı demokratik devrim”, üçüncüsü ise “ümmetin millete dönüşümü ” (İlhan, 1995:109-111). Kurtuluş Savaşı'nın ardından imzalanan Lozan Antlaşması'ndan bir süre sonra 29 Ekim 1923 de Cumhuriyet ilan edilir. Bu bir rejim değişikliğidir. Cumhuriyet “halk” Cumhuriyet ise “halk idaresi” yani “demokrasi” anlamına gelir (Dedeoğlu, 2014:12).

Cumhuriyet'i kurduktan sonra bir millet yaratmak için çalışmalar başladığında ulusçuluk ve laiklik ilkeleri devreye girmiştir. Ardından dil devrimi yapılır ve eğitim bu dili kullanır. 1940'da kurulan köy enstitüleri ile eğitim köylere kadar götürülür. Tanilli'ye göre, topluma bir bütün olarak yaklaşan Cumhuriyet'in kültür devrimini belli bir siyasal rejim yönlendirir. Rejim tek partilidir ve ideolojisi de “Kemalizm” diye adlandırılır. Çok partili denemeler yapılır ancak rejim CHP' nin yönetimi altında devam eder (Tanilli, 2009:46-47).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından faşizm yenilgiye uğramış, liberal ve sosyalist kesim ile demokrasiler kazanmıştı. Bu durum ülke içinde de çok partili sisteme geçişin, demokrasiye geçişin işaretlerini vermiş, basın sektöründe de kendisini göstermiştir.

Gazetecilik faaliyetlerini yürütenlere bakıldığında “Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk gazetenin yayımlanmasından endüstrileşme sürecine girilen 1960’lara kadar Türkiye’de gazetecilik, Cumhuriyet’in kuruluş aşamasında politik ve sosyal değişim süreçlerine de liderlik etmiş, küçük bir grup gazeteci ya da gazeteci ailenin kontrolünde olmuştur” (Kurban ve Sözeri, 2012:25).

Osmanlı topraklarında çıkan ilk gazetenin kuruluşundan bu yana, basın hep hükümetlerin kontrolünde olmuş, bağımsız davranamamıştır. Devlet memurlarıyla başlayan gazetecilik faaliyetleri göz önüne alınırsa basının iktidardan bağımsız olmak gibi bir çabasının olmadığı bilinmektedir. Basın iktidarların resmi ideolojilerinin sözcüsü görevini yürütmüş, Cumhuriyet’le birlikte de bu projeye hizmet etmek için çalışmıştır. Basında genel hatlarıyla muhalif olan sesler az sayıdaydı ve henüz girişim aşamasındayken bile baskı altındaydı. Basın Cumhuriyet’in ardından geçen yıllar içinde de hükümetler tarafından ya da askeri vesayet tarafından kullanılmaya devam etmiştir.

Cumhuriyet’in kuruluşundan 1946’ya kadar tek parti iktidarının siyasete hakim olması beraberinde baskıcı bir yönetim anlayışını da getirdi ve bundan basının da etkilendiği görülmüştür. Devletin ve toplumun Cumhuriyet’in ilk yıllarında tek parti ideolojisi çerçevesinde toplanması için basın bazen ödül, bazen de ceza sistemiyle kullanılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında basından yeni kurulan devlete eleştiri değil destek beklenmiştir (Nilgün, 1997:104). İskit’e göre, Cumhuriyet dönemine kadar baskı, sansür gören basın, Cumhuriyet’le birlikte “rejimle kafa birliği yaparak samimiyetle el ele ve beraber yürümeye” başlamıştır (İskit, 1939:1).

“1923’te Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Kurtuluş Savaşı mücadelesi, esasen iki sac ayağı üstüne kuruludur: Muharebe ve Muhabere.” Bu sözler basın o dönem verilen özgürlük mücadelesinin önemli bir aracı olduğunu ifade etmektedir. Tek parti iktidarı döneminde ve çok partili dönemde her zaman hükümet tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılacak olan, bizzat Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı esnasında olan gelişmeleri, doğru bir şekilde, ulusal ve uluslararası kamuoyuna duyurmak için kurduğu Anadolu Ajansı, Cumhuriyet kurulduktan sonra da yeni devleti yurtdışına tanıtmak görevini üstlenmiştir. Basın Atatürk’ün halkın karşısında yer aldığı her an ona eşlik etmiştir. Zira Cumhuriyet’in yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bir proje olduğu görülmüştür, Mustafa Kemal ve kurucu elitler cumhuriyetçi değerlerin halka duyurulmasında basının önemli bir araç olduğunu düşünmüşlerdir (Kurban ve Elmas, 2011:18).

Atatürk’ün kurucusu ve üyesi olduğu Halk Fırkası’ndan ayrılan bir grubun 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kurmasının ardından, iktidar ve basın arasındaki ilişki bozulmaya başlamıştır. Bu ilk muhalefet partisi kamuoyundan ve basından aldığı destekle rejime yönelik bir tehdit olarak görülmüştür, Şeyh Said İsyanı da sebep gösterilerek hem basında hem de siyasette yasaklar başlamıştır. Basın özgürlüğüne de son verecek olan Takrir-i Sükûn Kanunu ilan edilmiş, isyancılar ve muhalif siyasetçilerle birlikte on üç muhalif gazeteci İstiklâl Mahkemeleri’nde yargılanmış ve bir çoğu sürgüne gönderilmiştir. Partiyle birlikte, muhalefet eden 15 gazete kapatılmıştır (Kayış ve Hürkan , 2012:37-46).

Hıfzı Topuz o dönemi şöyle yorumlar: “Takrir-i Sükun Kanunu olağanüstü yetkiler vermiştir hükümete. Basın özgürlüğünü hükümet istediği gibi sınırlayabilir, gazeteleri kapatabilir. İstiklal Mahkemeleri hukuk kurallarına uymayan kararlar

alabilirler. Bunlar dikta yetkileridir.” Bu olağanüstü durum ondört yıl uygulamada kalacak, ancak 1929’da kaldırılacaktır (Topuz, 1973:139).

Gazete çalışanlarının 1831’de Takvim-i Vekayi’i çıkarırken devlet memurlarından seçilmesi, basın çalışanlarının hükümetten yana tavır almalarını isteme, muhalif seslere izin vermeme anlayışıyla devam etmiştir. Bu yöntem Cumhuriyet’in ilk on beş yılına da yansımış, meclise gazetecilerden 40 milletvekilinin girmesi -devlete aykırı bir ses çıkmasını önlemek için meclise bu kadar gazeteci milletvekili girdiği iddiaları süregelmiştir- şüpheyle karşılanmıştır. Bilgiç, Cumhuriyet’in inkılaplarla geçen o ilk dönemlerinde harf devriminin, basının özerk olmasını engellediğini çünkü eski usul teknolojiye sahip gazetelerin yayıncılarına devletin maddi destek verdiğini söyler, bu durum basını devlete o günlerden itibaren bağımlı hale getirecek bir ortamın kapısını aralamıştır (aktaran Özsever, 2004:57).

1924 Anayasası’nın basın özgürlüğüyle 77. Maddesi basının çeşitli yasal düzenlemelerle kontrol altında tutulmasını öngörüyordu. Tek partili dönemde basının bağımsız olduğu görülmemektedir. Ankara’da çıkartılan Ulus Gazetesi tek parti iktidarı CHP’nin gayri resmi yayın organı gibi görev yapmaktaydı. 1917’de dernek olarak kurulan Osmanlı Matbuat Cemiyeti 1935 de Atatürk’ün girişimleriyle “Basın Kurumu” na dönüştürülmüştür. Yine aynı yıl yapılan Basın Kurultayı’nda devlet ile basın arasındaki ilişkilerin dostane şekillendirilmesi, devletin basına her türlü yardımı yapma sözü karara bağlanmış, kamuoyunu devletin istediği biçimde şekillendirmesi üzerine basın da söz vermiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı günlerde “ülkenin genel siyasetine zarar verecek makalelerin” yayınlanması yasaklanmıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Otomobil yedek parçalarıyla lastiklerin bittiği, un stokunun azaldığı yazılmayacaktır” tebliği dönemin sansürüne örnek oluşturan bir cümledir. Ancak, bazen devletlerin çıkarlarının bu tarz sansürleri



gerektirdiğini, bunun bir sansür olmadığını düşünenlerin sayısı da az değildir (Kayış ve Hürkan, 2012:74).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonu ve Almanya'daki iktidarların etkisi Türkiye'de de baskın bir şekilde kendini göstermiştir (Topuz, 1973:150,151). Basın kanunu CHP iktidarının, yani hükümetin ters düştüğü gazete, dergiyi kapatmasına fırsat vermiş, yayın organlarını çıkartacak olanlar ise hükümetten onay almak zorunda kalmış, hükümete karşı yapılan eleştirel yayınları yasaklama yetkisi getirilmiştir. Gazeteleri ekonomik yönden etkileyen, önemli bir kalem olan gazete kağıtları ise hükümetin denetiminde kalmış ve basını iktidara karşı bağımlı hale getiren bir unsur olmuştur. Bu durum basın sektöründe 1980'li yıllarda Başbakan Özal döneminde de etkisini yoğun bir şekilde göstermiştir. Özal döneminde basın ve iktidar arasındaki ipler gerilmiş, buna neden olarak iki taraf arasındaki mücadele, dönemin Başbakan'ı Özal'ın gazete kağıdına 19 kez zam yapması gösterilmiştir. (<http://ayrintidergi.com.tr/kutsal-uclu-medya-iktidar-ve-sermaye>) (Adaklı 2006)

1938'de kurulan ve tümüyle hükümetin kontrolü altında olan Basın Birliği ise gazetecilik faaliyetini kendisine üye olmaya bağlamaktaydı. Birlik, demokrasinin ve basın özgürlüğünün önündeki önemli bir engel olarak görülmüştür (Özgen, 2002). 1938'de kısaca basının yönetimi hükümetin tekelindedir (Topuz, 1973:162).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalsa bile 1940 yılında İstanbul bölgesinde sıkıyönetim ilan edilir ve savaş bitene kadar da devam eder, bu ortamda basın hürriyetinden söz etmek imkansızdır. Hükümetin sınırsız yetkileri vardır (Topuz, 1973:162).

1945'de Türkiye'ye gelen ABD Basın Özgürlüğü Komisyonu siyaset ve basın çevreleriyle görüşmüş, savaş sonrası görüşmelerde basın özgürlüğünün de önemli bir koşul olarak barış antlaşmalarında yer alacağını belirtmiş, basın üzerindeki devlet

nüfuzunun kalkması için ortak bir çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. (aktaran Özgen, 2002)

Aynı yıl tek parti iktidarı döneminde CHP'nin yönlendirmesiyle yol alan Basın Birliği de mecliste muhalefet etkisinin artmasıyla iktidara bağımlılık duygusundan uzaklaşmaya başlamıştır. Bunu ortaya çıkaran önemli örneklerden biri, Basın Birliği İstanbul Şube Başkanı'nın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bağlılık telgrafi çekmek isteyip, gazetecilerin çok yoğun protestosu ile karşılaşmasıdır. CHP bu olay üzerine Basın Birliği'nin faaliyetini sürdürmesini istememiş, bu durumu gören Basın Birliğinin İstanbul'lu gazetecileri, dönemin başkanı Sedat Simavi önderliğinde, 1946 yılı ortalarında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'ni kurmuşlardır. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin ilk başkanı da yine Sedat Simavi olmuştur (Özsever, 2004:75)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, tek parti döneminde basın-iktidar ilişkisini özetlemek gerekirse, 1946 yani çok partili döneme girene kadar hür bir basından bahsetmek mümkün değildir. Demokrasinin en önemli unsurlarından olan muhalif bir yapı da bu dönem itibarıyla hayat bulamamıştır. Devlet basın üzerindeki vesayetini bazen yasal düzenlemelerle, bazen ekonomik yaptırımlarla, bazen de devlete ait kurumlarla hissettirmiş, basını engellemiştir. 1924 Anayasa'sının basını baskı altına alan 77. maddesi, Cumhuriyetin ilk döneminde kurulan ve gazetecilerin de yargılandığı İstiklal Mahkemeleri, 1924'deki Tahrir-i Sükun Kanunu, 1931'deki Basın Kanunu, 1935'deki Basın Birliği Kanunu, kağıt ve teçhizat ithalinin devletin elinde olması, Devlet Kamu İktisadi Teşekkülleri kanalıyla hem özel hem de resmi ilan tekeli elinde devletin elinde bulundurması, radyo yayınlarını kontrol altında tutabilmesi, Anadolu Ajansı'nın tüm haberlerini yönlendirebilmesi, basına Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü kanalıyla sansür uygulayabilmesi basın özgürlüğünün oluşmasını engelleyen nedenler olarak tarihe geçmiştir.

### 2.2.2. Çok partili sistemde basın-iktidar ilişkisi (1946-1980)

2.Dünya Savaşı'nın sonunda İtalya, Almanya ve Japonya'nın yenilgisi dünyada totaliter rejimlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Türkiye batı demokrasisine yakınlaşmış, bu süreci Türkiye'nin 1945'de Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalaması da hızlandırmıştır. Ardından gelen çok partili sistem ülke ve basın için daha demokratik bir sürecin habercisi olmuştur. Savaşın ortalarında Türkiye'de görülen ekonomik ve sosyal sıkıntılar basın tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Muhalefet rüzgarları, 1945'te Meclis'teki bütçe görüşmeleri esnasında başlayan muhalefetin "Dörtlü Takrir" süreciyle etkinliğini artırmıştır. Dörtlü Takrir'i imzalayan CHP Milletvekilleri olan Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve eski başbakan Celal Bayar'dır. Celal Bayar çok geçmeden Büyük Millet Meclisine Basın Kanunu'nun haberleşme hürriyetini kısıtlayan bazı maddelerin değiştirilmesi teklifini getirir, ancak bu tasarı reddedilir. Dörtlü takriri imzalayan milletvekilleri CHP'den istifa ederler ve 7 Ocak 1946 da liberal bir parti olarak tanımlanan Demokrat Parti'yi kurarlar (<http://www.dp.org.tr/Default.aspx?islem=icerik&modul=5&id=1645>).

Niray "Cumhuriyet'in getirdiği laiklik anlayışı ve Osmanlı'dan devralınan sistemin köklü bir değişime uğratılması"nı, muhafazakar çevrenin dinden sapma olarak değerlendirdiğini ve tepkilere yol açtığını, dinin siyasallaşmasına karşı olan laiklik anlayışını muhafazakar düşüncenin dinsizlik olarak nitelendirdiğini belirtmektedir. Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde Demokrat Parti bu süreci kendi lehine dönüştürmeyi başarmıştır (aktaran Dedeoğlu,2014:131). 1946'lı yıllarından itibaren meclise giren Demokrat Parti ile basın arasında yakın ilişkiler kurulur, gazeteler muhalefetteki Demokrat Parti'yi açıkça desteklemeye başlar. Ancak iktidardaki CHP, DP'nin bu yükselişini engellemeye çalışır, basında yer almaması için baskı uygular, sonuçta kazanan DP olur. Demokrat Parti'nin meclise girdiği 1940'ların

sonlarına doğru, basında özgürleşme heyecanıyla yeni gazete ve dergiler çıkarılır. Hala iktidarda olan CHP muhalefetteki DP'nin basında yer almaması için baskılar yapar, ancak tek parti iktidarının basın üzerindeki etkisi eskisi gibi değildir, Türk Basını o tarihlerde gündemine “basın özgürlüğü” konusunu da alan DP'yi desteklemeye başlamıştır (Kayış ve Hürkan, 2012:101-107).

1945 yılında basının özgürlük arayışları devam ederken, Türk basın tarihine “Tan Baskını” olayı anti-demokratik bir vaka olarak geçer. CHP milletvekilleri Celâl Bayar, Adnan Menderes, Tevfik Rüştü Aras ve Fuat Köprülü istifa eder ve yeni bir parti girişiminde bulunurlar. Çıkan olaylarda çok insan yaralanır, içinde Tan Gazetesinin de bulunduğu bazı gazete ve dergiler yağmalanır, gazetenin sahibi Serteller olaylara neden oldukları için tutuklanırlar (Gevgilili, 1983:218-219). Tan Baskını'na rağmen demokratik arayışların sürdüğü 1946'da, 1931 yılında çıkarılmış Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren maddesi kaldırılır. Basında hala özgürlüklerden bahsetmek imkansızdır, çok geçmeden çıkacak olaylar ortamın büyük sorunlara sebep olabilecek nitelikte olduğunu kanıtlar. “Yeter söz milletin” sloganıyla iktidara gelen DP'ye basın, demokrasiye geçmek hayaliyle destek vermiştir. 1950'de Demokrat Parti iktidara gelir.

1946'da etkinlik gösteren özgürlük akımı, yeni yasal düzenlemelerle sendikacılık faaliyetlerine de yansımış ancak çok kısa bir süre sonra sıkıyönetim kararıyla sosyalist partiler ve sendikalar kapatılmıştır. Basın çalışanlarını kapsayan bir yasa olmadığından o dönem sadece basındaki mavi yakalılar sendika kurabilmişlerdir. Bu durum Demokrat Parti'nin ilk iktidar sürecine, 1952 ye kadar sürmüştü, 1952'deki 5953 sayılı yasa ile gazetecilerin de sendika kurmasına izin verilmiştir. Basının en yoğun olduğu İstanbul'da, yine aynı yıl Gazeteciler Cemiyeti'nin yardımlarıyla İstanbul Gazeteciler Sendikası kurulmuştur. Sendikanın kurucularından ve

başkanlarından olan Hıfzı Topuz, sendikanın kuruluş aşamasında sol eğilimli kişilerin yer almasına karşı çıkıldığından, sendikanın politik konulardan uzak durmasının istendiğinden ve sendikanın bir yardım sandığı gibi algılandığından bahseder (TGS, 2002).

“İktidara gelmenin ılımlılığı içindeki Demokrat Parti liberal bir Basın Kanunu çıkardı. Gazete ve dergi çıkartmak için izin almak değil, sadece bildirimde bulunmak yeterli olacaktı. Gazete sahiplerinin cezai sorumluluğu olmayacaktı. Adı kötüye çıkmış kişilerin basında çalışmalarını yasaklayan hükme de yeni kanunda yer verilmemişti. Basın davaları özel mahkemelerde görülecekti.” (Kayış & Hürkan, 2012:106).

1952’de çıkarılan gazetecilerin çalışma yaşantısını düzenleyen 5953 sayılı kanunla basın mensupları ilk kez sosyal güvenlik sistemi kapsamına alındı, gazetecilere sendikal haklar tanındı, iş sözleşmesi zorunluluğu getirildi, sözleşmenin feshi durumunda kıdem tazminatı ödenmesi öngörüldü, haftalık ve yıllık ücretli izin hakkı tanındı (Özsever, 2004:76)

Basın ile iktidar arasındaki olumlu hava uzun sürmemiş, CHP'nin basını kullanarak yaptığı baskıyı zaman zaman Demokrat Parti de uygulamıştır. Bu değişimin nedeni de yine iktidarın aleyhine yapılan haberlerdir. Basının gücünü iktidar olmadan fark eden Demokrat Parti seçim çalışmalarında bu gücü etkin bir şekilde kullanmıştır. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra da kitle iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullanmaya devam etmiş üstelik muhalefetin seçim propagandalarında gazeteleri ve radyoyu kullanmasını engellemiştir (Özek, 1968:169). İktidara gelmeden önce basına özgürlük vaatlerinde bulunan Demokrat Parti, muhalif sesleri ve gazetecilerin sosyal haklarına dair isteklerini bastırmak için basına baskı uygulamaya başlamıştır. Nitekim 1955 yılında sosyal haklarla ilgili bir bildiri yayımlayan sendikanın, iktidarın başı

Adnan Menderes tarafından kapatılması istenir. Dönemin Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın talimatıyla sendika 9 ay süre ile kapatılır (Topuz, 2011:112).

Basın kanununda yapılan değişikliklerle devletin siyasal ve parasal saygınlığını sarsacak nitelikte haber yazmanın cezası arttırılırken; gazetecilere yaptıkları haberlerden dolayı dava açılırsa, haber konusu iddialarını “ispat etme hakkı” da verilmemiştir (Tanilli, 2009:51-56). Bu kanun 1960'a kadar basın başında Demokles'in kılıcı gibi sallanmış, ihtilalin ardından gelen 1961 Anayasası ile “ispat hakkı” anayasa çerçevesinde güvence altına alınmıştır. 1950'li yılların başında, hala günümüzde adı geçen bir tanım da Türk basın terminolojisine girmiştir “besleme basın”. 1950'li yıllarda arka arkaya değiştirilen yönetmeliklerle resmi ilanların dağıtımını hükümet tekeline verilmiştir. İktidar yanlısı gazetelere muhalifler “besleme basın” demeye başlamışlardır, çünkü resmi ilan dağıtımından “aslan payını” almışlardır (Kayış ve Hürkan, 2012:128,129). Gazete kağıtları hükümet tarafından gazetelere ihtiyaçları doğrultusunda veriliyordu. O günlere tanıklık eden İstanbul Gazeteciler Cemiyeti eski Başkanı, aynı zamanda 1980'li yıllarda gazete patronu da olan Nezih Demirkent iktidar ve bazı basın organları arasındaki bu ilişkiyi şöyle anlatmaktadır: “O yıllarda rahmetli Adnan Menderes basının bir kanadıyla yakın dostluklar kurmuş hatta onlara menfaat sağlamıştı. Kamu ilanları belli gazetelere veriliyor, muhalifler cezalandırılıyordu. Mali kaynaklar yine Demokrat Parti'den yana olan gazetelere aktarılıyordu.” (Demirkent, 1995:239). DP bir tarafta kendisini destekleyen iktidar yanlısı gazeteleri mali olarak desteklerken diğer yanda basına baskılar devam ediyordu.

1954'de Basın Kanunu'ndaki bir değişiklik ile devlete siyasal ve ekonomik yönden zarar verecek yazılar yazanlara ya da özel hayata tecavüz eden gazetecilere de ağır cezalar getirilmiştir. 1954 seçimlerini kazanan DP baskılarını arttırmaya devam

etmiştir. Parti kurucusu ve dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, gittikçe artan muhalefete tahamüllerinin olmadığını siyasi literatüre giren şu sözle açıklamıştır. “Artık bundan sonra, ince demokrasiye paydos” (Özgen, 1998:169).

İhtilale giden süreçte basına yapılan baskılar uluslararası basın örgütlerinin de dikkatini çekmişti. Uluslararası Basın Enstitüsü, dönemin Başbakan’ı Menderes’e mektup göndermiş ve basına yapılan baskıların kaldırılmasını talep etmişti. İktidar partisi olan Demokrat Parti o tarihte kamuoyuna ulaşmanın en önemli aracı olan radyoyu siyasal partilere seçimlerde kullanmamaları üzerine yasaklar getirir. Muhaliflerin yanında yer alan üniversite öğretim üyelerine ve memurlarına karşı önlemler alınır, güvencelerine son verilir. 6-7 Eylül 1955’de azınlıkları hedef alan toplu saldırılar düzenlenir. DP daha da sertleşmeye devam eder, üniversiteler ve sendikalar üzerindeki baskı artarken, Yargıtay üyeleri ve yargıçlar emekliye sevk edilir, basına yeni sınırlamalar getirilir, ekonomi çok kötüye gider, radyo tümüyle DP’ye hizmet eder hale getirilir, muhalif gazete yazarları hapis cezalarına çarptırılır. Eleştirinin önünü kesmek, muhalefeti ve muhalif basını susturmak için mecliste “Tahkikat Komisyonu” kurulur. Anayasa’ya aykırı bir şekilde komisyona yargı yetkisi verilir (Tanilli, 2009:60). Siyasete dair haber yapılması artık yasaktır. 1954 den ihtilale kadar, 1161 gazeteci hakkında kovuşturma yapılmış 238’i mahkum edilmiştir. Bu dönemdeki baskılara savcılıklardan gelen tekzipler iyi birer örnektirler: “Bir CHP gazetesine alet olduk.” “18 Mart 1959 tarihli gazetemizde çıkan haber yalandır.” “Şişli’de bir bakkaliye dükkanı soyulmadı yanlış haber verdik.” “İnönü’nün hesapları tamamiyle yanlıştır.” Hıfzı Topuz bu dönemi anlatırken, gazetecilerin çalışma koşullarının günden güne zorlaştığını, kovuşturmalara ve görev esnasında polis şiddetine maruz kaldıklarını ifade etmiştir. İstanbul Gazeteciler Sendikası bu olayları

protesto etmek için 1957’de bir bildiri yayınlayınca, polisler sendika binasını mühürlemişlerdir (Topuz, 1973:203,198).

Tanilli bu antidemokratik ortam ve baskıların ihtilali getirdiğini söyler, yazara göre aslında yapılması gereken “ilk iş demokrasiyi yeni bir anayasa ile taçlandırmaktı ancak bu yapılmadı eğer yapılırdı çağdaş özgürlükler, sosyal adalet, muhalefetin hakları sağlanmış olacaktı”. Oysa 1924 Anayasası ile yola çıkılmış, her şey “milli irade” soyutlaması içinde yürütülmüştü (Tanilli, 2009:56).

1961 Anayasası Milli Birlik Komitesi’nin yönetime el koymasının ardından yapılmış olmasına rağmen özgürlükçü bir anayasadır. Özgürlükler artırılmış, basın özgürlüğü anayasal bir teminat haline gelmiştir. Basın Kanunu’ndaki yeni yapılan düzenlemelerle basının üstündeki yasaklar kısmen azaltılmıştır (Atilla Özsever, kişisel görüşme, 22 Mayıs 2015).

27 Mayıs’tan önce DP’nin basını zor durumda bırakan uygulamalarının ardından, ihtilalin de etkisiyle basının özgürlük havasına girdiği, bu kez de basının eski iktidar sahiplerine takındığı tavrın basın etiğine, ahlakına ters düştüğü ifade edilmektedir. Devam eden duruşmalar esnasında radyoda yayınlanan “Yassıada Saati” adlı programla yargılanan “DP’liler hakkında ağır hakaretler içeren, suçlayıcı, küçültücü bir üslupla yayın yapılıyor” denmiştir (aktaran Kayış & Hürkan, 2012:141).

İşte basındaki bu etik kaygılarla, özdenetimi sağlamak üzere “Basın Şeref Divanı” adlı bir kurum oluşturulur. 10 maddeden oluşan Basın Ahlak Yasası’nı yürütmekle görevli Basın Şeref Divanı 24 Temmuz 1960’da çalışmalarına başlamıştır (<https://turkbasintarihi.wordpress.com/2015/07/24/basin-seref-divani/>). Bu oluşum ilerleyen zamanda yeterince başarılı olamamış, basın ahlakına ters düşen yayınları engelleyememiştir. Bu konuda, basının Batı’daki gibi geleneksel bir mesleki çizgisinin olmaması, kamuoyu adına “dördüncü kuvvet” rolüne iyi hakim olamaması,



çok uzun yıllar iktidarın vesayetinde yol almış bir çizgisinin olması gibi nedenler sayılabilir.

O yıllar ve devamındaki 1980’li yıllarda basın özgürlüğü ve basın ahlakı konuları çoğu kez gazeteciler arasında gündeme gelmiş ve tartışılmıştı. 1986’da bu kavramlar üzerine gazeteci Oktay Kurtböke unutulmayacak bir konuşma yapmıştır: “Özgür bir basının uyacağı ahlak kurallarını, basına kimse dikte ettiremez... Bu nedenle devletin de ve hatta meslek kuruluşlarının da böyle bir görev üslenmelerinin doğru bir yaklaşım olmadığını düşünüyorum. Demokrasi gerçek basının var olacağı tek doğal ortamdır. Ve demokrasilerde de tek yargıç halkın sağduyusu ve hakemliğidir.” (Kurtböke, 1986:64).

“1964 yılında yürürlüğe giren bir kanunla Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) kurulmuştur. Siyasal iktidardan ‘özerk’, ‘tarafsız’ bir anlayışla örgütlenmesi öngörülen TRT radyo ve televizyon yayıncılığında tekel konumundaydı.” ( Kayış ve Hürkan, 2012:142). Ancak TRT’nin hiçbir siyasal iktidardan özerk ve tarafsız olamadığı bir süreç yaşanacaktır.

1961’de Babıali’de ilginç bir eylem yaşanır. Dokuz gazetenin sahibi 1961’de çıkarılan ve gazetecilerin sosyal haklarını içeren 212 sayılı yasaya tepki göstermiş ve üç gün süreyle yayınları kesmişlerdir. Gazete çalışanları bu üç gün boyunca, işverenlerin bu kararına karşı direnişe geçmişler ve “Basın” adıyla bir gazete çıkarmışlardır. (Özsever, 2004:84) Gazeteciler çıkardıkları bu gazetede “Gazete çıkarmak çorap fabrikası işletmeye benzemez.” demişlerdir (İstanbul Gazeteciler Sendikası, 1961:16-18). Ancak çalışma yaşamına dair hakları için yola çıkan gazeteciler gazete sahiplerine karşı çıkarken, Milli Birlik Komitesi’ne olan “bağlılıklarını” “Biz gazeteciler patronlarla değil Milli Birlik Komitesi’yle birlikteyiz” yazan pankartlarla anlatmışlardır (Topuz, 1996:124).

1961’de aydınların ve emekçilerin içinde toplandığı Türkiye İşçi Partisi kurulur. Parti 1965’de 15 milletvekili ile Türk Siyasi tarihine girmiştir. İşçinin ekonomik mücadelesi gitgide hız kazanmış, grevlerle işçi direnişleri artmıştır. Bu durum büyük sermayenin rahatsızlığına yol açar, kargaşa çıkar. Bu karışık durum 1971’de muhtırayı getirir. Muhtıraya basınının ilk günlerde destek verdiği gözlenmiştir (Kayış ve Hürkan, 2012:171-174). 1971’de Türkiye İşçi Partisi kapatılır, Sıkıyönetim iki buçuk yıl sürer. Muhtıranın ardından kurulan Nihat Erim Hükümeti, 1961 Anayasası’nın basın özgürlüğü ile ilgili bazı maddelerini değiştirmiştir. Örneğin 1961 Anayasası gazete ve dergilerin mahkeme kararıyla toplatılmasını öngörürken, toplatma yetkisi savcılara ve onların yönlendirdiği polisler verilmiştir. 12 Mart rejiminin aralarında Çetin Altan, Doğan Koloğlu, Can Yücel, Mümtaz Soysal, Altan Öymen, Uğur Mumcu, Vedat Günyol, Turhan Selçuk’un da bulunduğu bazı gazeteciler ve aydınlar tutuklanırlar. Hükümet, Cumhuriyet ve Akşam gazetelerini belli bir süreyle, bazı gazete ve dergileri de tümüyle kapatmıştır. TRT’nin 1964’de kurulduğundaki özerk yapısı, 12 Mart müdahalesinin ardından yapılan Anayasa ve kanun değişiklikleri ile sona ermiştir, aralarında yönetim kurulu üyeleri ve çalışanlarında bulunduğu bir grup gözaltına alınmış, birçok kişinin de işine son verilmiştir. Bu dönemdeki baskılar, hukuk ihlalleri ileriki yıllarda birçok yazarın eserlerine yansımıştır (Kayış ve Hürkan, sayfa 172-182).

1973’de seçimler yapılır. Bülent Ecevit başkanlığında CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulur. Bu dönemin en önemli olayıdır Kıbrıs Barış Harekatı, Anka Ajansı Muhabiri Adem Yavuz bu harekat esnasında şehit olur. Necmettin Erbakan’ın Kıbrıs’ın tümünün alınması yönündeki talebi 1975 seçimlerine halkı götürmüş ve iktidara Milliyetçi Cephe (MC) gelmiştir. Kayış ve Hürkan’ın da belirttiği gibi, bu hükümet döneminde ülkede sol görüşlü gazete, gazeteci ve aydınlara yapılan baskılar

artmıştır. Hatta Cumhuriyet gazetesi gibi bazı gazetelerin okurları bile bu baskılara maruz kalmışlardır. 1977 seçimleriyle çoğunluk sağlanamadığından “Milliyetçi Cephe” ikinci kez kurulmuştur. Ancak ekonomik göstergeler kötüdür, enflasyon devalüasyon birbirini takip ederken, dönemin başbakanı “Devlet 75 sente borçlu durumdadır” demiştir. 1977-1980 dönemi sokak çatışmalarına sahne olmuş, birçok aydının, öğretim görevlisinin de aralarında bulunduğu çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. “Sansürün en acımasızına hedef olup, silahla susturulanlar arasında kamuoyunun yakından bildiği” gazeteci Abdi İpekçi de vardır. Bu kaotik ortam, 1980 yılının 12 Eylül’ünde bir askeri darbeyi daha getirmiştir (Kayış ve Hürkan, 2014:187, 209, 210).

Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) ise Türkiye’nin siyasal sürecinde çalışmalarına devam etmiş, 1966’da Uluslararası Gazeteciler Federasyonu’nun (FIJ) üyeliğine kabul edilmiştir. Ana tüzüğünde gazetecilerin sosyal haklarını korumak ve geliştirmek amaçlanmıştır. Ancak sendika siyasi alanda da etkisiz kalmamış; 12 Mart döneminde siyasi görüşlerinden dolayı cezaevinde olan gazeteci-yazar Çetin Altan’ın özel aflu serbest bırakılmasında, aynı şekilde sağ eğilimli yazar Nihal Adsız’ın da cezaevinden serbest bırakılmasında yine etkin rol oynamıştır. TGS 1970-1980 döneminde hemen hemen tüm gazetelerde örgütlüken sadece Günaydın gazetesinde örgütlenememiştir. 1976’da Günaydın’da örgütlenmek için çaba harcamış, işverenin tutumunu protesto etmek için bir yürüyüş düzenlemiştir. Gazetenin işvereni Haldun Simavi kastedilerek “Bebek’te yat, işçiyi at” şeklinde pankartlar da taşınmıştır. Simavi yürüyüşe katılanların fotoğraflarını çekirtmiş, ancak yürüyüşe gazetenin yazı işlerinden kimse katılmamış, sadece teknik kısımda çalışanlardan katılanlar olmuştur (Özsever, 2004:96,97).

Başlangıçta fikir işçileri ile matbaa işçileri farklı sendikalarda örgütlenmişken, sonraları tek çatı altında toplanmışlardır. Bu birleşme işveren cephesinde güçlü bir görüntü sağlamış ancak iki kesimin farklı özelliklerine uygun tek bir çatı modeli geliştirilemediğinden Türkiye Gazeteciler Sendikası'nda zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Sendika yöneticilerinin hem gazetelerde üst düzey yönetici olması hem de sendikada görev yapması ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu yüzden gazete patronlarının hedefi bu üst düzey görevlileri yanlarına çekmek olmuştur. 1980'lerden itibaren ise medyadaki mülkiyet yapısının değişmesinin, tekelleşme olgusu ve sendikanın tasfiye sürecinin, gazetecilerin yasal haklarını almakta zorlanmalarına neden olduğu bilinmektedir. 212 sayılı Basın İş Kanunu'na göre çalışması gereken gazeteciler, 1475'den ya da hiçbir güvencesi olmayan telifli konumda çalıştırılmaya başlatılmıştır.

1960'lı, 1970'li yıllarda basındaki teknolojik gelişmeler, özellikle Simavi kardeşlerin sahip olduğu Hürriyet ve Günaydın gazetelerindeki teknolojik değişim ve ilk tekelleşme girişimleri basın sektöründe yeni bir dönem başlatmış, o döneme kadar fikir işletmeciliği niteliğinde olan basın işletmeciliği ticari işletme niteliğine dönüşmüştür. Bu süreçte gazeteci sahipliği ile gazetecilik mesleği birbirinden ayrılmıştır. 1990 ve 2000'li yıllarda ise medyadaki mülkiyet yapısı değişince basının silah olarak kullanılması, beraberinde sansür ve otosansür olgusu gündeme gelmiştir. (Özsever, 2004:57,58)

### **2.2.3. 1980-2002 dönemi medya-iktidar ilişkisi**

1970'lerden sonra hızlanan ve etkilerini 1980'lerden sonra gösteren Batı'daki yeni sağ politikalar sonucu tüm dünyada siyasi ve ekonomik değişimler başladı. ABD'de Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher ekonomik yapıyı değiştirdi ve tüm

dünyaya bu politikalar yayıldı. Bu değişim Turgut Özal döneminde Türkiye'ye de yansdı, sermayenin ağırlığı arttı ve medya ticarileşmeye başladı. 12 Eylül askeri müdahalesinin bu ortamın meydana gelmesi için uygun zemin oluşturduğu ifade edilmiştir. Askeri yönetim altında yeni dünya düzeni Türkiye'de inşa edilmeye başlanmıştır. 24 Ocak Kararları'nın uygulanması da küreselleşmenin önünde engel görülen en önemli kurumlar olan sendikalar, basın ve diğer kitle örgütleri etkisiz hale getirmiş, Turgut Özal bu ortamda liberal politikaları uygulamaya başlamıştır. Özal'ın hayata geçirdiği 24 Ocak ekonomik kararlarıyla kapitalizmin "Bırakınız geçsinler" ilkesinin kabul edildiği bilinmektedir. Tanilli'ye göre "24 Ocak Kararları'nın ekonomisi, ancak işçi sınıfının zorla susturulabildiği bir düzende uygulanabilirdi." Ekonomik alanda neoliberal politikalarla "Daha az devlet, daha çok toplum" söylemi gelişmiştir (Tanilli, 2009:72).

Türkiye'nin ekonomik alanda yaşadığı dönüşüm basın tarihinde de etkisini göstermiştir. O dönem sıkıyönetim mahkemelerini izleyen muhabirler "650 bin kişinin gözaltına alındığına, 230 bin kişinin yargılandığına, 98 binden fazla insanın örgüt üyesi olmakla suçlandığına" tanıklık etmiştir. Karşılaşılan sadece bunlar değildi, beraber çalıştıkları meslektaşları da aynı yargı sürecinin içine girmişlerdi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verilmiştir. 937 film sakıncalı kategorisine alınarak yasaklanmıştır. Gazeteler 300 gün süreyle yayın yapamamış, 30 ton gazete ve dergi imha edilmiştir. 14 kişi açlık açlık grevinde hayatını kaybetmiş, 171 kişinin ise işkenceden öldüğü kayıtlara geçmiştir. Darbe sonrası 50 kişi idam edilmişti. Apolitik bir sürece girilmiş, darbeye 3 bin 854 öğretmen, 120 üniversite öğretim görevlisi ve 47 yargıcın işine son verilmişti. Kayış ve Hürkan'a göre toplumun her alanında yasakların bu kadar çok olduğu, kamuoyunun siyasete bu kadar uzak durduğu bir

süreçte özgür ve eleştirel düşünceden, adil yargıdan bahsetmek de bir o kadar zorluk taşımaktaydı ( Kayış ve Hürkan, 2012:217,218).

1980 Askeri darbesi ile gazeteciler için cezaevleri, daha sık karşılarına çıkan bir tehdit halini almaya başlamıştır. 1982 Anayasası ile basın özgürlüğünü daraltıcı birçok yeni esaslar gelmiştir. Sansür kapsamına giren bu yasal düzenlemelerle gazetecilere verilen cezalar artırılmış, ağır cezayı gerektirmeyen basın davalarına toplu basın mahkemelerinde bakılması hükmü kaldırılmıştı. Basın yoluyla işlenen suçlarda zaman aşımı süreleri iki katına çıkarılmıştı. Düşünce ve basın özgürlüğü açısından antidemokratik olduğuna inanılan 1982 Anayasası'nı takip eden yıllarda Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, Türk Ceza Kanunu'na kadar gazetecileri sınırlayan bir çok yasa gündeme gelmiştir ( Kayış ve Hürkan, 2012:258). Gazeteci Atilla Özsever süreci şöyle anlatmıştır:

*“...1961 Anayasasındaki matbuat özgürdür hiçbir şekilde kısıtlanamaz hükmü 1982 Anayasasından sonra milli güvenlik, genel ahlak, kamu düzenini bozucu sebeplerle bu haklar kısıtlanabilir ibaresi kondu. Bunlar genel kavramlardı. Daha sonraki dönemde güneydoğudaki savaş hali, oradaki olayların tam yansıtılmaması var, oradaki basının hali, bu anlamda 1994 Çiller hükümeti dönemi krizi, Refah-Yol zamanı ilişkiler, ordunun görüşünü yansıtan basının yayınlar yapması. 2002' ye kadar inişli çıkışlı bir dönem yaşandı...”* (Atilla Özsever, kişisel görüşme, 22 Mayıs 2015)

1982 Anayasası'nda ilk değişiklik 1995 yılında, en köklü değişiklik ise 2001 yılında 4709 sayılı yasa ile gerçekleştirildi. Türkiye'ye 21 yıl sonra gelen anayasadaki değişikliklerle temel hak ve özgürlükler yeniden düzenlenebildi. Gazeteci Abdülkadir Selvi iktidarın kendi medyasını oluşturma girişimlerine 1980'lerden sonra da rastlandığını ifade etmektedir.

“...12 Eylül darbe yönetimine ve estirdiği özgürlükçü-değişimci havaya bakılarak basın ilk başlarda Özal’ı desteklemiş ancak ilerleyen süreçte Hürriyet Gazetesi’nin sahibi olan Erol Simavi ile girdiği şiddetli kavga dikkate alınırca, Özal basının bir bölümü tarafından eleştirilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine Özal kendisine yakın bir medya oluşturma çabasına girmiş, Kıbrıslı işadamı Asil Nadir’i İngiltere’den getirerek, Özal medyasını oluşturmaya çalışmıştı...” (Abdülkadir Selvi, kişisel görüşme, 23 Haziran 2016).

Geleneksel medya anlayışı 1990’ların ilk yarısında değişti. Gazetecilikten gelen Karacan ve Simavi aileleri medyadan çekildi, Aydın Doğan, Korkmaz Yiğit, Dinç Bilgin medya sektörüne girdiler. 1980 sonrası basındaki oluşumların farklılaşmasının nedenleri olarak: finans sektöründe basını kullanarak siyasi çevrelerde itibar kazanmak, devlet teşviklerinden faydalanmak, pazarlama faaliyetlerini artırmak, diğer iş alanlarındaki etkinliğini artırmak, gösterilmektedir. Değişen medya yapısı, medya çalışanlarını fiziki olarak da toplumdan uzaklaştırmış; Cumhuriyet Gazetesi hariç, 1993’e kadar Çağaloğlu’nda olan gazetelerin yeni yerleşkeleri İkitelli semti olmuştur.

Gazeteler 1980’lerden itibaren asıl gelirlerini reklamlardan elde etmeye başlamıştı. O günlere kadar en önemli unsur olan okur yerini reklam verenlere bırakmıştı. Zira artık haber satılabilir meta haline dönüşmüştür. Toplumun haber alma ihtiyacını karşılamaktan çok haber unsuru, talebe göre üretilen bir özelliğe sahip olmuştur. Böylelikle fikri ürünün kalitesinin de zamanla düştüğü görülmüştür. Reklamın kazandığı önemi anlamak için farklı unsurlara bakılması doğru olacaktır. Örneğin 1980’lere kadar ilan ve reklam müdürlerine gazetelerde az rastlanırken, yeni oluşan ortamda haberlerle ilgili ricacı olmaya başlamışlar-zira bu kişiler, büyük holdinglerin reklamlarını alabilmek için haber üretim sürecine müdahale eder konuma

gelmişlerdir- ve hiyerarşik olarak genel yayın yönetmeninin ardından gelmeye başlamışlardır.

Basın hukuku avukatı Fikret İlkiz medyadaki değişen yapılanmanın gazeteci pratiklerine yansımaları şu şekilde anlatmıştır:

*“Eskiden Babı-Ali dediğiniz yapı gazetecilerin yönetimindeki gazetelerden oluşuyordu. Yani gazete sahipleri gazeteciydi. En önemli örneklerden birisi Nadir Nadi'dir. Cumhuriyet Gazetesi'dir. Erol Simavi'dir. Hürriyet ve Milliyet gibi gazetelerin sahipliğidir. Kısacası, eskiden sahiplik yapısı gazeteciliğe, gazetecilik mesleğine uygundu. Gazeteciler de o sahiplik yapısını benimsemiş durumdaydı. Birden bire bazı şeyler değişti ve Türkiye bu değişime ayak uydurma konusunda sorun yaşadı. Değişen durumda artık işverenler ve patronlar gazeteci değildi. Artık, gazetecilikten çok kar ve zarar hesaplarının egemen olduğu bir gazete işverenleri yapısı ortaya çıktı. ... Sendikalar etkisizleştirildi, gücü azaltıldı, gazeteciler sendikalarından istifa ettiler. Yani örgütlü olmaktan vazgeçildi. Örgütlü yapıdan vazgeçen gazeteciler ilk olumsuz adımı atmış oldular. O olumsuz adımdan sonra zaten onların bir araya gelmeleri, bir örgütlü güç yaratmaları, herhangi bir gazetecinin patron istemediği zaman işten atılmasına karşı çıkmaları gibi eski direnme ya da başkaldırı noktalarından da uzaklaştılar. Bu örgütsüzlük ister sendika anlamında olsun, ister kendi aralarındaki birliktelik anlamında olsun, iş güvenliği sağlayan bir kanun olması ile olmaması arasındaki farkı kaldırdı. Böylece mevcut gazetecilerin korunmasında kanunlarda pratikte işe yaramaz oldu. Gazetecilerin 212 sayılı Basın İş Kanunu'na göre değil, normal diğer işçilerin tabi olduğu İş Kanunu'na uygun sözleşmelerle gazeteciler çalıştırılmaya başlandı. Bu bağlamda gazetelerde 212 ile çalıştırılan kadrosu mümkün olduğu kadar az tutulmaya başlandı. Diğer bir deyişle küreselleşmenin meydana getirdiği bazı sorunlar gazetecilik iş koluna bu şekilde yansıdı. Çekilen sancılar da*



*aslında gazeteciliğin yapısındaki bu değişiklikten kaynaklanıyor. Basın ve medya giderek işverenlerin bir ticarethane gibi gördükleri işyerlerine dönüştü." (Fikret İlkiz, kişisel görüşme, 4 Ekim 2015).*

1980 sonrası basında hem sahiplik yapısındaki, hem de gazetecilik kalitesindeki değişim gazeteci Hasan Pulur'un satırlarına da yansır, "Özellikle 1960 ile 1980 arasındaki Türk basını kesinlikle güvenilir bir basındı. O zamanlar köy kahvelerinde gazete yazıyorsa doğrudur diye konuşurlardı. Maalesef 80'den sonra ise 'aldırma gazete yazıyor' deyip geçiyorlar. Çünkü Türk basını makineye yaptığı yatırımı insana yapmamıştır. Makineye yapılan yatırım kolay bir yatırım... Ama insana yatırım yapmak uzun vadeli bir iş." (Özgen, 1998). Aslında 1980 sonrası ortaya çıkan medya patronluğu, mali kaynakları sadece basının makineleşmesine değil, bundan daha da önemlisi başka sektörlerdeki yatırımlarına harcamıştır. Atilla Özsever medya patronları ile iktidar ilişkisini:

*"...Özellikle ilk defa 1982 yılında Güneş gazetesinin ortaya çıkması, Çavuşoğlu Kozanoğlu Grubu'nun -Libya'da faaliyet yapan inşaat üzerinde çalışan bir grup- bu gazeteyi satın alması... 1979 da Milliyet'i alan Aydın Doğan'ın 1990'lardan sonra Hürriyet'in sahibi olması gibi... Giderek işadamlarının medyaya girmesi, medyayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamasıyla birlikte basın özgürlüğü sadece siyasal iktidarlar tarafından değil, medya patronları tarafından da sansüre uğratılmış, 1980'lere kadar siyasal iktidarların basın üzerinde bir baskısı, yönlendirmesi söz konusu iken 1980 lerden sonra medya sahiplerinin kendi çıkarları doğrultusunda bir sansür anlayışının meydana gelmesi, siyasal iktidarları etkilemesi ve siyasal iktidarların bir takım yasalar çıkartarak basını kontrol altına almaya çalışması gündeme gelmiştir..." şeklinde anlatmıştır (Atilla Özsever, kişisel görüşme, 22 Mayıs 2015).*

Bir dönemin basın patronu Erol Simavi, 1994’de Hürriyet gazetesinde kalan tüm payını Aydın Doğan’a satarak sektörden çekildi. Aydın Doğan daha önce de Karacan ailesinden Milliyet gazetesini almıştı. Tekelleşme eleştirilerinin yükseldiği bir dönemde Aydın Doğan işadamı Korkmaz Yiğit’e Milliyet gazetesini devretme kararı aldı. Ancak işadamı Korkmaz Yiğit’in yeraltı dünyasından Alaattin Çakıcı’yla ilgili kasetinin ortaya çıkması ve Milliyet gazetesi çalışanlarının bu olaya tepkisiyle Yiğit tekrar Aydın Doğan’a Milliyet gazetesini devretmek zorunda kalmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/korkmaz-yigit-medyadan-cekiliyor-39043872>). Doğan Grubu medya dışında bankacılık, tekstil, ticaret, sigortacılık, turizm ve otomobil sektörlerinde de faaliyet göstermekteydi.

1997’ye kadar başka bir iş yapmadığını sürekli vurgulayan Bilgin Grubu, daha sonra bankacılık dahil birçok sektörde faaliyet göstermeye başladı. İzmir’de Yeni Asır Gazetesini çıkaran Dinç Bilgin 1980’li yıllarda İstanbul’a taşınmış ve Sabah Gazetesini çıkarmaya başlamıştı. ATV televizyonunu işleten ve diğer gazeteleri de çıkaran Dinç Bilgin 1998 yılında Cavit Çağlar ile Etibank’ı satın aldı (<http://www.hurriyet.com.tr/etibank-caglara-boyle-satildi-39241562>). Ancak 2001 yılında bankanın tüm kaynaklarının gruba bağlı şirketlere yasadışı olarak aktarılması iddiasıyla dava açılmış ve Bilgin için cezaevi dönemi başlamıştır. Sektöre Turgay Ciner de girmiş ve Bilgin’le ortaklık yaparak Sabah ve ATV’yi kontrolü altına almıştır. Mart 1990’da devlet tekeli kırarak medya sektörüne giren Uzan Grubu ise, medya sektöründeki yatırımlarının dışında banka, elektrik, inşaat, çimento, tekstil alanındaki birçok kuruluşa da sahip olmuştur.

1989 yılında Uzan Grubu ile Başbakan Turgut Özal’ın oğlu Ahmet Özal’ın birlikte Almanya üzerinden televizyon yayınlarına başlaması, basın piyasasının medya piyasasına evrildiğinin de işaretiydi. Basın alanında güçlü olan, 1990’lı yıllarda birer

birer radyo – televizyon yayıncılığı alanına da giren bu medya grupları bankacılık ve finanstan pazarlamacılığa, enerji dağıtımından inşaata kadar pek çok farklı girişim alanını içinde toplayan dev holdingler olmuştur (Adaklı, 2006:136-137). Ancak Cem Uzan medyadaki etkinliğini siyasal alana da taşımak isteyince iktidar partisine alternatif bir görünüme bürünmüş ve devlet bu grubun bankasına, Kepez ve ÇEAŞ şirketlerine el koymuştur. Kurban ve Sözeri’ye göre “1990’larda TRT’nin radyo ve televizyon yayıncılığı alanındaki tekeline son verilmesi bir başka kırılmaya sebep olmuş ve çapraz birleşmelerle büyüyen birkaç medya patronu sektörün tamamına hâkim duruma gelmiştir. Medya sektöründeki bu yoğunlaşmanın sebebi, sektörde çapraz birleşmeleri önleyerek tekelliliğe engel olacak yasal düzenlemelerin bulunmayışı kadar, medya sektöründe faaliyet gösteren sermayedarların kamu ihalelerine girişlerini önleyici düzenlemelerin de yetersizliğidir. Öyle ki, güçlenen bu medya grupları kendilerini hükümetle pazarlık yapabilecek siyasi aktörler olarak görmeye başlamışlar ve bu da yozlaşmayı beraberinde getirmiştir” (Kurban ve Sözeri, 2012:9). “Bununla birlikte bu gruplar inşaat, taşımacılık, sanayi gibi sektörlerde devletle rekabet halindeyken, bir taraftan da kamu ihalelerini alabilmek için devlete patronaj ilişkisiyle bağımlı durumdadırlar. Bu durum medyanın, işlevinin gerektirdiği üzere, kamu yararına kamu ve özel kuruluşları izleme görevini yerine getirmesine engel olmaktadır” (Kurban ve Sözeri, 2012:55.).

Sabah gazetesinin 1995 yılındaki Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu halkı aydınlatma amacı olan gazetelerin artık kar amacı güden salt ticari kuruluşlar haline geldiğini şu sözleriyle anlatır, “Sabah gazetesi para kazanmak için vardır. Sabah gazetesi, Türk halkını aydınlatmak için var değildir. Piyasaya sahte manşet, sahte sayfalarla çıktık. Biz önümüze gelenle oynarız. Bu bir oyundur” (Tılıç, 1998:241). Ayrıca Zafer Mutlu’nun “On veriyorsam, on beş almak için varım. Kim bunun aksini

söylüyorsa yalan. Ahlak, nizam, demokrasi palavra. Sabah amme menfaati yapmıyor, bu işi para kazanmak için yapıyor” açıklaması da gazete manşetlerine taşınmıştır (Sevginer, 2012:15).

Medyadaki dört büyükler arasına Çukurova grubu da dahildir. Bankacılık, inşaat, sanayi alanlarında yer alan, Turkcell’e de sahip olan şirket 2001 krizinin ardından gruba bağlı Pamukbank ve Yapı Kredi bankalarında önemli zorluklar yaşamıştır. Medyadaki önemli kuruluşlardan biri de Doğu Grubu’dur. Esas itibarıyla inşaat, bankacılık, turizm, ticaret, sigortacılık, otomotiv, gıda sektöründe şirketleri bulunan Doğu Holding NTV ve CNBC-e televizyonlarının da sahibidir. Muhafazakar sermaye tarafında TGRT, Türkiye Gazetesi, İHA gibi kuruluşları sahip olan İhlas Holding vardı. İktidara yakınlığıyla bilinen Albayraklar Grubu’nun elinde Yeni Şafak gazetesi mevcuttu. Diğer yanda sahiplik yapısı farklı olan Zaman Gazetesi ve Samanyolu TV, Aksiyon dergisi bulunmaktaydı.

Medyadaki sermaye yapısının değişikliği yani gazeteci ailelerin piyasadan çekilmesi ve yerini işadamlarına bırakması, gazeteciler açısından farklı durumları da ortaya çıkardı. Sendikaların tasfiye edilmesi, gazeteciler için önem taşıyan 212 sayılı yasanın uygulanmasından büyük ölçüde vazgeçildiği gözlenmiştir. Ayrıca bu gruplar kendi aralarında centilmenlik anlaşması yapmışlar, bir gruptan diğerine gazetecinin geçişini engellemişlerdir.

1980’den sonraki süreçte Türk basınındaki sahiplik yapısının değişimiyle “gazeteci” tanımı da değişmiştir. Basının “kamusal bir hizmet” olma anlayışını kaybetmesiyle birlikte mülkiyet yapısındaki değişime paralel olarak hem üst düzey yönetimde, hem de daha alt düzeylerde istihdam edilenlerin “gazeteci” sıfatını kullanmaları yerine “medya mensubu” kavramını kullanmaları daha geçerli hale gelmiştir (Özsever, 2004:151).

Artık magazinleşen basında, araştıran, sorgulayan gazeteci yerine medya patronunun çıkarlarına uygun hareket eden gazeteci tipinin makbul hale geldiği görülmektedir. Gazetelerin üst düzey yöneticileri, Tüsiad gibi büyük sermaye kuruluşlarının derneklerine üye olmuşlardır. Medyanın tekelleşmeye başlamasıyla gazetecilerin günlük hayattan uzaklaştığı, masa başı haberciliğinin ön plana geçtiği görülmektedir. Köşe yazarlarının doğrudan haber kaynaklarıyla iletişim kurması muhabirlerin önünü tıkamıştır. Bu süreçte halka doğru bilgi aktarımı görevini üstlenen gazetecilerin eğitim düzeylerinin düştüğü de ortak bir kanaattir.

Gazetecilerin basın özgürlüğü ve basın ahlakı çerçevesinde örgütlenmesine gelince, 6 Şubat 1998’de Basın Konseyi kurulur. Konseyin kuruluşunda “Basın Meslek İlkeleri” nden oluşan bir metin gazetecilerin onayına sunulmuştur. 1960 Basın Ahlak Yasası adı altında geçen çalışma, Basın Ahlak İlkeleri’ne dönüşmüştür. “Yasa” kelimesinin “ilke” kelimesine dönüşmesinden de anlaşıldığı gibi basın içindeki yozlaşmayı, deformasyonu ancak yine basının çalışanları engelleyebilirdi, bu da Basın Konseyi’nin bir özdenetim mekanizması olarak çalışacağını ifade ediyordu.

2000’li yıllarda holding yapılarını çökerten önemli bir gelişme yaşandı. BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) medya holdinglerinin bankalarına el koydu, medya patronlarının bazıları tutuklandı, yargılandı, cezaevine girdi. Hükümet “enflasyonu aşağı çekme” ekonomik programı öncesinde birçok bankaya el koydu ve TMSF’ye devretti. Medya devi, Sabah gazetesinin patronu Bilgin, sahibi olduğu Etibank’ı zarara uğratmaktan, nitelikli dolandırıcılık suçlarından davanın sürdüğü beş yıl boyunca hakim karşısına çıktı. 4 yıl hapis ve 499 milyon YTL para cezasına çarptırıldı. 2001 yılında da İktisat Bankası’na el konuldu. TMSF 2004’te İktisat Bankası’nın sahibi Erol Aksoy’un tüm şirketlerinin yönetimine el koydu. İmar

Bankası'nın yönetimi ve denetimi TMSF'ye geçti. (Türkiye'de ve Dünya'da 2004, 2005).

Türk basını 2001 yılında tüm bu gelişmelerin ardından “kitlesel işsizlik” yaşadı. Türk basın tarihinde bu ölçüde bir işsizlik daha önce yaşanmamıştı. Medyada yaklaşık 4000 kişinin işine son verildi (Özsever, 2004:185). Kurban ve Sözeri'ye göre, 1980'lerde başlayan neoliberal politikalar ve bunun uzantısı oluşan medya holdingleri 1990'larda büyüyerek yola devam etmiş, ancak 2000'lerde bu medya holdinglerinin bankalarına el konulup devletin eline geçmesiyle iktidarın lehine farklı bir yapılanmanın yolu açılmıştır. Medyada yaşanan bu büyük krizin iki sonucu ortaya çıkmıştır: Birincisi devlet bir çok medya kuruluşunun patronu olmuş, ikincisi el konulan medya şirketleri, iktidara yakın daha önce adını bu sektörde hiç duyurmamış işadamlarına, yine devlet bankalarının sağladığı finansman desteğiyle aldırılmıştır. Böylece medya gücü daha önce askere yakın olan, hükümete muhalif gruptan, hükümete yakın şirketlere geçmiştir (Kurban ve Sözeri, 2012).

1980-2002 öncesinde de, her siyasal dönemde basın özgürlüğü sorunlu bir alan olmuştur. Bunu 28 Şubat 1997 dönemine giden süreçte de görmek mümkündür. 1980'lerden itibaren Türkiye'de hız kazanan neoliberal politikalarla sınıf temelli siyasete son verilmiş, 1982 Anayasası'nın ardından tekrar kurulan DGM'lerde devletin laik yapısına karşı bir tehdit oluşturan irtica ile ilgili davaların sayısında artış yaşanmıştı. Aralık 1995 seçimlerinde RP en fazla oy oranını alan parti olsa da tek başına hükümet olamamıştı, bu yüzden çözüm ANAP-DYP koalisyonunda arandı. Ancak Mesut Yılmaz başkanlığındaki koalisyon iktidarı içinde anlaşmazlık çıkınca Haziran 1996'da Erbakan başkanlığında RP-DYP Koalisyon Hükümeti kuruldu. Ancak hükümet kurulduğu andan itibaren büyük medya kuruluşlarının, TSK'nın,

sermaye sahiplerinin durumu şüpheyle karşıladığı bilinmektedir (Kayış ve Hürkan, 2012:274).

Türk siyaset tarihi literatüründe 28 Şubat MGK kararları “Postmodern Darbe” olarak adlandırılan süreçte medyanın rolünü Hürriyet gazetesinin eski sahibi Erol Simavi: “Askeri darbelerin gerçekleştirilmesini sahneleyen de yine basındır.” diyerek açıklamıştır (Aksoy, 1994:61).

Çalışma için mülakatlar yapılan medya profesyonellerinin 28 Şubat süreciyle ilgili tanıklıklarına ilerleyen satırlarda yer verilmiştir. Örneğin muhafazakar kesimin kalemi Taha Akyol 28 Şubat’ta ana akım medyanın kötü bir sınav verdiğini vurgulamıştır ve:

*“...Ben 28 Şubat’ta askerlerin din ve vicdan özgürlüğü üzerindeki baskıları eleştiriyordum. Yalçın Doğan başka açıdan, Umur Talu, Derya Sazak başka açıdan askeri eleştiriyordu. Bu yazarların işten atılmasını istediler ama Aydın Bey hakikaten mert ve dik durdu, ‘Ben fikirleri ve yazıları yüzünden yazar çıkararak patron olmam’ diyerek reddetti. Ve ben de ‘asker acaba bana ne yapar’ korkusuna kapılmadan yazılarımı yazdım. 28 Şubat’ı o dönem çok eleştirdim, bu benim cesaretimden çok bana yapabilecekleri bir kötülüğü düşünmememden kaynaklanıyordu...”* demiştir (Taha Akyol, kişisel görüşme, 16 Haziran 2016).

Gazeteci Ahmet Hakan 28 Şubat’ın baskı yöntemlerini şöyle anlatmaktadır:

*“...28 Şubat’ta medya üzerinde bir baskı söz konusuydu. Ancak bu sürece itiraz eden az sayıdaki medya organı için bu söz konusuydu. Diğerleri zaten sürecin destekçileriydi. Baskının şekilleri vardı: Birincisi askerler bazen imada bulunuyor, bazen mesajlar gönderiyordu. İkinci yöntem dava açmaktı, TSK’ya hakaretten, devletin askeri kuvvetlerini tahkir ve tezyif etmek gibi maddeler üzerinden çok sayıda davalar açılıyordu. Üçüncü yöntem ise çok sıkı bir akreditasyon uygulamasıydı.*

*Askeri alanlara, askeri törenlere bazı gazeteciler hiçbir şekilde alınmıyordu...”*

(Ahmet Hakan, kişisel görüşme, 11 Temmuz 2016).

O tarihlerde muhafazakar kesimin medya organında yazan, ileriki yıllarda Başbakan basın danışmanlığını yapan, AK Parti döneminde “akreditasyon yasakları kavramıyla” gündeme gelen gazeteci Akif Beki, 28 Şubat’ta Genelkurmay’ın akreditasyon yasağına maruz kaldığını ifade etmiş ve:

*“...O gün çok ciddi bir baskı hissettik ama korktuğumuz başımıza gelmedi. Bizi kelepçeleyip içeri atmadılar, Kanal 7 kapatılmadı, başına kayyum atanmadı, Kanal 7 Türksat uydusundan da düşürülmedi, bunlardan çekinmiştik. Fakat sadece asker ambargo koydu, adına akreditasyon dedi ama Genelkurmay kışlaya Kanal 7’yi sokmadı. Basın toplantılarına da almadılar. Bizi uydudan düşürmediler ama lojmanlarının antenlerinden, televizyonlarının kumandalarından çıkarttılar. Tek tek davalara muhatap olduk ama kelepçelenmedik, hapse atılmadık...”* (Akif Beki, kişisel görüşme, 20 Haziran 2016).

Görüşme yapılan Türkiye gazetesi yazarlarından Rahim Er, akreditasyon yasağının kendi çalıştığı Türkiye gazetesine uygulanmadığını ancak bazı gazetelerin Genelkurmay’a ve onların basın toplantılarına giremediklerini teyit etmiştir (Rahim Er, kişisel görüşme, 27 Haziran 2016).

O dönemle ilgili tanıklıklarına başvuru bütün gazeteciler, medyanın bu süreçteki tavrında medya sahiplerinin ticari ilişkilerinin rolünün olduğunu teyit etmiş ancak bunun sadece bir ticari ilişkiler ağı olmadığını, medyanın demokrasi ve özgürlükler konusunu yeterince içselleştirememesinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir.



### 2.3. Ulusal ve uluslararası hukukta basın özgürlüğü

Voltaire'in "Senin düşüncelerine katılmıyorum, ancak onları savunabilmem için canımı feda ederim." sözü demokratik bir toplumda düşüncenin ve düşüncenin devamında ortaya çıkan sonuçların özgürce ifade edilmesini anlatır. Dolayısıyla düşünce ve ifade özgürlükleri birbirini tamamlar. Türkiye’de bireyin düşünce özgürlüğünün ve düşüncesini ifade edebilme özgürlüğünün geldiği nokta demokratik normlara uymakta mıdır, halkın bu özgürlüğünü devlet, anayasa ve yasal çerçevelerle ne kadar korunaklı hale getirmiştir, bu bölümde incelenecek konular arasında yer almıştır.

Demokratik sistemlerde siyasi katılım için halkın bilgi edinmesi ve elde ettiği bilgiyi yorumlayabilmesine önem verilmektedir, zira bu şekilde siyasi tercihlerini daha doğru bir zeminde yaparlar. Haberin doğru ve özgür dolaşımı kamuoyu için vazgeçilmez bir haktır. Bunu sağlayacak organlarsa kitle iletişim araçlarıdır. "Bilgi edinme hakkı" evrensel bir haktır. "Haberleşme / İletişim özgürlüğü" ise bilgi edinme hakkı ile elde edilen bilginin bir başkasına iletilmesini sağlar. Aslında basın özgürlüğü denilen olgu "bilgi edinme ve yayma özgürlüğü"dür. Bu özgürlüğün ifade özgürlüğü ile düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkıyla yakın ilişkisi vardır. İfade özgürlüğünün tüm hak ve özgürlüklerin temelinde olduğu düşünülmektedir. Basın hukukçusu Fikret İlkiz'e göre uluslararası belgeler basın özgürlüğünü şöyle tarif eder:

*"...Bir ülkede basın özgürlüğünden söz edebilmek için bulunması gereken temel ilkeler hakkında uluslararası belgelerde görüş birliği vardır. 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 19'uncu maddesi, düşünce ve söz özgürlüğünün, bilgi ve düşünceleri her araç ile 'aramak', 'elde etmek' ve 'yaymak' olduğunu belirtmiştir. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesinde*

*haberleşme özgürlüğünün ve dolaylı olarak basın özgürlüğünün ön koşullarına değinilmiştir...*” (Fikret İlkiz, kişisel görüşme, 4 Ekim 2015).

Burada tarihi bir olayı anımsamak düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini anlamak açısından faydalı olacaktır. 2. Dünya Savaşı'nın şiddet ve yıkımının sürdüğü günlerde ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt' in 6 Ocak 1941 tarihinde Kongre'ye hitaben “Dört Özgürlük Üzerine” yaptığı “Yüzyılın Belgesi” olarak kabul edilen konuşmasında: “Tehlikelerden korunmaya çaba harcadığımız önümüzdeki günler için, dört temel insan özgürlüğü üzerine kurulu bir dünya bulacağımızı umuyoruz. İlki, dünyanın her yerinde, konuşma ve ifade özgürlüğüdür. İkincisi, dünyanın her yerinde, her kişinin Tanrı'sına kendi istediği biçimde tapınma özgürlüğüdür. Üçüncüsü, dünyanın her yerinde, yoksulluktan kurtulma özgürlüğüdür ki bu, her ulusa kendi vatandaşları için sağlıklı bir barışçıl yaşamı temin edecek ekonomik yakınlaşmanın kurulması anlamına gelir. Dördüncüsü, dünyanın herhangi bir yerinde, korkudan kurtulma özgürlüğüdür ki bu, hiçbir ulusun herhangi bir komşusuna karşı fiziksel saldırı eylemi gerçekleştirmek durumunda olamayacağı bir noktaya ve davranış aşamasına gelene dek sürecek dünya çapında etkin ve tam bir silahsızlanma anlamına gelir.” demiştir (<http://bianet.org/bianet/dunya/117283-dort-ozgurluk-uzerine>). Bu konuşmadan 7 yıl sonra 10 Aralık 1948 de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edildi. Türkiye bu bildireye 6 Nisan 1949'da imza attı. Bu bildirgenin hukuksal bir yaptırımı yoktur, ancak uluslararası hukukda “insan haklarını tanımlamak yoluyla Birleşmiş Milletler şartının uygulanmasını sağlayan bir belge” olarak kabul görür. “Herkesin görüş sahibi olma ve ifade özgürlüğü hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın bir görüşe sahip olma özgürlüğünü ve herhangi bir iletişim aracı ile ve kaynağı ne olursa olsun bilgi ve düşüncenin araştırılması, elde edilmesi/alınması ve yayılması/verilmesi özgürlüğünü de içerir.” diyen bildirgenin 19. maddesi ifade

özgürlüğünün önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>).

### **2.3.1. AİHS ve iç hukuktaki yeri**

Türkiye’de basının ortaya çıkışı Batı’dakinden daha farklı bir yol takip etmiştir. Batı’da basın ekonomik ve toplumsal bir süreçten geçerek gelişirken, Türkiye’de sıklıkla siyaset sahnesinin konusu olmuştur. Basın sınıf bilincinden uzak, daha çok devletin bekasına hizmet etmiştir. Bu sebepten Batı demokrasisi, özgürlük, eşitlik kavramlarına Türk toplumundan daha önce daha geniş haklarla yaklaşmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde yer alan düzenlemeye göre herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak fikir sahibi olma ve hiçbir sınırlama olmaksızın bilgi ve fikirlerin alınması ve paylaşılması haklarını da içerir. Bu hakkın sınırları maddenin ikinci paragrafında gösterilmiştir. İfade özgürlüğü; demokratik toplumlarda zorunlu önlemler olarak ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin, kamu düzenini korumanın, suçun önlenmesinin, sağlığın ve ahlakın, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli bilgilerin açıklanmasına engel olunması veya adalet gücünün üstünlüğünün ve tarafsızlığının korunması için kanunla ve belirli koşullarla sınırlandırılabilir, yaptırımlara bağlanabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne göre; ifade özgürlüğü demokratik toplumun temelidir. Mahkeme düşüncüyü açıklama özgürlüğünü, demokratik toplumların ilerlemesi ve her bireyin gelişimi için temel koşullardan birisi olarak görmektedir. İfade özgürlüğü alanında getirilen her formalite, yasak veya ceza izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır. Buradan yola çıkarak maddenin devamında sınırlar da çizilmiştir. Bu sınırlar 3’e ayrılmıştır:

- 1.Genel yararı korumaya yönelik olan sınırlandırmalar (Ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu güvenliği, düzeni koruma, suçu önleme, sağlığı ya da ahlaki korumak)
- 2.Diğer kişisel hakları korumaya dönük olan sınırlandırmalar (başkalarının şöhret ya da haklarının korunması, gizli bilgilerin açıklanmasının engellenmesi)
- 3.Yargının üstünlüğünün ve tarafsızlığının korunması için zorunlu olan sınırlandırma Söz konusu sınırlamaların kanunla öngörülmesi ve demokratik bir toplumda zorunlu olması gerekir (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-106-1269>).

Türkiye’de 2004 yılında yeni Basın Yasası kabul edilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesinde yer alan “ifade özgürlüğü” hakkı bu kanunda madde olarak yer almıştır. Böylece “basın özgürlüğü” hakkı yeni Basın Yasası’nda tanımlanmış ve sınırları çizilmiştir (Fikret İlkiz, kişisel görüşme, 4 Ekim 2015).

AİHM’in ifade özgürlüğü ile ilgili açılan bir davada aldığı karar -7.12.1976 tarihli Handyside-İngiltere davası- ifade özgürlüğü kavramının demokratik bir toplum olabilmenin vazgeçilmez şartı olduğunu açıklıkla anlatmaktadır. Kararda 10. maddede düzenlenen ifade özgürlüğünün sadece lehte olduğu kabul edilen ya da zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi ve düşünceler için değil, ayrıca devletin ya da nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, çarpıcı gelen, şok eden, rahatsız eden bilgi ve düşünceler için de kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir. Bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz (Doğru, 2002:158-177).

AİHM’in bir başka kararında, basın özgürlüğünün öncelikli korunan haklardan olduğu görülmektedir; Bir politikacı açısından eleştiri sınırına ilişkin belirleme yapmış, şeref ve haysiyetin korunmasının basın özgürlüğünün bir sınırı olduğunu, fakat politikacıların bu korumadan yararlanmasının normal vatandaşlara göre daha az

olması gerektiğini vurgulamış ve basın özgürlüğü lehine ifadelere yer vermiştir: “Basın özgürlüğü, siyasi liderler hakkında öne sürülen düşüncelerin kamuoyunda şekillenmesini sağlayan en önemli araçlardan birisidir. Ayrıca demokratik bir toplumun ana niteliği olan siyasi tartışma, sözleşmenin öncelikle koruduğu hakların başında gelmektedir. Bu nedenle, bir politikacı hakkındaki kabul edilebilir eleştiri sınırı, diğer bireylere oranla daha geniş olmalıdır. Politikacı, özel kişilerden farklı olarak, her söz ve davranışını bilerek ve isteyerek gazeteci ve kamuoyunun görüş ve eleştirisine açmıştır ” (Yıldız, 2012:129).

1982 Anayasası'nın 90/5 hükmü gereği olarak; “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz.” Bu hükümden yola çıkarak Türkiye'nin imza attığı milletlerarası antlaşmaların kanunlardan daha üstün bir konumda olduğu söylenebilmektedir (Acer ve Kaya, 2010:22).

### **2.3.2. Anayasada basın özgürlüğü**

Türk anayasalarında basın özgürlüğü konusuna geniş yer ayrıldığı görülmektedir. 1924 Anayasası'nın 70'inci maddesine göre “...düşünce, söz, yayım... Türklerin tabi haklarından” 77'nci maddeye göre de “basın, kanun çerçevesinde serbesttir ve yayımından önce denetlenemez, yoklanamaz ” (Yıldız, 2012:83).

1961 Anayasası, genel olarak, “düşünce açıklamak hakkına” önem vermiştir. 20'nci maddesinde düşünce açıklama özgürlüğüne sınır getirilmemiştir. Düşüncenin basın yoluyla açıklanması halinde, açıklanan görüşün içeriği ne olursa olsun sınırlandırılmayacağı benimsenmiştir (Yıldız, 2012:96).

1982 Anayasası'nda ise basın özgürlüğü “otoriter ve sınırlı özgürlük” anlayışıyla yeniden düzenlenmiştir. Genelde düşünce açıklamak, özelde ise basın

özgürlüğü sınırlıdır. Anayasa’da sansürün yasak olduğu yazılı ise de; basına getirilen “sınırlandırmalar” sürekli sorun yaratmıştır. 2001 yılından itibaren yapılan Anayasa değişiklikleri ile sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

1961-1991 yılları arasındaki sürecin düşüncüyü ifade etme, yayma özgürlüğü açısından sorunlu bir dönem olduğu düşünülmektedir. Bu yıllar arasında yaşanan darbelerle Türkiye’de temel hak ve özgürlükler ortadan kaldırılmış, baskı uygulanmıştır. Dördüncü kuvvet medya bu yükümlülüğü halk adına yerine getirmeye çalışmış, ama bu süreç esnasında aydınlarla birlikte, sıkıyönetim mahkemelerinde, DGM’lerde yargılanmış, cezaevinde yatmış, işsiz kalmıştır. 1991’den sonraki yıllar ise geçmiş olağanüstü baskı dönemlerinin içselleştirilmiş ve olağan hale dönüştürülmüş olan süreçleri olarak yansımaktadır (Yıldız, 2012:109-117).

Konu basın özgürlüğü de olsa, tıpkı tüm haklar gibi demokratik devletlerin anayasalarında ve tüm uluslararası belgelerde yer alan haklar kural olarak belirlenmiş ancak bunların sınırları da istisnalar olarak düzenlenmiştir. 1982 Anayasası’na bakıldığında Anayasa’nın, 25’inci maddesindeki düzenleme şöyledir: “Herkes, düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz”.

Düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetini düzenleyen Anayasanın 26’ncı maddesinde: “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar” denilmektedir. Bu düzenleme ile düşünce ve kanaatlerini açıklama özgürlüğünün, basın özgürlüğünü de kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Bu hükmün düzenlenmesinde radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların

“izin sistemi”ne bağlanmasının ifade özgürlüğüne engel olmayacağı öngörülmüştür. 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile 1982 Anayasası’nın 26’ncı maddesinde basın ve haber alma hürriyetinin hangi amaçlarla sınırlandırılabilceği yeniden düzenlenmiştir ([https://www.tbmm.gov.tr/anayasa\\_2011.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/anayasa_2011.pdf)).

Anayasanın 27’nci maddesi ise “Bilim ve Sanat Hürriyeti”ni düzenlemiştir. “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlardaki her türlü araştırma hakkına sahiptir. “Yayma hakkı; devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu, Cumhuriyet’in nitelikleri ve devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti hakkındaki hükümlerin değiştirilmesi amacıyla kullanılamaz. Buradan çıkartılan sonuç Anayasa’da düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün 25., 26. ve 27’nci maddelerle ele alındığıdır.

Anayasanın 28’inci maddesinde “basın özgürlüğü” yer almıştır. Bu maddenin ilk fıkrasında birinci cümlede basının özgür olduğu, sansür edilemeyeceği yazılıdır. İkinci cümlesinde ise “basımevi kurma özgürlüğü”, basımevi kurmak için “izin alma ve mali teminat yatırma şartı” konulamayacağı ifadesiyle basın özgürlüğü güvence altına alınmıştır. 28’inci madde de basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayacak tedbirleri alma bakımından devlet yükümlü tutulmuştur. Maddenin üçüncü fıkrasına göre “Basın hürriyetinin sınırlandırılmasında, Anayasa’nın 26’ncı ve 27’nci maddeleri hükümleri uygulanır”. Yani; basın özgürlüğünün sınırlandırılmasında düşünce, bilim ve sanat özgürlüklerine ilişkin hükümler ve sınırlandırma ölçütlerinin uygulanacağı kabul edilmiştir. Yine 28. maddeye göre olaylar hakkında yayın yasağı konulamaz derken maddenin altıncı fıkrasında yayınların toplatılması hali düzenlenmiştir. Süreli veya süreli olmayan yayınlar kanunda gösterilen suçların soruşturma veya kovuşturmasına başlanmış olması hallerinde toplatılabilir. Bu aksiyon “Yayınların devletin ülkesi ve

milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli güvenliğini, kamu düzenini bozacak hallerde...” noktasında alınabilmektedir ([https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa\\_2011.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf)).

Anayasa'nın 28. maddesindeki “Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” hükmü kaldırılmış ve basında her dilde yayım yapma hakkının önu açılmıştır (Kurucu Meclis Tarafından Kabul Olunan ve 24/09/1982 Tarihli, 2707 Numaralı Kanuna Göre Halkoyuna Sunulacak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası).

1982 Anayasası'nın düşünce ve kanaat özgürlüğünü düzenleyen 26. maddesi, bilim ve sanat özgürlüğünü düzenleyen 27. Maddesi, basın özgürlüğünü düzenleyen 28. Maddesi gibi medyayı doğrudan ilgilendiren temel haklar, 2003 yılından sonra işlevine bir parça yaklaşan haklar olarak kendini öne çıkarmıştır. Anayasa'nın 28'inci maddesindeki, “Basın hürdür, sansür edilemez, basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz” hükmü ile devletin basın özgürlüğünü sağlayacak tedbirleri almakla yükümlü olduğu bildirilmiştir. Basın hukukçusu Fikret İlkiz 1982 Anayasası'nda yer almış basın özgürlüğünü de tehdit eden bir çelişkiyi şu şekilde anlatmıştır:

*“1982 Anayasasında şöyle bir paradoksla karşılaşrsınız: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) yazılı olan temel hak ve özgürlükleri benimseyen yeni bir anayasa gibi gözükür. Ama aynı anayasada temel hak ve özgürlükler için kabul edilmiş, belli kalıplara bağlı ve Türkiye'deki pek çok siyasal iktidarın hiç vazgeçmek istemediği bir 'anahtar' sınırlandırma ölçütü vardır. O da 'Devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünmez bütünlüğü', 'suç işlenmesinin önlenmesi', 'kamu düzeninin korunması', 'milli güvenlik' gibi ölçütlerle bütün temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ölçütüdür. Bu sınırlandırma ölçütüne göre tüm temel hak ve özgürlükler için geçerli olan bir sınırlandırma ölçütünün var olduğu bir ülkede*



*yaşıyorsunuz demektir. O halde sizin, örneğin medya özgürlüğünü kullanmanız, bilim ve sanat özgürlüğünü kullanmanız, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkınızı kullanmanız, bu temel sınırlandırma ölçütüne bağlıdır, yani sınırlıdır. 2003 yılında, 1982 Anayasası'nın 13. Maddesi'nde yapılan önemli bir değişiklik ile bütün temel hak ve özgürlükler için kabul edilmiş olan sınırlandırma ölçütü kaldırılmıştır. Buna göre, hangi temel hak ve özgürlük sınırlandırılmak isteniyorsa, o temel hak ve özgürlüğün niteliğine göre bir sınırlandırma yapılması ve bunun da kendi maddesi içerisinde düzenlenmesi öngörülmüştür...*" (Fikret İlkiz, kişisel görüşme, 4 Ekim 2015).

2000'li yıllarda yapılan düzenlemelere rağmen basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin hükümler çok net ortaya konmadığından, uygulamada bu sınırlar çok geniş tutulup basın özgürlüğünün kapsamı daraltılabildiğinden söz edilmektedir.

### **2.3.3. Basın özgürlüğünün yasal mevzuattaki yeri**

Türkiye'de basın özgürlüğünün tarihsel izlerine bakıldığında bu konuda büyük tartışmalar, kısıtlamalar olduğu görülmektedir. Uluslararası basın örgütlerinin dönem dönem Türkiye'deki basın özgürlüğü ihlallerini dile getirdikleri raporlar, cezaevindeki gazetecilerin sayısı, AİHM'nin basın özgürlüğü temelinde Türkiye'yi sık sık tazminata mahkum etmesi, basın özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaların arttığını düşündürmektedir.

2010 ve 2011'de çok sayıda gazetecinin TMK ve TCK'ya muhalefetten yargılandığı görülmektedir. Bu davalar "terör örgütü üyesi olmak", "terör örgütü üyesi olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek" veya "hiyerarşi içerisinde yer almamakla birlikte örgüte bilerek ve isteyerek yardım etmek" suçlamalarıyla açılmıştır. Yargılanan pek çok gazetecinin avukatlığı yapan, iletişim hukukçusu İlkiz bu süreci

şöyle anlatmıştır: "Ele geçirilen deliller, yapılan operasyonlar, açılan soruşturmalar nedeniyle, terör örgütü üyesi olup olmadığının tartışılmasıyla başlıyor. Karşılaştığımız davaların çoğu, 'Onlar gazeteci değil, terör örgütü üyesidir' iddiasıyla açılıyor. Bu iddiayı tartışmak için, o gazeteciler hakkında uzun süre iddianame düzenlenmesini, duruşma günü verilmesini ve iddianamenin okunmasını bekliyoruz. Ondan sonra gazeteciler, iddiaya karşı savunmaya başlıyor. Bu noktada, aslında gazetecilerin gazetecilik faaliyetlerinden yargılandığı fark ediliyor. İddiaya karşı savunmalarıyla gazetecilik faaliyetlerinin yargı konusu olduğu anlaşılıyor." (http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/136938-gazeteci-gazetecidir-hosunuza-gitmese-de).

Son yıllarda gazetecilere açılan ve terör örgütleriyle ilişkilendirilen davaların uluslararası platformda Türkiye'yi ifade özgürlüğü açısından tartışılır bir konuma getirdiği bilinmektedir. İlkiz bu durumu şöyle değerlendirmiştir: "Eğer ifade özgürlüğü varsa devlet vardır ya da tam tersine ifade özgürlüğü yoksa eğer, devlet yoktur mu diyeceğiz? Aslında devletin var olup olmaması yerine daha çok ifade özgürlüğünün korunmasındaki devletin pozitif yükümlülüğünü sorgulamak daha uygundur." (http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/136938-gazeteci-gazetecidir-hosunuza-gitmese-de).

Fikret İlkiz, AİHM'nin devletin ifade özgürlüğünü korumadaki pozitif yükümlülüklerine bakışını ise şöyle açıklamıştır:

*"...Devletler, diğerlerinin yanında, yazar ve gazetecilerin etkili bir biçimde korunması için bir sistem inşa etmelidir. Kamusal tartışmalara tüm ilgililerin katılımı için uygun bir ortam yaratmalıdır. Resmi makamlar tarafından savunulanlara ya da kamuoyunun önemli bir bölümüne ters olsa da, hatta onları şaşırtıcı ve rahatsız edici*

*nitelik de olsa bile ilgililerin fikir düşüncelerini korkusuzca ifade etmelerine olanak sağlamalı ve izin vermelidir...*” (Fikret İlkiz, kişisel görüşme, 4 Ekim 2015).

Türk Ceza Kanunu ve Basın Kanunu başta olmak üzere, yasal mevzuatta basın özgürlüğüne ilişkin hukuki ve cezai düzenlemeler yer almaktadır.

Ahmet Şık ve Nedim Şener de 2011 yılında Oda TV’ ye yönelik Ergenekon soruşturmasında hakim karşısına terör örgütüne yardım etmek gerekçesiyle çıkarılmışlardı (<http://www.milliyet.com.tr/odatv-davasinda-nedim-sener-ve-ahmet-sik-tahliye-edildi/gundem/gundemdetay/12.03.2012/1514445/default.htm>).

Şener, ucu açık terör kavramının birçok gazetecinin karşılaştığı bir hukuk sıkıntısı olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir:

*“...Terörle Mücadele Kanunu gibi kanunları gazeteciler üzerinde çok ciddi bir şekilde uyguladılar. Mesela terör örgütü propogandası ile suçlanabilecekken bunu terör örgütü üyeliğine çıkardılar, hatta gazetecileri doğrudan terör örgütü üyesi diye yargılamaya başladılar...”* (Nedim Şener, kişisel görüşme, 24 Ağustos 2015).

Bir dönem Başbakanlık Basın Danışmanı olarak çalışan gazeteci Akif Beki yasal düzenlemelerin geçmişe göre daha iyi bir noktada olduğunu ancak yeterli olmadığını şu sözlerle vurgulamıştır:

*“...Yasal olarak dünden daha iyi bir noktadayız hala tümüyle düzelmese bile, ama uygulamada daha beter olduğumuz yerler var. Terörle Mücadele Yasası geçmişte düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlıyor denmiş, eleştirilmiş ve mücadele verilmişti ve AK Parti döneminde yeniden düzenlenmişti. Örneğin, terörün propogandası ile hükümetin ya da devletin terörle mücadele politikasını eleştirme hakkı arasında ince bir çizgi var. Buradaki çizgiyi belirginleştirmek gerekiyordu. Hala terörle mücadele konusunda yapılan tartışmalardan anlıyoruz ki tamamen netleşmiş değil. Bunun için AB bizden terör propogandası yapmak ile hükümetin güvenlik politikalarını*

*eleştirmeyi birbirinden ayırt etmemizi istiyor. Bazı dava süreçlerinde bunun hala net olmadığını görüyoruz...” (Akif Beki, kişisel görüşme, 20 Haziran 2016)*

Anayasanın basın özgürlüğüne ilişkin hükümlerindeki değişikliklerle 1950 tarihli 5680 sayılı eski Basın Kanunu yerine 5187 sayılı Yeni Basın Kanunu yürürlüğe girmiştir. Basın özgürlüğü ve sınırlandırılmasına ilişkin kanun ve hükümler için 5237 sayılı Türk Ceza Kanuna, 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanununa, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun hükümlerine kadar bakmak gerekir. 2004 yılında yürürlükten kaldırılan 5680 sayılı Basın Kanunu'nun daha önce on beş kez değişikliğe uğradığı düşünüldüğünde, iktidarın basın özgürlüğü üzerindeki yaptırımlarını kavramak daha kolaylaşmaktadır (Yıldız, 2012).

### 3 . BÖLÜM

#### PROFESYONEL GAZETECİLERİNİN TANIKLIĞINDA MEDYA- İKTİDAR İLİŞKİSİ (2002-2015)

Bu bölüme kadar basın özgürlüğünün, demokrasilerin temel taşlarından biri olduğundan bahsetmiştik. Hatırlanacağı gibi basın, iktidardan gelebilecek her türlü tehdide karşı bireyi korumak için baskın bir görev üstlenir. Basın özgürlüğünün olmadığı toplumlarda, iktidar basını bir baskı unsuru olarak kullanır ki bu da otoriter rejimlerde görülmektedir.

Türkiye’de 2002 yılından beri iktidarda olan tek partinin, oylarını artırarak, hiç kesintisiz uzun yıllardır yönetimde olması bu dönemi medya iktidar ilişkileri açısından incelenmeye değer kılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, iktidardaki partinin hükümet yapılanmasıyla ortaya çıkan yeni medya ortamı; geleneksel medyadaki durum, bu süreçte oluşan gazeteci pratikleri, medya yelpazesinin her kesiminde yer alan, dönemin gazetecilerinin tanıklıklarıyla anlatılmıştır.

Demokrasiyi, insan hak ve özgürlüklerini sayısal değerlere indirgemek tercih edilen bir yöntem olmasa da olguları açıklamada yararlanılabilmektedir. Tezin bu bölümünde Dünya Demokrasi Endeksi’nin 2006, 2008, 2010 yıllarını içine alan, iki yıl aralarla yinelediği bir çalışma ele alınacaktır. Dünya Demokrasi Endeksi’nde 167 ülkenin dahil edildiği “demokrasi” araştırmasında beş konu başlığı: seçim sistemi ve çoğulculuk, hükümetin icraatı, siyasal katılımcılık, siyasal kültür ve medeni haklar konuları ele alınmıştır. Yapılan çalışmada sonuçlar, tam demokratik ülkeler, kusurlu demokrasiye sahip ülkeler, melez rejimler ve otoriter rejimler başlıkları altında tasnif edilmiştir. Tam demokratik ülke statüsüne girebilmek için temel siyasi özgürlüklere ve insan hak ve hürriyetlerine saygıya, demokrasinin gelişmesine zemin hazırlayan

siyasal kültüre, tatminkar iktidar icraatlarına, medyanın bağımsız ve çok sesli olmasına, kuvvetler ayrılığının kesin uygulanmasına, bağımsız yargıya sahip olunması gerektiğine inanılmaktadır. Bu niteliklere sahip olan ülkeler demokrasinin hayat bulduğu devletler olarak tarif edilmekte, bunların sayısı 167 ülke arasında 26 olarak belirtilmektedir. Kusurlu demokrasiye sahip ülkelerin nitelikleri, sorunlu ama yine de yapılan özgür, adil seçimler, temel hak ve özgürlüklere saygı, kusurlu yönetim, henüz yeterince gelişmemiş bir siyasal kültür, yetersiz siyasal katılım olarak belirtilmektedir. Türkiye araştırma sonucu ancak “melez rejimler” kategorisine girebilmiştir, alt başlıklara bakıldığında ise melez rejimlerde kuralların sıklıkla ihlal edilmesinin seçimlerin özgür ve adil yapılmasına engel olduğu, iktidarın muhalefet üzerindeki baskısının gözle görülür olduğu belirtilmektedir. Politik kültür, hükümetin icraatı, siyasal katılım gibi konularda problemler yaşandığı, bu durumun da kusurlu demokrasi kategorisinden daha negatif bir durum yaratabileceği vurgulanmaktadır. Yolsuzlukların artma eğiliminde olduğu bu durumun hukuk devleti kavramını sekteye uğrattığı belirtilmektedir. Gazeteciler ve basın özgürlüğü kavramı ele alınırken baskıların, tacizlerin medyanın bağımsızlığını zedeleyecek ölçüde olduğu ve yargı bağımsızlığının olmadığı anlatılmaktadır. Dünya Demokrasi Endeksi raporunda 167 ülke arasında Türkiye 89. sırayı almıştır. 2008 de sırası 87 iken sadece iki yıl sonra 2010’da iki basamak daha geriye gitmiş 89. olmuştur (Bursalı, 2010:19-24).

Dünya Demokrasi Endeksi’nin baz aldığı medyanın özgür çalışabilme koşullarının Türkiye pratiklerinde negatif yön göstermesine farklı raporlarda da rastlanmaktadır. Örneğin, 2014’de sivil toplum kuruluşu Freedom House’un “Dünyada Basın Özgürlüğü” raporunda Türkiye ‘kısmen özgür’ statüsünden “özgür değil” statüsüne gerileyerek, 197 ülke arasında 134. olmuştur. Raporda, iktidarın başlangıçta Avrupa Birliği’ne tam üyelik için müzakereler yürüttüğü vurgulanmış

ancak gelinen noktada basın özgürlüğünün karşısındaki önemli engellerden biri olduğu belirtilmiştir (House, 2014).

31 Mayıs 2013’de çevreci bir protesto olarak başlayan Gezi olaylarının tüm Türkiye’ye yayılması, bu durumun sosyal medyada rekor iletilerle paylaşılıp dünya kamuoyu tarafından duyulması, radyo, televizyon ve gazete gibi halkın haber alma kaynaklarının çoğunluğunun bu olaylar esnasında sessiz ve etkisiz kalması Türkiye’deki basın özgürlüğü ile ilgili endişeleri artırmış ve sorgulanır hale getirmiştir. Bu olaylardan sonra Uluslararası Gazetecileri Koruma Enstitüsü, Türkiye’deki basına ilişkin uygulamalar konusundaki endişelerini ve AİHM kararlarına ve AB üyeliği şartlarına uygun davranılması beklentilerini içeren bir yazı kaleme almıştır (CPJ, 2014).

### **3.1. Medya-iktidar ilişkisi (2002-2015)**

Tarihçi Feroz Ahmad’e göre Türkiye Cumhuriyeti, kapitalist gelişme sürecinde çok önemli mesafeler kat etmişti. Bu yüzden gelişmekte olan bir burjuvazi ve işçi sınıfına sahip bir toplum olduğu için İslamcı bir ideolojinin benimsenmesi neredeyse imkansızdı. Çünkü yazara göre böyle bir ideoloji ancak cahil ya da yarı cahil, işsiz, geleceğe ilişkin umudunu yitirmiş kitlelere geçmişe ilişkin özlemleri çağrıştırdığı ölçüde toplumsal destek bulabilirdi. Özetle, kapitalist gelişme sürecinde ilerlemiş bir kapitalist devletin bir İslam devletine dönüşmesinin maddi temelleri yoktu. Dolayısıyla 1980’ler Türkiye’inde olsa olsa kültürel bir olgu olarak İslamcı kimliğin başkaldırmasından söz edilebilirdi (aktaran Coşar ve Yücesan-Özdemir, 2014:25,26).

2002 genel seçimleriyle tek başına iktidara gelen AK Parti’nin, Türkiye’ de demokrasi ile siyasal İslam’ın birlikte var olabileceğini gösteren önemli bir model olarak kullanıldığı ve medeniyetler çatışmasını önleyecek stratejik bir değer olarak öne

sürüldüğü iddiaları yaygındır (aktaran Coşar & Yücesan-Özdemir, 2014:27).

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği hedefi ise medeniyetler arası uzlaşmanın bir aracı olarak yorumlanmaya çalışılmaktaydı (aktaran Nebati, 2014) “AB müzakere kararı çıkarken Başbakan Ankara’da ‘Avrupa Fatihî’ pankartları ile kilometrelerce uzunluğunda konvoyla karşılanmıştı (Özdil, 2013:56).

İktidar partisi, AB yolunda ilerlerken demokratik reform paketini liberal yazarlar da desteklemiştir. Örneğin, gazeteci Hasan Cemal o süreci şöyle tanımlar:

*“...2002 den sonraki birkaç yıl ben iktidarı destekledim. Çünkü Avrupa Birliği’ne katılım müzakerelerinin başlamış olması büyük bir adımdı. Ciddi reformlar yapılmıştı...”* (Hasan Cemal, kişisel görüşme, 22 Ekim 2015).

Gazeteci Cengiz Çandar iktidarın ilk yıllarındaki desteğini şu sözlerle ifade etmektedir:

*“ ...Biz ne Erdoğan’, ne AK Parti’yi destekledik, biz Türkiye’nin AB’ye girmesini, demokratik bir ülke olmasını destekledik. Türkiye’de Kürtlerin eşit vatandaş statüsünü elde edebilecekleri fikrini benimsedik. Eğer sen bunları savunuyorsan, bu hükümet icraatını ve gücünü bu hedefler doğrultusunda yapacaksa tamam senin yanındayız dedik...”* (Cengiz Çandar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2015).

Cumhuriyet gazetesi yazarı Aydın Engin, iktidarın ilk döneminde meydana gelen olumlu gelişmeleri aktararak:

*“...Demokratikleşme paketi basın özgürlüğü konusunda da, yasal anlamda da epey olumluluklar getirdi. Eskisi kadar elimiz titreyerek yazmıyorduk... Demokratikleşme paketi ile kelimeler arasında cambazlık yapmaktan kurtulmuştuk. Bunlar o döneme ait olumlu adımlardı...” demiştir* ( Aydın Engin, kişisel görüşme, 19 Haziran 2015).



Çalışmanın yapıldığı dönemde Hürriyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni olan gazeteci Sedat Ergin, 2002-2007’de AK Parti’nin ilk iktidar sürecinde, hükümet ve medya arasındaki ilişkinin demokratik teammüllere uygun olduğunu söylemiştir:

*“...Bir gazete ile bir başbakan arasında polemikler demokraside olması gerektiği gibiydi. Zaten gerçek bir demokraside, hükümet ile basın arasındaki ilişkinin biraz çekişmeli bir ilişki olması lazım. Bu ilişkinin bir dereceye kadar tansiyon barındırması lazım, gerilim barındırması lazım. Çünkü eğer basın hakikaten denetim işlevini yapacaksa, hükümetin yaptığı açıklamalara, işlere elestirel olmalı, biraz sorgulamak durumunda. Bu dönem böyleydi biraz işte...”* (Sedat Ergin, kişisel görüşme, 27 Haziran 2015).

Muhafazakar kesimin gazetecilerinden biri olan Abdülkadir Selvi de AK Parti’nin iktidara geldiği ilk dönemde merkez medyayla ilişkilerini iyi kurmak için özen gösterdiğini vurgulamaktadır:

*“...AK Parti de merkez medyayla sürtüşmemeye özen gösterdi. İlk dönem AK Parti’nin yanında geleneksel müttefiki olan medya yer aldı. Yeni Şafak, Akit, Kanal 7 gibi. 28 Şubat’ta Refah Partisi ve Erbakan’a karşı medyanın yıkıcı etkisini, medya asker ittifakını çok iyi bildiği için AK Parti’yi kuran kadrolar medya konusunda özenli olmaya dikkat ettiler. Daha çok iyi ilişkiler kurmayı tercih ettiler...”* (Abdülkadir Selvi, kişisel görüşme, 23 Haziran 2016).

Yeni Akit gazetesi yazarı Kenan Alpay, iktidar ile merkez medyanın başlangıçta buluştuğu ortak noktanın daha sonra bir ayrışma noktası olduğunu ifade etmiştir:

*“...3 Kasım 2002’de AK Parti’nin iktidara gelmesi ve diğer partilerin barajın altında kalması çok beklenen bir sonuç değildi. İlk dönem AK Parti liderlik kadrosunun son derece mutedil ve uyumlu mesajlar verme çabasında olduğu*

*dönemdir. Kadrosu, söylemi ve pratiğiyle her ne kadar mutedil ve uyumlu mesajlar vermeye gayret ediyor olsa da merkez medyada 'Milli Görüş' kökenli siyasal kadrolara ciddi bir rezerv işletiliyordu. Çünkü merkez medya statükonun muhafaza ve müdafaasında önemli bir mevziyi koruyor, AK Parti Hükümeti ise muhafazakar demokrat söylemlerle çok boyutlu bir değişimi öngörüyordu. İleriki dönemde merkez medya ve AK Parti iktidarı arasındaki mücadele-çatışma kaçınılmaz bir durumdu..."*

(Kenan Alpay, kişisel görüşme, 12 Temmuz 2016).

2000'lerin ilk yarısındaki medyadaki yapılanmayı, Hürriyet'in o dönemdeki Ankara temsilcisi, bugün aynı gazetenin Genel Yayın Yönetmeni olan Sedat Ergin şöyle anlatıyor:

*"...2002-2007 dönemi basındaki düzenin kısmen eski sistemin oyuncularıyla devam ettiği bir dönem. Yine Doğan Grubu var. Sabah TMSF' nin elinde, yani hükümetin elinde değil. Sabah tümüyle hükümetin sesi olmuş değil. Hükümetin bir kendi medyası yok, yandaş medyası yok. Hükümeti destekleyen gazeteler var, keza Yeni Şafak var, Vakit var. Ama hükümetin boğmaya, susturmaya çalıştığı bir uygulaması da olmadı..."* (Sedat Ergin, kişisel görüşme, 27 Haziran 2015).

Basın ve iktidar arasında ilişkiyi o dönemin manşetleri üzerinden okumak mümkündür. 2003 yılı sonunda Başbakan Erdoğan'ın ABD gezisinin manşetlere, köşe yazılarına yansıma şekli bunun örneklerindedir: Sabah gazetesi "Bush, Erdoğan'a pozitif bakıyor" manşetini atarken, Yeni Şafak gazetesi "Vücut dili diplomasisi" başlığının altında "Bush'un bacak bacak üstüne atmasının hemen ardından Erdoğan'ın da aynı şekilde davranmasına dikkat çeken uzmanlar Başbakan'ın kendinden emin bir duruş sergilediğini vurguladılar" satırlarına yer verirken, Türkiye Gazetesi "Erdoğan, Bush'u hayran bıraktı", Zaman Gazetesi "Her geçen gün devlet adamlığı Erdoğan'a daha çok yakışıyor. Erdoğan şahinlere demokrasi dersi verdi." satırlarıyla haberi

okurlarına ulaştırmıştır. Tercüman gazetesi ise “ABD Başkanı Bush, Erdoğan’a iltifat yağdırdı: Türkiye’nin imajını değiştirdiniz” başlığını atmıştır. (<http://www.hurriyet.com.tr/ciddiyetsizligin-boylesi-gorulmedi-199545>)

Hürriyet gazetesi yazarları ise, Bekir Coşkun, 29 Ocak 2004’te Hürriyet’teki köşesinde “Başbakanın ayaklarından mesaj” başlıklı yazısında (<http://www.hurriyet.com.tr/ve-basbakanin-ayaklarindan-mesaj-199261>), yine Hürriyet Gazetesinin bir başka yazarı Emin Çölaşan’da 30 Ocak 2004 tarihli Hürriyet’teki “Ciddiyetsizliğin böylesi görölmedi” başlıklı yazısında, medyanın iktidara yaklaşımını eleştirmişlerdir (<http://www.hurriyet.com.tr/ciddiyetsizligin-boylesi-gorulmedi-199545>).

İktidarın 2002-2007 de yaptığı reformlarla demokratik platformda ciddi adımlar attığı bu çalışmada görüşülen her kesimden gazetecinin birleştiği ortak noktadır. Görüşmeler esnasında Doğan Grubu televizyonu Kanal d’nin anchormanlığını yapan Cüneyt Özdemir de, yıllardır konuşulması zor olan başörtüsü gibi konuların konuşulmaya başlandığı, tartışıldığı, ezberlerin bozulduğu, ekonominin iyiye gittiği iyimser bir dönem olduğunu vurgulamıştır. Ancak ikinci seğıim dönemine yaklaşırken meslek profesyonellerinin izlenimleri değişir. Örneğin gazeteci Çiğdem Anad 2007 seğıimleri öncesinde haber merkezinde sansürü yavaş yavaş hissettiğini belirtmiştir:

“ ... ‘Bu haberi geri plana atalım’ diye uyarılar başlamıştı. Bu basın özgürlüğüne açıkça bir müdahale aslında, 2007 seğıimlerine doğru bu uyarılar gittikçe sıklaştı. Haber merkezi müdürlerine gelen telefonlar, ricalar ‘Yeniden değerlendirin.’ adı altındaydı. Basın da ‘Ne yapalım, ricaları görelim, ilişkiler gerginleşmesin’ derken, müdahale yelpazesi arttı...” (Çiğdem Anad, kişisel görüşme, 25 Temmuz 2014).

Hürriyet gazetesinin muhalif yazarlarından Emin Çölaşan 2007’de, Bekir Coşkun’da 2009’da çalıştıkları gazeteden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Gazeteci Emin Çölaşan görevinden ayrıldıktan sonra yazdığı, 2007 Ekim’inde piyasaya çıkan “Kovulduk Ey Halkım Unutma Bizi-Bir Medya Belgeseli” isimli kitabında medya-iktidar ilişkisini anlatmıştır.

Gazeteci Bekir Coşkun da Hürriyet, ardından Habertürk gazetelerinden ayrılış öyküsünü, Ocak 2011’de yayınlanan “Başın Öne Eğilmesin” isimli kitapta anlatmış, tıpkı Emin Çölaşan gibi medya-iktidar ilişkisini kendi bakış açısıyla ifade etmiştir.

Görüşme yapılan gazetecilerden Hürriyet’in Genel Yayın Yönetmeni olan Sedat Ergin de Doğan Grubu ile iktidar arasındaki ilk kırılmanın Çiğdem Anad’ın bahsettiği 2007 yılı başlarına denk düştüğünü teyit ederek, 2008’den itibaren uygulanan, basın özgürlüğüne kısıtlamalar getiren akreditasyon yasaklarını dile getirmiştir:

*“...Hürriyet ve Milliyet Başbakanlık muhabirlerinin akreditasyonu iptal edildi. Hürriyet bu olay üzerine muhabirleri başka göreve verdi. Ben o zaman Milliyet’ teydim, ben geri adım atmadım ve Başbakanlık’ı mahkemeye verdim ve bunun basın özgürlüğü ihlali olduğunu belirttim. Mahkeme bunu haklı buldu, iptal etti...”* (Sedat Ergin, kişisel görüşme, 27 Haziran 2015).

Sedat Ergin’in ifade ettiği akreditasyon yasaklarının diğer ucunda o dönem Başbakan’ın basın sözcülüğünü yapan Akif Beki vardı. 20 Haziran 2016’da yapılan görüşmede gazeteci Akif Beki, bu eleştirileri yapan Sedat Ergin’in Genel Yayın Yönetmeni olduğu Hürriyet gazetesinde köşe yazarıydı. Beki eleştirilere farklı bir cepheden cevap vermiştir:

*“...Akreditasyon şu demek, bir gazeteciye sürekli izlediği bir kamu kurumu bir*

*giriş kartı verir ve bu çalışma koşullarını içerir, Başbakanlık'a bir gazeteci kayıt olmadan gelip gider ama düzenli izliyorsanız orayı o zaman bir akreditasyon kartı alırsanız sürekli giriş formalitesi ile uğraşmazsınız bu size kolaylık verir. Akreditasyon yasağı dediğiniz şey bazı yapılması gereken şeyleri yerine getirmediği için akreditasyon onayı vermezsiniz. Ama gazeteci oraya girip çıkabilir. Burada bir algılama hatası var. Başbakanlık'a arkadaşlar ellerini kollarını sallayıp çıkıp giriyorlardı... ” (Akif Beki, kişisel görüşme, 20 Haziran 2016).*

Akreditasyon yasakları ile başlayan süreç, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan kriz medya-iktidar ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzluğun nedeni, Ana muhalefet partisinin 26 Aralık 2006'da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir yazıya dayanarak cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk tur oylamasının iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurusudur. Bu başvuru üzerine cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu iptal edilmiştir (<http://www.yerelsecim.com/CumhurbaskanligiSecimSonuclari.asp?SY=20076>).

İktidar partisinin Anayasa'da yaptığı değişiklikler ve 22 Temmuz 2007'de gidilen erken seçim, iktidar partisinin isteği doğrultusunda sonuçlanmış ve partinin Cumhurbaşkanı adayı olan Abdullah Gül 28 Ağustos 2007'de Türkiye'nin onbirinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir (<http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/abdullah-gl-trkyenn-11.-cumhurba350kani-seld/18789>).

22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde iktidara ikinci kez gelen ve meclise 341 milletvekili ile giren AK Parti'den Bursa milletvekili seçilen, 2011'de gazeteciliğe dönüp iktidara yakın medya organları Star ve Akşam gazetelerinde Genel Yayın Yönetmenliği yapan ancak şimdi iktidarla yolları ayrılan gazeteci-yazar Mehmet Ocaktan o günlerdeki desteğinin gerekçelerini anlatmıştır.

*“...AK Parti iktidarı 2011 yılına gelene kadar Türkiye’de demokratikleşme namına çok önemli şeyler yaptı. Çünkü AB’ ye uyum çerçevesinde insan hakları, özgürlükler bağlamında birçok yasal değişiklikler yapıldı, bana göre devrim niteliğinde adımlardı bunlar...”* (Mehmet Ocaktan, kişisel görüşme, 22 Haziran 2016).

2007’de Cumhurbaşkanı seçme krizini atlaman AK Parti hakkında açılan kapatma davasının sonucunda, parti kapatılmamış ama hazine yardımı cezası verilmiştir (<http://arsiv.ntv.com.tr/news/463520.asp>).

Yeni Akit gazetesi yazarı Kenan Alpay’a göre, AK Parti’nin kapatılması için açılan dava, merkez medyayla bağlarını süreç içinde ayıran iktidarın haklı gerekçelerinden biriydi, bu görüşünü şu sözlerle aktarmaktadır:

*“...Merkez medya adeta klasik sermaye sınıfının dışında kimsenin özellikle de dindar-muhafazakar çevrenin iktisadi ve siyasi manada statüsünün yükselmemesi için güçlü bir direnç oluşturuyordu. Milli Görüş kökenli partilerin kapatılmasında merkez medyanın oynadığı rolü iyice analiz etmeden medya-iktidar ilişkisi anlaşılabilir...”* (Kenan Alpay, kişisel görüşme, 12 Temmuz 2016).

Liberal kalemler AK Parti’nin kapatılma davasında iktidarın yanında konumlandılar. İktidarın ileriki yıllarında ana akım medya dahil tüm medyada sansüre uğradığını, iktidara destek veren medya tarafından ise doğru olmayan haberlerle linç kampanyasına maruz kaldığını öne süren gazeteci Cengiz Çandar, AK Parti’nin kapatma davasında iktidarın arkasında durduğunu ifade etmiştir.

*“...Kapatma davası açılınca, ‘Türkiye’de bilmem kaç milyon oy almış bir iktidar partisini siz ideolojik gerekçelerle kapatamazsınız, bir partiyi sürekli askeri müdahale tehdidi altında tutarak Türkiye’de siyaseti tanzim edemezsiniz.’* diyerek

*bütün bunlara karşı çıktık. Ama başlangıçtaki bu pozisyon kesişmesi sonra kalktı ortadan...”* (Cengiz Çandar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2015).

AK Parti, iktidara karşı müdahaleleri önlemek için süreç içinde Avrupa Birliği reformlarına uygun olarak parti kapatmayı zorlaştırdı. Doğan Grubu televizyonlarından Kanal D Haber Genel Yayın Yönetmeni gazeteci Süleyman Sarılar iktidarın AB’ye uyum sürecinde attığı adımları şu şekilde yorumlamaktadır:

*“...AB’yi, AK Parti’nin temsil ettiği muhafazakar Müslümanlar bir cendereden kurtulmanın yolu olarak gördüler, kendilerinin de yaşayabileceği standartları sunduğunun farkına vardılar. O standartlarla devleti yönetebileceklerini düşündüler. İşte bu şekilde askeri vesayetin geriletilebilmesinde, partilerin kapatılmasının güçleştirilmesinde, demokratik siyasetin öne çıkmasında Avrupa Birliği normlarına sarıldılar. İslami tabana dayanan muhafazakar siyaset alanını daraltan hatta yasaklayan 12 Eylül yasalarından kurtulmak için yaptılar bunu...”* (Süleyman Sarılar, kişisel görüşme, 30. Ocak.2016 ).

2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimindeki 367 krizini çıkaran yargı engelini de aşmak için AK Parti 2010 da yüksek yargıyı yeniden düzenleyen Anayasa değişikliğini referanduma götürdü. Bu esnada yine liberallerin “Yetmez ama Evet” sloganı ile özdeşleşen desteğini aldı. Abdülkadir Selvi bu süreci şöyle anlatıyor:

*“...2010 Referandumundan sonra AK Parti ile liberal-muhafazakâr medya arasındaki ilişki balayına dönüştü. 2013 yılında Kürt sorununun çözümü için başlatılan süreçle birlikte zirve noktasına ulaştı. Çözüm süreciyle başlatılan akıl insanlar heyetinin oluşturulmasıyla, AK Parti kadroları ve kendisini destekleyen liberal-muhafazakâr yazarlar arasında geçişler yaşanmaya başladı...”* (Abdülkadir Selvi, kişisel görüşme, 23 Haziran 2016).

12 Haziran 2011 Türkiye genel seçimlerinde AK Parti 327 milletvekili çıkarmış, üçüncü kez tek başına iktidara gelmiştir (genel-secim-sonuclari-hangi-parti-kac-vekil-cikardi-779551h.htm).

Görüşme yapılan gazetecilere göre iktidar partisinin genel seçimlerdeki tekrar eden bu başarısıyla ve süreç içinde kendi medyasını da oluşturmasıyla merkez medyayla ciddi kırılmalar başlamıştır. Mehmet Ocaktan bu dönemi:

*“ ...2011’de seçimlerin zirve yaptığı dönemde ben artık kendime yetebilirim, ben güçlüyüm Türkiye’nin tek yöneteni benim dendi...”* sözleriyle anlatmaktadır (Mehmet Ocaktan, kişisel görüşme, 22 Haziran 2016).

NTV’nin Atina muhabiri Stelyo Berberakis bu dönemdeki iktidarın sertleşen tavrını teyit etmektedir:

*“...Yurtdışında görevli muhabir olduğum için daha iyi gözlemlemekteyim. İlk dönemde Türkiye yurtdışı politikada açıkları kapatmak için çok çalıştı, ancak Batı ülkelerinde bir laf vardır ‘iktidara gelenin başı çabuk döner’ diye. Sonraki dönemde iktidarın başına bu geldi. Kutuplaşma çok büyük ölçüde arttı, insanlar birbirlerine düşman kesildiler, sadece politika değil dini unsurlar da, etnik unsurlar da işin içine girdi. Bence iktidar bunu özdeşleştiremedi. Medyadaki dil de çok sertti...”* (Stelyo Berberakis, kişisel görüşme, 11 Eylül 2015).

Can Dündar iktidarın üç dönemindeki medya süreçlerini özetleyerek: *“Başta daha iyimser bir yaklaşım vardı herkeste , henüz yandaş medya bu kadar palazlanmamıştı. Ve merkez medya teslim olmamıştı. İkinci dönem geçiş dönemiymi, yandaş medya palazlandı, iştahlandı, merkez medya teslim olmaya zorlandı , kısa bir mücadele dönemi geçirdi, bir takım gazeteler el değiştirdi , son dönem ise tam bir teslimiyet dönemi..”* demiştir (Can Dündar, kişisel görüşme, 20 Haziran 2015).

Yeni Akit gazetesi yazarlığını yapan Kenan Alpay ise:



*“...Uzun bir dönem AK Parti kadrolarının merkez medyanın hışmından kendilerini korumak üzere son derece steril hatta onay almaya matuf pratikler sergilediği sır değildi. Ancak süreç içerisinde medya ile ilişkisini çatışma üzerine kurmaktan çekinmedi. Bu ilişki tarzı merkez medyanın da içerisinde bulunduğu ordu, sermaye, yüksek yargı, akademi ve aydınlar cephesine karşı geniş toplum kesimlerinin temsilcisi olan AK Parti hükümetinin aldığı bir tavır olarak okunabilir....”* demiştir (Kenan Alpay, kişisel görüşme, 12 Temmuz 2016).

Muhafazakar kesimin yazarlarından Mehmet Ocaktan da kutuplaşmaya dikkat çekerek:

*“... O güne kadar iktidar medyayla, toplumun değişik kesimleriyle ilişkisinde rahattı. Oy vermeyen, fikirlerine katılmayan kesimlere asla düşman değildiler. Şimdi tehlikeli olan şudur: AK Parti'nin oy aldığı yüzde kırk dokuz buçuğun dışındakilerde bir nefret algısı vardır. Böyle bir ortamda yüzde altmış da oy alsanız o ülke yönetilebilir olmaktan çıkar. Esas tehlike budur. Medya da bunun içinde bir yerde...”*

demiştir (Mehmet Ocaktan, kişisel görüşme, 22 Haziran 2016).

Selvi, AK Parti'nin seçimlerde oyunu artırarak üçüncü kez iktidara gelmesinin özellikle merkez medyada bir teslimiyet rüzgarı estirdiğini, bunun da bazı medya organlarının muhalif yazarları bünyelerinden çıkartarak gösterdiklerini ifade etmiştir:

*“İktidarın muhtıralar ve medya operasyonları ile tasfiye edilemeyeceği, askerinin ise eski dönemlerde olduğu gibi demokrasiye müdahale ederek, AK Parti iktidarını deviremeyeceğinin ortaya çıkmasıyla birlikte medyanın önemli bir bölümü Erdoğan'ın yanında yer almayı tercih etti. Bunu daha çok Erdoğan karşıtı kalemleri bünyelerinden tasfiye etmekle yaptılar. Bu aslında medyanın her güç odağı karşısında pozisyon almasının klasik bir yöntemi...”* (Abdülkadir Selvi, kişisel görüşme, 23 Haziran 2016)

Çiğdem Anad, çalıştığı kurumda sansüre uğradığını ifade ederek:

*“...NTV’de çalıştığım dönemde siyasi program yapmanın müdahale getirebileceği düşünülerek, aktüalite de içeren bir kadın programını, ‘Haydi Gel Bizimle Ol’ u yapmaya karar verdik. Ama program yayından bir müddet sonra kaldırıldı. Sonraki süreçte yaptığım ‘10 Kadın’ programındaki kadın profilleri de devlet görüşüne uygun olmadığı gerekçesiyle, o program da yasaklandı...”* demiştir (Çiğdem Anad, kişisel görüşme, 25 Temmuz 2014).

Bu ayrışma dönemini gazeteci Mirgün Cabas başka bir örnek üzerinden anlatmaktadır. Cabas’a göre AK Parti iktidara geldiği ilk dönemde medya organının seçtiği muhabir gazeteciler ile mülakat yapmayı kabul ederken, bu durum iktidarın merkez medyadan uzaklaştığı dönemde farklı bir şekle bürünmüştür.

*“...Medyada adım adım yoğunlaşan bir baskı gördük. Başlangıçta başbakan canlı yayına çıkacağı zaman örneğin ben NTV’deyken bir ekip oluştururduk, gidip başbakanla mülakat yapardık. Sonra geniş bir ekip oluşturulmaya başlandı, onların eline bir liste verildi, başbakanın bizzat kendisinin ya da danışmanlarının seçtiği isimlerden bir kadro oluşturulmaya başlandı. Bu olaylar baskının adım adım nasıl arttığını göstermektedir...”* (Mirgün Cabas, kişisel görüşme, 18 Haziran 2015).

Bu süreçte açılan davalar iktidar-basın ilişkisinin gerginleştiğinin bir göstergesidir. Mart 2011’de Ergenekon soruşturması kapsamında tutuklanıp, Silivri Cezaevi’nde yatan gazetecilerden biri de Nedim Şener’dir. Şener 2012 Mart’ında yargılaması devam ederken tahliye edilmiştir. Gazeteciliği adaleti ve özgürlüğü sağlamak için gerçeği arama mücadelesi olarak tanımlayan Şener de yazmadığı ancak yazmak için bilgi topladığı bir kitap nedeniyle tutuklandığını ileri sürmüştür:

*“...Ben kitap yazdığım için , hatta yazmadığım bir kitabın yayımına yardım ettiğim için Ergenekon terör örgütü üyesi olarak tutuklandım. Daha sonra iddianamede üye olmamakla beraber örgüte yardım ve yataklık suçlamasıyla 15 yıla kadar hapis istemiyle yargılandım...”*(Nedim Şener, kişisel görüşme, 24 Ağustos 2015).

İstanbul Taksim'deki Gezi Parkı olayları iktidar ve merkez medya arasındaki en büyük kırılma noktalarından biri olmuştur. Basının büyük kısmı bu olaya başlangıçta duyarsız kalmış, eylemler ilk başta merkez medyada yer almamıştır. Gazeteci Süleyman Sarılar, bu süreçte kamuoyunun medyaya tepkisini:

*“..Medya Gezi hiç olmuyor gibi davrandı. Toplum da sansür ve otosansür uygulayan medyaya tepki verdi...”* diyerek özetlemiştir (Süleyman Sarılar, kişisel görüşme, 30 Ocak 2016 ).

Görüşmenin yapıldığı dönemde Cnn Türk'te çalışan Mirgün Cabas, bu süreçte basının ciddi kan kaybettiğini:

*“...Gezi ile birlikte ana akım medya çok ciddi zemin kaybetti. Esas kırılma noktası budur. Bazıları bundan ders aldı ve gazeteciliğe sahip çıkması yönünde uyanış yaşadı, bunu yaparak kaybettiği itibarı adım adım kazandı. Ama toplum içinde her şeyin kristalize olduğu bir dönemdi, ve gazeteciler içinde hayat eskisi gibi olmadı, medya kuruluşları için de, izleyiciler için de...”* diyerek vurgulamıştır (Mirgün Cabas, kişisel görüşme, 18 Haziran 2015).

Gazeteci Cengiz Çandar ise Gezi Olayları'nın, hükümetle kendi görüşleri arasında kırılma noktası oluşturduğunu ifade etmiştir (Cengiz Çandar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2015).

O dönemde iktidara destek veren medyada yazdığını söyleyen Mehmet Ocaktan:

*“Gezi Olayları’nda geleneksel medya tam görevini yapamadı ya da ne yapacağını bilemedi. Ama iktidar medyası da çok kötü bir iş yaptı, işin boyutunu görmedi. Ben de şimdi o dönemdeki yazılarıma bakınca doğru olmadığını görmekteyim. O dönem yanlış bir şey yazmadım ama işin hep tek tarafına baktım... Ama işin bir de doğru tarafı vardı, şunu söyleyebilmeliydik: ‘Siyasi iktidar bunu konuşarak önleyebilmeli, bu işin sorumluluğunu üstlenebilmeli.’ O dönem geleneksel medyadan bir sürü gazeteci işsiz kaldı...”* (Mehmet Ocaktan, kişisel görüşme, 22 Haziran 2016).

Gezi olaylarını iktidar ve medya arasındaki yeni bir dönemin başlangıcı olarak gören Abdülkadir Selvi bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

*“... Gezi süreci medya tartışmaları, saflaşmaları ve hesaplaşmaları üzerinden ilerledi. Bu süreçle birlikte AK Parti’nin yanında geleneksel İslamcı medya ile Sabah ve Star Grubu kaldı...”* (Abdülkadir Selvi, kişisel görüşme, 23 Haziran 2016).

Bu süreçte medyaya uygulanan sansür ve otosansürün arttığı görüşme yapılan gazeteciler tarafından dile getirilmiştir. Örneğin Hürriyet gazetesi köşe yazarı Yalçın Bayer otosansürün kaçınılmaz olduğunu belirterek:

*“...Tazminat davası, şikayet etmesi her şey olabilir. Gazeteme zarar gelmesini istemem. Bence eski haberler, devlet erkanı ile gazeteci ilişkileri nasıl olur arşivleyip bunlara okutturulmalı...”* demiştir (Yalçın Bayer, kişisel görüşme, 18 Haziran 2015).

Yeni Akit yazarı Kenan Alpay, iktidarın bütün medyayla ilişkisini yeniden gözden geçirmesi gerektiğine inanarak, bu görüşünü şu sözlerle desteklemektedir:

*“...AK Parti iktidarının sadece kendisine muhalif olan medyayla değil mutabık olan medyayla ilişkisini de daha sağlıklı temellere kavuşturması gerektiğini not etmekte fayda var...”* (Kenan Alpay, kişisel görüşme, 12 Temmuz 2016).

İktidarın süreç içindeki söylem farklılığına dikkat çeken, uzun soluklu iktidarların zamanla otoriterleştiğini öne süren gazeteci Taha Akyol:

*“...Toplumda siyaset dışı kurumlar yargı, medya, sivil toplum kuruluşları yeterince güçlü değilse, siyaset en güçlüyse, siyasetin otoriterleşmesi karşısında bir zafiyete düşüyorlar. İktidar uzadıkça otoriterleşmesi (intoxication of power) artar. Bugün dünyada hem sandıktan çıkan, hem de otoriterleşen rejimler konuşuluyor...”* demektedir (Taha Akyol, kişisel görüşme, 16 Haziran 2016).

Hasan Cemal, Taha Akyol’un belirttiği gibi “otoriterleşme” sürecinin sansür ve otosansürü beraberinde getirdiğini ve medyada her türlü aykırı seslerin bastırılmak istendiğini belirtmektedir (Hasan Cemal, kişisel görüşme, 22 Ekim 2015).

### **3.2. Medya sahipliğindeki dönüşüm**

2002 yılında medya sektöründe İhlas, Doğan, Uzan, Sabah, Çukurova ve Doğuş grupları vardı. TMSF tarafından 2000 yılında Etibank’a el koyulmuş, Dinç Bilgin grubun bankası Etibank’ın borçlarını ödemek vaadiyle ATV ve Sabah gazetesinin işletme haklarını 2005’de işadamı Turgay Ciner’e devreden bir anlaşma imzalamıştı. 2005’de tümüyle Turgay Ciner’e geçen ATV ve Sabah Grubu 2007’ de Dinç Bilgin’in Ciner’le arasında gizli bir anlaşma yaptığını ifşa etmesi üzerine 2007 Nisan’ında tekrar TMSF’nin eline geçti (<http://www.hurriyet.com.tr/bilgin-ve-cinerin-gizli-anlasmasi-6274872>). 2002 de Çukurova Grubu’nun bankası Pamukbank’a el konulduğundan grubun yayın organları Show ve Akşam gazetesi de TMSF yönetimine geçmiştir ([http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/322290/Nereden\\_baksan\\_skandal.htm](http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/322290/Nereden_baksan_skandal.htm)).

Çalışmanın yapıldığı dönemde Hürriyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni olan, bahsi geçen dönemde ise aynı görevi Milliyet gazetesinde yürüten Sedat Ergin medya

sahipliğindeki bu değişimin basındaki tek sesliliğın yolunu açtığını belirtmiştir.

*“...Birinci dönem 2002-2007 döneminin basındaki düzenin eski sistemin oyuncularıyla devam ettiği bir dönem. Yine Doğan Grubu var, Sabah hükümet kontrolünde değil, yani hükümetin bir kendi medyası yok, yandaş medyası yok. Hükümeti destekleyen gazeteler var, Yeni Şafak var, Vakit var. Sabah Turgay Ciner'de dolayısıyla basında da çoklu bir yapı var. Ancak 2007 yılında ilginç bir şey çıktı ortaya. Basında ilk kez mülkiyet yapısıyla oynanmaya başlandı. Sabah gazetesi ihalesiz olarak Çalık Holding’e satıldı. İrili ufaklı el değiştiren tüm televizyonlar iktidarı destekler nitelikte yayınlar yapmaya başladılar...”* (Sedat Ergin, kişisel görüşme, 27 Haziran 2015).

2002 seçimlerine çok az bir süre kalmasına rağmen seçim maratonuna katılan Cem Uzan, yeni kurduğu “Genç Parti” ile seçimlerden yüzde yedi gibi azımsanmayacak bir oy alarak çıkmıştı. (<http://www.turkishny.com/news/kim-kac-oy-ald>) Gazeteci İsmet Berkan 20.08. 2003 tarihli Radikal gazetesindeki yazısında göre “Kısa sürede siyasette başarı yakalayan medya patronu, sektördeki sonunu hazırladı” demişti (Berkan, 2003).

2003 Haziran’ da ise Uzanlar’a ait Kepez Elektrik’in sözleşmesi iptal edilmiş, aynı yılın Temmuz ayında grubun İmar Bankası BDDK tarafından devralınmıştı. Ancak bu siyasi başarı Uzanların iş yaşamını olumsuz etkilemiş, 2004 ‘te grubunun tüm varlıklarına el koyulduğunda Star TV, Star gazetesi ve Kanal 24 de TMSF yönetimine geçmiştir. Hürriyet Gazetesi bu haberi 15 Şubat 2004’te “ 219 şirketi de gitti Uzanlar’ın işi bitti” (<http://www.hurriyet.com.tr/219-sirketi-de-gitti-uzanlarin-isi-bitti-202785>), Sabah Gazetesi ise yine aynı tarihte “Bir devrin sonu” manşetleriyle okuyucularına duyurmuştu ( <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/02/15/eko101.html>).

25 Ocak 2016 Star gazetesi Zaman gazetesinin kurucularından Alaattin Kaya ile konsorsiyum kuran KKTC' li işadamı Ali Özmen Safa'ya satılmıştır. Star gazetesi ve Kanal 24 televizyonu 2008 de Ethem Sancak'a devredilmiş, aynı yıl Star TV ihalesini Doğan Grubu almış ve 2011 Ekim'inde Doğuş Grubu'na satmıştır (<http://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/680447-star-televizyonu-satildi>).

Nisan 2008'de ATV ve Sabah Turkuvaz Medya'ya geçti. Sabah gazetesinin dışında grubun gazeteleri arasında Takvim, Günaydın, Yeni Asır gibi gazeteler de vardı.

Çalık Grubu 2012 Ocak ayında Sabah-ATV grubunu satışa çıkartmış. Uluslararası medya patronu Rupert Murdoch, CNN' in sahibi Time Warner'ın Sabah ve ATV' ye talip olmalarına rağmen Zirve Grubu'na satılmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/wsj-news-corp-sabah-ve-atv-ye-1-milyar-dolari-asan-teklif-verebilir-19742783>).

El değiştirmeler esnasında eski medya aktörleri devreden çıkıp, yeni şirketlerin girmesiyle, daha önceden de partiyi ideolojik olarak destekleyen Yeni Şafak, Akit, Zaman, Kanal 7, STV'ye ATV, Kanal 24, Kanaltürk, Bugün, Sabah ve Star gazetelerinin de eklenmesiyle medyanın büyük çoğunluğunun iktidar medyası olduğu iddiaları gündeme gelmiştir. Sahiplik yapısındaki değişimle medyadaki köşe yazarlarının da değişimi başlamıştır. Dolayısıyla “siyasi otoritenin medya gruplarına doğrudan el koymadığı, ancak TMSF, kamu bankaları ve kamu ihaleleri gibi enstrümanları kullanarak devir sürecinde dolaylı olarak müdahil olduğu bir tablo” nun ortaya çıktığı belirtilmektedir (Aktaran Özpek ve Yavçan, 2015:20).

Abdülkadir Selvi, medyadaki bu yeni yapılanmanın merkez medyada birbirine karşıt oluşumları meydana getirdiğini ifade etmektedir:

*“...AK Parti medyada genişlemeye başladı. Medyadaki geleneksel müttefiklerinin dışında Star ve Sabah gazeteleri ile Kanal 24 ve A Haber’le birlikte kendi merkez medyasını oluşturmak üzere harekete geçti. Etkili de oldu. İslami kökenden gelen Yeni Şafak ve Akit yerine Star ve Sabah gazetelerini, Kanal 7’nin yerine ise Kanal 24 ve A Haber’i ikame etti. Böylece kendi merkez medyasını oluşturdu. AK Parti kendi medyasını oluşturmak suretiyle yeniden diğer medya ile arasına mesafe koymuştur...”* (Abdülkadir Selvi, kişisel görüşme, 23 Haziran 2016).

Hürriyet gazetesinde köşe yazarlığı ve Cnn Türk’te program yapan Ahmet Hakan 2010’dan itibaren iktidarın kendi medyasına hakim olduğunu hatırlatırken, kendisine muhalefet edenleri de “marjinal” ilan ettiğini ifade etmiştir (Ahmet Hakan, kişisel görüşme, 11 Temmuz 2016).

Gazeteci Kenan Alpay, dindar-muhafazakar bir partinin kendi medyasını yaratmasının haklı gerekçeleri olduğunu öne sürerek aşağıdaki biçimde ifade etmiştir:

*“...Türkiye gibi ülkelerde AK Parti ve benzeri dindar-muhafazakar siyasal hareketlerin en temel sorunu toplumsal desteğin olanca genişliğine rağmen medya desteğinin bir türlü kendi meşruiyet ve yaygınlığıyla doğru orantılı olmamasıdır. Bu durumda ister istemez diğer tüm siyasal hareketler gibi dindar muhafazakar hareketin de kendi siyasal söylem ve üfkuna uyumlu medyayı daha güçlü bir biçimde yapılandırıp, organize etmesini getiriyor...”*(Kenan Alpay, kişisel görüşme, 12 Temmuz 2016).

Taha Akyol 16 Haziran 2016’daki röportajında, medyadaki bölünmeyi önceleri olumlu karşıladığını ama zaman için gelişen olaylarla medyadaki iktidara bağımlılığın görüşünü değiştirdiğini ifade etmiştir (Taha Akyol, kişisel görüşme, 16 Haziran 2016).



Taha Akyol'un tanımladığı “ bağımlı medya”yı, Aydın Engin, 1980 sonrası değişen medya patronluğu iktidar ilişkisine bağlamaktadır. Aydın Engin:

“...Sanayide, finans sektöründe, bankacılıkta ağırlıklı işler yapan, aynı zamanda medyayı da silah olarak kullanan bir döneme...” geçildiğini ifade etmiştir (Aydın Engin, kişisel görüşme, 19 Haziran 2015).

Mirgün Cabas ve Şirin Payzın medyadaki bu el değiştirme sürecinde gazeteci kalitesinin düştüğünü vurgulamaktadır. Örneğin Mirgün Cabas:

“...Medya patronluğu öteden beri sorunlu bir yapı, tek bir işlerinin olmaması, başka yapılara da sahip olmaları, başka işler için medyayı bir silah olarak kullanması gibi sorunlar hep vardı. Ama bu gene gazeteleri gazete olarak gördüğümüz, yaşadığımız bir süreçti. Ama son zamanlarda medya patronu olma süreci de değişti...” demiştir (Mirgün Cabas, kişisel görüşme, 18 Haziran 2015).

Şirin Payzın da verdiği röportajda medyadaki sendikasızlığın da bu dönüşümde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir (Şirin Payzın, kişisel görüşme, 18 Haziran 2015).

Karar gazetesini çıkaran, bir dönem de iktidar politikalarını destekleyen gazetelerde çalışmış olan Mehmet Ocaktan iktidarın tutumunu ve medyadaki değişimi şu şekilde ifade etmiştir:

“...İki yıldır bütün işlerin neredeyse terör diliyle halledildiği bir dönem yaşıyoruz. Bu bir insanların normal, mantıklı dili olamaz. Biz onlara çok sıkı bir muhalefet yaptığımızdan değil, ayrı bir mekan açtığımız için eleştiri niteliği taşıyor. Bunların bu dönemde yaşanmış olması bana göre büyük bir talihsizlik. Bence iktidar çok önemli demokratik işler yaptı ama sanki şimdi bunu elleriyle yıkıyor gibi bir algı var. Ben bundan çok rahatsızım...” (Mehmet Ocaktan, kişisel görüşme, 22 Haziran 2016).

Atilla Özsever süreci Demokrat Parti Hükümeti dönemine atıfta bulunarak değerlendirirken, muhalif medyanın, iktidara destek verenlere göre sayısal anlamda orantısız olduğunu söyleyerek görüşlerini:

*“...Demokrat parti döneminde “Besleme basın” dediğimiz iktidara yakın bir basın mevcut iken bu dönemde de “Yandaş basın” tanımlaması söz konusu oldu. Şu anda yüzde doksan iktidar yanlısı bir medya söz konusudur. Yüzde onluk bir muhalif basın vardır. Gazetecilerin iş güvenliği, sosyal haklar bakımından çekincesinin olması haber yapmasını engelliyor, hapisler söz konusu, böyle bir dönem yaşıyor şu an Türkiye’de...”* şeklinde ifade etmiştir (Atilla Özsever, kişisel görüşme, 22 Mayıs 2015).

Muhafazakar kesimin gazetecilerinden Nihal Bengisu Karaca, Sözcü, Karşı, Evrensel, Birgün, Aydınlık gibi gazeteleri örnek vererek basında hala muhalif seslerin olduğunu, basındaki çeşitlenmenin eski medya alışkanlıklarını kırdığını bunların önemli adımlar olduğunu ancak gelinen noktada bu dönüşümün aşırı sert bir yapılanmaya evrildiğini ifade ederek:

*“...Daha fazla güç tahkim etme yolunda araçsallaştırıldı. Böyle olunca da sonuç oldukça sorunlu bir düşünce ve ifade özgürlüğü tablosu oldu...”* demiştir (Nihal Bengisu Karaca, kişisel görüşme, 1 Temmuz 2016).

Medyadaki olumsuz dönüşümü vurgulayan bir diğer gazeteci de Akif Beki’dir. Beki:

*“...Demokratik ülkelerde böyle örneklere rastlamazsınız. Bunlar Türkiye tarihine kara mizah öyküleri olarak kalacak. Bunları yapanlara da, bunların sırtını sıvazlayanlara da ben ‘Vodvil Kahramanı’ diyorum. Bunlar gülünç ve maskara şeyler...”* demiştir (Akif Beki, kişisel görüşme, 20 Haziran 2016).

Bir dönem başbakanın basın sözcülüğünü de yapan Akif Beki, iktidara yakın medyanın varlığını normal bulduğunu ancak yüzde yüz iktidara teslim olmuş bir medyanın kabul edilemez olduğunu da söyleyerek:

*“...Bir iktidarın baştan sona icraatının yüzde yüz doğru çıkarılması kabul edilebilir bir şey değildir, normal değildir. Yüzde yüz doğru bir başbakan, lider, iktidar partisi olamaz. Katılmadığınız görüşlerin dile getirilmesi gerekir...”* demiştir (Akif Beki, kişisel görüşme, 20 Haziran 2016).

### **3.3. Medya kuruluşları ile siyasal iktidar arasındaki ekonomik ilişkiler**

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de basın özellikle 1980’lerden itibaren ortaya çıkan küreselleşme hareketleriyle iktidarlara daha bağımlı bir hale gelmiştir. İdeolojisini yaymak ve kamuoyu üzerinde etkinliğini artırmak için basını kullanmaya çalışan iktidarlar, medya üzerindeki baskı yöntemlerini daha ekonomik alanlara kaydırmışlardır. Kimi zaman kesilen vergi cezalarıyla, kimi zaman kamu ilan ve reklam dağılımındaki payı azaltılan medya grupları bu baskıları çok yoğun hissetmeye başlamışlardır. Bu durum gazeteci pratiklerine de yansımış, kamuoyunu bilgilendirme görevi olan dördüncü kuvvet medya, sansür ve otosansür olgusuyla savaşmak zorunda kalmıştır.

#### ***Medya kurumlarına kesilen vergi cezaları***

Özgürlük Araştırmaları Derneği’nin “Türkiye’de Basın Özgürlüğü Raporu’nda” “Medya sahiplerinin vergi mükellefiyetleri de onların sahip olduğu medya kuruluşlarının siyasi pozisyonundan etkilenmekte veya bu pozisyonu etkileyebilmektedir.” denmektedir (Özpek ve Yavçan, 2015:33). Raporla 2014 yılının ilk yarısında Taraf gazetesinin 5.5 milyon TL’lik vergi cezasına çarptırılması,

aynı yılın ikinci yarısında da yeniden vergi incelemesinin başlatılması, benzer şekilde Temmuz 2013 günü Sözcü gazetesi hakkında vergi incelemesinin devreye girmesi vurgulanmış, bu gazetelerin iktidar partisine uzaklığına dikkat çekilmiştir (Özpek ve Yavçan, 2015:33-34).

Türkiye’de Basın Özgürlüğü Raporu’nun sonuç bölümünde, maliye bürokrasisinin siyasal iktidar ve medya kuruluşları arasında önemli bir rol oynadığı, hükümete yönelik eleştirel tutumuyla dikkat çeken medya sahiplerinin diğer iş kollarındaki faaliyetlerinde mali ve idari yaptırımlarla karşılaştıkları, bu yaptırımların ise sistemli ve güdümlü olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bakımdan çalışmada söz konusu mali cezaların medyanın var olma sürecine etkisinden dolayı gazeteciler tarafından basın özgürlüğüne etkisi sorgulanmıştır. (Özpek ve Yavçan, 2015:35-38)

Medya profesyonelleri söz konusu dönemde muhalif medyanın karşılaştığı en büyük sorunlardan birinin de vergi cezaları olduğunu dile getirmişlerdir.

Doğan Grubu’na yönelik vergi cezalarının başlangıcı da medyadaki sahiplik yapısındaki değişim dönemlerine denk gelmektedir. Maliye Bakanlığı Doğan Grubu’na 826 milyon TL’ lik Cumhuriyet tarihinde hiçbir ticari kuruluşa kesilmeyen en büyük cezayı kesmişti ([http://www.kongar.org/medyanotu/566-I\\_Aydin\\_Dogana\\_Vergi %20 Cezasi.php](http://www.kongar.org/medyanotu/566-I_Aydin_Dogana_Vergi_%20Cezasi.php)).

Hürriyetin Genel Yayın Yönetmeni Sedat Ergin verilen bu cezayı şöyle ifade etmektedir:

*“...Bu vergi cezası büyük bir sarsıntı yarattı, biz o vergi cezası gelene kadar bir manşeti atarken iki kere düşünmüyorduk, bir bedel ödemiyoorduk. En fazla hükümette bir itiş kakış oluyordu. Ama bu kez vergi cezasıyla bizi ekonomik olarak*

*ortadan kaldırabileceğini hissettirdi. Bu doğrudan susturmaya yönelik politik bir tutumdu... Buradaki vergi borcu Doğan Grubu'nun toplam ekonomik varlığının üzerinde olan bir rakamdı. Bu büyük bir kırılmaydı...*” (Sedat Ergin, kişisel görüşme, 27 Haziran 2015).

Ahmet Hakan'a göre Doğan Grubu'na kesilen ceza haksız bir zemine oturmuştur:

*“...Vergi cezası haksız bir ceza, Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir ceza ve sağlam dayanaklara da sahip değil. Dolayısıyla bu haksız cezanın verilme nedeni bu grubun yayıncılık yapıyor olması, eğer yayıncılık yapmasaydı böyle bir cezaya maruz kalmayacaktı. Doğrudan yayınlara bir şey yapmak yerine böylesi bir yolu tercih ettiklerini düşünüyorum...”* (Ahmet Hakan, kişisel görüşme, 11 Temmuz 2016).

Vergi cezalarından sonra Doğan Grubu küçülme kararı almış, süreç içerisinde Star televizyonunu Doğuş Grubu'na, Milliyet ve Vatan gazetelerini de Demirören Grubu'na satmıştır. Gazeteci, hukukçu Taha Akyol:

*“... Bir hukukçu olarak şunu söyleyebilirim Türkiye'de basın özgürlüğü bir yasa, bir hukuk problemi değil. Tam tersine basın özgürlüğünün önündeki problem fiili baskılardır. İtibarsızlaştırma, vergi cezalarından tutun reklam verenlere yapılan siyasal baskılar... Bugün var olan bu maalesef...”* demiştir. (Taha Akyol, kişisel görüşme, 16 Haziran 2016)

Bir dönem Başbakanlık Basın Danışmanlığı yapan, Kanal 7 Washington, Ankara temsilciliği dahil muhafazakar kesimin birçok gazetesinde görev almış, şu anda Hürriyet'te yazılarını kaleme alan Akif Beki 20 Haziran 2016'da verdiği röportajda, 1980 sonrası holdingleşme sürecinde iktidarla olan ilişkileri nedeniyle gazetecilik adına büyük kayıplar veren basın dünyasının, artık bu ilişkiler olmasa bile,

medya patronu için vergi cezalarından kaçış olmayacağını ileri sürmüştür (Akif Beki, kişisel görüşme, 20 Haziran 2016).

1976'dan beri Türkiye gazetesinde köşe yazıları yazan gazeteci Rahim Er ise vergi cezaları hakkında duyuları olduğunu ancak detaylı bilgisinin olmadığını, ama böyle bir uygulama varsa bunun bir "intikama dönüştürme aracı" olarak kullanılmasını son derece yanlış bulduğunu belirtmiştir (Rahim Er, kişisel görüşme, 27 Haziran 2016).

2013 yılında Milliyet'teki yazılarına son verilen, ve görüşmenin yapıldığı tarihte T24 internet sitesinde yazılarına devam eden, gazeteci Hasan Cemal Türkiye'nin hiçbir zaman birinci sınıf bir hukuk devleti olmadığını söylerken: "*Türkiye'de bağımsız ve özgür medya büyük bir darbe yedi*" demiştir (Hasan Cemal, kişisel görüşme, 22 Ekim 2015).

Vergi cezalarının yanısıra, 2011 Nisan'da bir ceza da Rekabet Kurumu'ndan (RK) gelmişti. Rekabet Kurumu Başkan Yardımcısı Erkan Yardımcı yaptığı açıklamada Doğan Grubu'nun reklam sektöründe hakim durumunu kötüye kullandığını iddia etmiş, Doğan Gazetecilik'e 2.3 milyon, Hürriyet Gazetecilik'e ise 3.8 milyon TL ceza verildiğini bildirmişti ( Kayış ve Hürkan, 2012:306). Gazeteci Ocaktan da gazetelere kesilen cezaların, atılan manşetlere de yansıdığını, bu durumun sansüre giden bir yol çizdiğini ifade etmiştir:

*"...Medya patronu ya üzerime gelirlerse diyerek korkuyor, vergi cezalarından korkuyor, yazar kadrosu, düşünce ekibi bir araya gelip 'Artık manşetleri şu çerçevede atacağız, patronun çıkarlarını da zedelemeyeceğiz.' diyerek ucu sansüre giden bir yapı ortaya koyuyor..."* (Mehmet Ocaktan, kişisel görüşme, 22 Haziran 2016).

### ***Kamu Reklamları***

Medyanın yaşam damarını reklam gelirleri oluşturmaktadır. Reklam gelirleri, basın işletmelerinin varlıklarını sürdürebilmesinin en önemli kaynağıdır. Reklam gelirlerinin genel olarak basın işletmelerindeki toplam gelirler içindeki ortalamasının yaklaşık yüzde yetmiş olduğu bilinmektedir. Bu durum medya dünyasında her zaman bir sorun olmuş, iktidarla basın arasında kurulan ilişkinin de odağını oluşturmuştur. Zira kamu kuruluşlarının reklam dağıtımlarından daha büyük pay alan basın organlarının varlıklarını sürdürebilmeleri kolaylaşmaktadır. Medya izleme şirketi Nielsen Company, 2014 yılında Türkiye'ye yönelik bir araştırma yapmış ulusal gazetelerin tiraj durumları ile aldıkları kamu kurumlarının reklamları arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur.

Rapora göre, “62.289 tiraja sahip olmasına rağmen Yeni Akit gazetesinin 9.252 sütun santim reklam aldığına buna karşın 361.742 tirajı ile Sözcü gazetesi 150 sütun santim; 1.089.878 tirajı ile Zaman gazetesi 1536 sütun santim reklam alabildiğini göstermektedir. Öte yandan, tiraj sayıları, gazete hacmi ve yayın stili birbirine yakın iki gazeteden Hürriyet gazetesi 395.660 tiraj ile 22.651 sütun santim reklam alırken, Sabah gazetesi 326.900 tiraj ile 33.917 sütun santim reklam almıştır. Diğer bir ifadeyle, Sabah gazetesi rekabet içinde olduğu Hürriyet gazetesinden daha az satmasına rağmen 1/3 oranında daha fazla kamu kaynaklı reklam almıştır” (bkz. Tablo 1).

**TABLO 6: 2014 YILININ İLK 6 AYLIK VERİLERİNE GÖRE GÜNLÜK GAZETELERİN KAMU BAĞLANTILI ŞİRKETLERDEN ALDIKLARI REKLAMIN "SÜTUN SANTİM" ÜZERİNDEN MİKTARI**

	Sabah	Star	Milliyet	Hürriyet	Akşam	Habertürk	Yeni Şafak	Takvim	Türkiye	Yeni Akit	Posta	Cumhuriyet	Zaman	Bugün	Sözcü
Gazetelerin Tirajı **	326.900	129.627	164.295	395.660	104.110	201.044	123.230	109.226	174.779	62.289	407.107	52.051	1.089.878	165.468	361.742
Türk Telekom	5.322	5.001	796	5.763	1.173	590	1.117	673	594	785	414	200	1.116	413	150
Emlak Konut GYO	4.442	3.080	3.640	4.050	2.997	3.739	3.066	1.362	3.080	4.121	3.038	0	0	0	0
Haikbank	4.268	5.454	1.373	1.802	1.585	531	2.961	1.449	1.089	0	1.081	0	0	0	0
VakıfBank	3.643	2.174	1.980	1.080	3.161	833	0	1.945	2.356	0	0	0	0	0	0
Ziraat Bankası	3.132	826	180	323	532	295	180	1.134	180	180	258	0	0	0	0
Ankara Büyükşehir Bl.	3.042	0	2.511	3.015	0	4.012	0	2.574	0	0	234	0	0	0	0
Bursa Büyükşehir Bl.	1.719	0	6.927	1.892	234	1.033	234	0	0	0	1.099	0	0	0	0
Ttnet	1.397	5.167	1.393	1.393	1.580	1.372	1.100	1.577	1.217	180	1.143	280	420	354	0
İstanbul Büyükşehir Bl.	1.334	610	873	366	528	398	1.011	0	540	548	240	536	0	0	0
Özelleştirme İdaresi	1.230	45	0	0	775	0	385	0	0	476	0	0	0	0	0
Türksat	936	936	936	936	936	1.180	936	936	936	972	1.206	0	0	0	0
İller Bankası	936	927	936	1.182	936	0	936	0	936	963	0	0	0	0	0
Türk Hava Yolları	761	234	234	0	234	288	234	234	234	234	0	0	0	0	0
İst. Şehir Tiyatroları	648	640	644	360	624	398	648	0	648	656	0	644	0	354	0
Borsa İstanbul A.Ş.	567	230	895	0	963	33	280	280	0	0	0	0	0	0	0
TOKİ	540	540	540	490	790	0	540	540	540	546	540	0	0	0	0
<b>Gazetelerin Aldığı Toplam İlan Miktarları</b>	<b>33.917</b>	<b>25.864</b>	<b>23.857</b>	<b>22.651</b>	<b>17.048</b>	<b>14.702</b>	<b>13.628</b>	<b>12.704</b>	<b>12.350</b>	<b>9.661</b>	<b>9.252</b>	<b>1.660</b>	<b>1.536</b>	<b>1.121</b>	<b>150</b>

\* The Nielsen Company araştırma şirketinin basın ilanlarının takibi için geliştirdiği ADEX sisteminin 2014 ilk 6 aylık verilerinden hazırlanmıştır, sütun santim.

\*\* Yay-Sat ve BBD gazete dağıtım şirketlerinin 2014 ilk 6 ayındaki gazete satış verilerinin günlük aritmetik ortalaması alınmıştır.

**Tablo 1.** 2014 Yılıının İlk 6 Aylık Verilerine Göre Günlük Gazetelerin Kamu Bağlantılı Şirketlerden Aldıkları Reklam "Sütun Santim" üzerinden Miktarı (aktaran Özpek ve Yavçan (2015); Türkiyede Basın Özgürlüğü Raporu)

Buna karşın, hükümete yakın yayın politikalarıyla bilinen 24TV, TvNet, ATV, A Haber, Beyaz TV, TGRT, Ülke TV ve Kanal 7 gibi kanalların reklamdan aldıkları



pay rapora göre aşağıdaki gibidir: Samanyolu Televizyonu 2014 senesi içinde hiç kamu reklamı almazken, Kanal 7 Televizyonu 88.063 saniye kamu reklamı yayınlamıştır. İzleyici profili birbirine yakın olan TİAK verilerine göre 1.67'lik bir reytinge sahip olan Kanal D, 2014 senesi içerisinde, 28,648 saniye kamu reklamı yayınlamışken, 1.53 reyting oranına sahip ATV ekranlarında 90,151 saniye boyunca kamu reklamları yer almıştır. Aynı reytingi alan haber kanallarını birbiriyle mukayese etmek gerekirse hükümete yakın A Haber 151,515 saniye kamu kuruluşları reklamı alırken, Doğan Grubu'na ait Cnn Türk televizyonu 23,705 saniye reklam almıştır. (aktaran Özpek ve Yavan, 2015:29-31) (bkz. Tablo 2).

Piyasa ekonomisine göre, reklam verenlerin kar eden kuruluşları seçmesi esastır. Ancak seyirci profili olarak aynı kitleye sahip olmasına rağmen yapılan araştırmada tersine bir durum dikkat çekmektedir.

Bu tablo iktidarların basın kuruluşlarıyla ilişkilerini düşünsel yakınlık üzerinden kurduğunu, kendine yakın medya kurumlarını ödüllendirirken ya da başka bir deyişle refahını artırırken, kendine uzak olan medya kuruluşlarından maddi desteğini çektiğini gözlenmektedir. Bunu yaparken de kamu kurumlarının reklam gelirlerini medya kurumlarını yönlendirmek için bir enstrüman olarak kullandığı dikkat çekmektedir.

**TABLO 7: BAZI KAMU BAĞLANTILI ŞİRKETLERİN TV KANALLARINA VERDİKLERİ REKLAM ORANI**

	Çaykur	Emlak Konut	HalkBank	THY	VakıfBank	Ziraat Bankası
24 TV	20.828	427	42.168	25.983	29.489	10.250
360	4.086	5.578	12.458	29.902	32.385	30.045
A Spor Tv			30.917	4.751		8.175
Ahaber	16.331	30.629	32.852	28.040	33.156	10.507
ATV	18.076		12.984	19.861	31.059	8.171
ATV Avrupa				14.579		24
Beyaz TV	3.630		10.230	21.165	26.796	4.467
Bugün TV						
CNN Türk	15.519		6.277			1.909
Fox	12.011		9.944	14.032		1.599
Haber Türk	15.171		11.483	25.902		4.504
Kanal 7	19.949		19.079	18.493	26.054	4.494
Kanal A	15.427		11.481	17.715	25.210	4.471
Kanal D	13.770		10.062	600		4.216
Kanal Türk				2.100		
Meltem Tv						
NTV	15.138	11.165	10.961	24.718	27.752	4.513
Samanyolu TV						
STV Avrupa				5.010		
STV Haber						
TGRT Haber	22.478		12.028	26.586	26.637	4.601
TRT 1	15.715		13.293	13.172	22.495	3.946
TVNET	26.130	4.835	23.279	25.585		6.401
Ülke TV	8.717		24.385	26.323	29.120	7.124
<b>Genel Toplam</b>	<b>692.558</b>	<b>55.907</b>	<b>477.802</b>	<b>1.177.755</b>	<b>611.316</b>	<b>171.295</b>

**Tablo 2.** Bazı Kamu Bağlantılı Şirketlerin TV Kanallarına Verdikleri Reklam Oranı (aktaran Özpek ve Yavçan (2015); Türkiyede Basın Özgürlüğü Raporu)

Basındaki bu verilerden yola çıkarak görüşme yapılan gazetecilere bunun bir baskı unsuru olup olmadığı sorulmuştur. Hürriyet yazarı Taha Akyol kamu reklamlarını iktidarın bir baskı unsuru olarak kullandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Basın hürriyetinin içinde bu ilan ve reklam konusu da vardır. İktidar reklam ve ilanı ağır bir baskı tehdidi olarak medyaya kullanmaktadır, yapılan araştırmalar da bunu göstermektedir...” (Taha Akyol, kişisel görüşme, 16 Haziran 2016).

### ***Araştırmanın Sonucu***

Profesyonel gazeteciler ile yapılan röportajlarda kendilerine yöneltilen beş soruya verdikleri yanıtlardan elde edilen veriler şu başlıklar altında derlenebilir:

Medyanın karşıt görüşleri dile getirmesi gerektiğini, bunun her dönemde bir sorunlu alan olduğunu iktidara destek veren Abdülkadir Selvi, Nihal Bengisu Karaca gibi profesyonel gazeteciler de dahil olmak üzere tüm görüşme yapılan gazeteciler ifade etmişlerdir. Örneğin gazeteci Akif Beki, iktidarın icraatlarına destek vermenin gazetecilik etiğine aykırı olmadığını ancak iktidara yüzde yüz onay vermenin gazetecilikle bağdaşmadığını vurgulamıştır.

Ana akım medya ve muhalif medya profesyonelleri medya özgürlüğü ve iktidar- basın ilişkisi konusunda aynı görüşü paylaşmaktadır. İktidarların basına müdahalesini onaylamamakta ve özellikle uzun tek parti dönemlerinde bu baskıyı daha çok hissettiklerini belirtmektedirler.

Medya profesyonelleri basın sansürünü, sansür ve otosansür olarak ifade etmekte ve gerek sansür gerekse otosansür uygulamalarını basın özgürlüğünün önündeki en büyük engel olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Türk basınında medya sahipliğinde görülen değişimin dünya basınında yaşanan dönüşümlerle eş zamanlı olduğu belirtilmekte, bu değişimin medya profesyonellerini de, başta örgütlenme ve sendikalaşma konusunda olmak üzere olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Gazeteciler mesleki örgütlenmenin ve özdenetim mekanizmasının zayıf kalmasının sıkıntı yarattığını ifade etmişler, Gazeteciler Sendikası ve Gazeteciler Cemiyeti gibi önemli basın meslek örgütlerinin yeterli işlevlerinin olmadığını vurgulamışlardır.

Çalışmamızda yer verilen medya profesyonelleri, 2002-2015 yılları arasında ekonomik açıdan medya-iktidar ilişkileri bağlamında yöneltilen soruyu, söz konusu

dönemdeki vergi cezaları ve kamu ilanları, reklamları verileri ile yanıtlamışlardır.

Özellikle 2007-2011 arasındaki ikinci dönemde, muhalif basına kesilen yüksek oranlı vergi cezalarının belirgin hale geldiğini, vergi cezaları yüzünden medya patronlarının muhalif yazarları işten çıkardığını vurgulamışlardır.

Görüşme yapılan gazeteciler medya sahipliğindeki değişimi basın özgürlüğü ile ilişkilendirmişler, söz konusu dönemde basın- iktidar ilişkisinin liberal politikalar doğrultusunda yeniden şekillendiğini belirtmişlerdir. Kamuoyunda “akreditasyon yasakları” olarak tanımlanan, ikinci iktidar döneminde bazı Başbakanlık muhabirlerine getirilen yasakları, gazetecilere uygulanan bir sansür ve itibarsızlaştırma yöntemi olarak değerlendirmişler bunun kamunun bilgi edinme hakkını ortadan kaldırdığı yönünde ortak bir görüş sunmuşlardır.

Medya profesyonelleri, bazı medya şirketlerinin Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu eliyle siyasal iktidarın yönetimine geçtiğini, devletin en büyük basın patronu haline geldiğini belirtmişlerdir. İktidarın ana akım medya üzerindeki baskısını kendi medyasını yarattıktan sonra artırdığını, oluşan medyanın iktidara mutlak bağımlı ve muhaliflere toleranssız bir dil oluşturduğunu, bunun basın özgürlüğü açısından kaygı yarattığını vurgulamışlardır. Değişen medya ortamında, iktidarın kamuya ait şirketlerin ilan ve reklamlarını kendine yakın medya şirketlerine vererek onları ödüllendirdiğini, muhalif olanlara ise vermeyerek bir ceza-terbiye mekanizması uyguladığını belirtmişler, bu durumun muhalif yayın organlarının ayakta kalmalarını zorlaştırdığını öne sürmüşlerdir.

## SONUÇ ve ÖNERİLER

“Profesyonel Gazetecilerin Tanıklığında Medya-İktidar-Demokrasi İlişkisi: 2002-2015” başlıklı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

“Demokrasi ve Medya Kavramlarının Tarihsel Süreçteki Değişim Evreleri” başlıklı ilk bölümünde demokrasi, demokrasilerde medyanın demokratik işlevi, liberal demokrasilerde medya-iktidar ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünden elde edilen sonuçlar şöyledir:

Türkiye’de demokrasinin tarihsel süreci Batı’dakinden farklı gelişmiştir. Örneğin Fransa’da burjuvazi feodal toplumun içinde özel mülkiyet temelinde şekillenmiştir. Geniş halk kitleleri aktif olarak demokratik istemleri için bu süreçte mücadele etmiş, dolayısıyla örgütlenme pratikleri zaman içinde gelişmiştir.

Demokrasilerde insanın haber alma hürriyeti temel hak ve hürriyetlerden kabul edilmiştir. Dolayısıyla kamuoyunu bilgilendirmek ve doğru tercihler yapmasına aracı olan medya, çoğulculuğun yani demokrasinin en önemli güvencelerinden biridir. Ancak iktidarlar medyanın kamuoyu üzerindeki etkisini bildiklerinden ve egemen ideolojiyi yaymak istediklerinden kitle iletişim araçlarını ele geçirmek isterler. Medya sahipliğine gelince, küreselleşme ile oluşan ekonomik dönüşümde iktidarlara daha bağımlı hale gelmişlerdir. Bu yüzden kamuoyunu aydınlatmak için doğru ve tarafsız bilgi üretmesi gereken gazetecilerin ifade özgürlüğü her defasında sansür ve otosansür olgularıyla kesintiye uğrama tehlikesiyle karşı karşıyadır. Oysa demokrasilerde sansür ve otosansürden uzak, özgür ve bağımsız bir medya olması gereklidir.

Çalışmanın “Anayasal Düzende Medya-Demokrasi-İktidar İlişkisi” başlıklı ikinci bölümünde, düşünme ve ifade özgürlüğünün iç hukukta ve uluslararası hukuktaki yeri, tek partili ve çok partili sistemde Türk basınının iktidarla olan ilişkisi,

demokrasinin askeri darbelerle kesintiye uğradığı dönemlerde basına yapılan baskılar, 1980 sonrası tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de başlayan neoliberal politikalarla medyadaki ekonomik dönüşüm ve bunun basın özgürlüğüne etkisi ele alınmıştır. Bu bölümden şu sonuçlar çıkarılmıştır:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne göre bir demokrasinin iktidarı denetlemesi için parlamentonun denetimi veya kamu kurumlarının denetimi yetmez, bu ancak özgür basınla olur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi basın özgürlüğünü diğer özgürlükleri de koruyabilecek bir özgürlük olarak tanımlamıştır. Bu yüzdendir ki basın bir ülkede demokrasinin standardını gösterecek en önemli kıstaslardan biridir. Ancak Türk basını dördüncü kuvvet görevini demokratik ülkelerdeki formuyla uygulayamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan düşünce ve düşünceyi ifade etme özgürlüğüne yapılan baskılar sadece askeri darbelerle değil, tek partili dönemde, çok partili sistemde de kendisini göstermiş, kısacası Cumhuriyet’in her döneminde devam etmiştir. Türk basını sadece iktidarların baskısına uğramamış, özellikle 1980’lerden sonra sermayenin el değiştirmesi, tekelleşme gibi kavramlar küreselleşme olgusuyla birleşmiş, iktidarla ekonomik bağımlılığını artıran basın bu kez bizzat sermayenin baskısı altında kalmıştır.

“Profesyonel Gazetecilerin Tanıklığında Medya-İktidar İlişkisi (2002-2015)” başlıklı üçüncü bölümde, profesyonel gazetecilerin tanıklığında söz konusu dönemdeki medya-iktidar ilişkisi ele alınmıştır. Bu bölümde değişen medya sahipliği, medyadaki akreditasyon uygulamaları, iktidarın üç seçim dönemine göre basınla ilişkisi, gazetecilerin örgütsüzlüğü, iktidar medya arasındaki ekonomik ilişkiler buna bağlı olarak medya organlarına kesilen vergi cezaları ve kamu ilanlarının, reklamlarının basındaki dağılımı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu veriler ışığında çıkar çatışmalarıyla yargı, yasama ve yürütmenin tek bir bütün haline dönüşmeye başladığı günümüzde basın demokrasinin teminatı olduğu ve tek tip söylem, eylem tarzına karşı yükseltilebilecek en anlamlı ve istikrarlı itirazın medya üzerinden gelişebileceği söylenebilir. Medyayı kamuoyu yararına güçlendirmek için, çalışmadan çıkarılan sonuçlar ışığında bazı öneriler sunulmuştur:

1980'lerden itibaren belirgin hale gelen medya-iktidar arasındaki girift ilişki bilinmekte, bunun kamuoyunun haber alma özgürlüğüne engel olduğu her kesim tarafından kabul edilmektedir. Bu durumun aşılabilmesi için medya sahiplerinin devletle işleri olmayacak bir sermaye yapılanmasının gündeme getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca sermayesi olmayan yayıncılara olanak sağlayacak kamusal fonlama sisteminin oluşturulmasının sorunların aşılmasında önemli bir adım olacağı düşünülmektedir. Partiler kamuoyuna eğitim ve sağlık programlarını açıklarlar ancak hiçbir zaman medya politikalarını açıklamazlar. Diğer parti programları gibi iktidara geldiklerinde uygulayacakları medya politikalarının da halka açıklanmasında fayda görülmektedir. İktidarın kendi medyasını yaratması ise gazeteciliğin temel ilkesi editoryal bağımsızlığı zedelemekte, kamuoyu taraflı bilgiyle beslenmektedir. İktidarın kendi propagandası doğrultusunda kitle iletişim organlarını araçsallaştırmasına izin verilmemesi için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

İngiltere'de BBC örneğinde olduğu gibi hem devletin kontrolünde olmayan, hem reklamcıya boyun eğmek zorunda kalmayan, dolayısıyla piyasa koşullarında hareket etmeyen gerçekten özerk medya yapılanmaları ancak demokratik bir form sunabilir, kamuoyunun en sağlıklı şekilde haber alma hakkını güvence altına alabilir. Dünyadaki örneklerinden çok farklı iktidar yayıncılığı yapan TRT'nin tam özerk hale getirilmesiyle gerçek işlevine kavuşabileceği düşünülmektedir.

Reklam ve ilan gelirlerinin medya kuruluşları için tartışılmaz bir önem taşıdığı gerçektir. Basın İlan Kurumu bu önemli gelir kaynağını 12'si hükümetten, 12'si tarafsızlardan, 12'si basından oluşan bir komisyon tarafından değerlendirmekte ve medya organlarına dağıtmaktadır. Ancak düşük "bayi satışına" rağmen bazı gazetelerin "bedava dağıtım" ve "sponsorlu toplu satış" la tirajlarının şişirildiği, bu gerçek dışı rakamlarla Basın İlan Kurumu'nun reklam dağıtımından en büyük payları aldıkları iddia edilmektedir. Bu sorunu aşmak için gazetelerin gerçek tirajlarının ve televizyonların izlenme oranlarının bütünüyle "bağımsız bir kurum" tarafından belirlenmesinde fayda görülmektedir.

Toplumda sosyal adalet ve refahın garantörü, demokrasinin önemli unsuru sendikaların Cumhuriyet tarihi boyunca basın iş kolunda devletin vesayeti ve sahiplik yapısının izni ölçüsünde yapılanma imkanı bulduğu, örgütlenme pratiği olmayan gazetecilerin bu yüzden bireysel kurtuluş yöntemlerine saptığı, birlikte hareket edebilme yetilerine sahip olamadıkları yönünde bir görüş vardır. Toplumun tüm kesimlerinin örgütlü bir mücadele vermesinin önemi bilinmektedir ancak gazetecilerin örgütlenme pratiği halk için de büyük bir önem taşır çünkü kamuoyu gazete okuyarak, kitle iletişim araçlarını izleyerek bir kanaat sahibi olur. Bu yüzden gazeteci bu anlamda diğer meslek gruplarından daha farklı bir konumdadır. Unutmamak gerekir ki gazetecileri ilgilendiren yasal mevzuat, örgütlenme sorunsalı toplumun demokratik haklarının da korunmasına katkı sağlayacaktır. Sonuçta mesleki etik kuralları denetleyen, gazetecilerin haklarını savunan, dolayısıyla halkın haber alma özgürlüğünün de garantisi olan örgütlenme yöntemi bulunmalı, batıdaki örnekleri gibi gazeteciler sendikası oluşturulmalıdır. Bunun için kanun yapıcıların yani parlamentonun karar alması ve örgütlenme zorunluluğu getirmesi gerekir. Böylelikle çağdaş demokratik toplumlarda, yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet



olarak kabul edilen medya gerçek işlevini yerine getirebilecek, çalışmamızda yer alan gazetecilerin dile getirdiği ortak sorunların aza indirgenmesi mümkün olabilecektir.



## KAYNAKLAR

### Kitaplar

- Acer, Y. ve Kaya, İ. (2010). *Uluslararası Hukuk Ders Kitabı*. Ankara: Usak Yayınları.
- Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de Medya Endüstrisi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Adaklı, G. (2010). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ağbaba, V., Özel, Ö., Demir, N. ve Işık, M. (2014). *Kalemi Kırılan Gazeteciler*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Akca, E.B. (2009). *Medyada Gerçekliğin İnşası Türk Medya Sektörüne Eleştirel Bir Bakış*. İdeoloji-Dil-Söylem ve Anlam İlişkisi : Medyada Anlamın Toplumsal İnşası. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aksoy, A. (1994). *Türk Medyasını Anlamak*. Birikim Dergisi
- Althusser, L. (1978) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Althusser, L. (1991) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Aristoteles. (1983). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arsan, E. ve Çoban, S. (2014). *Medya ve İktidar*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Arsev, B. (2000). *Kamuoyu İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bektaş, A. (2002). *Siyasal Propoganda*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bıyıklı, H. (1994). "Uğur Mumcu'ya Armağan", Çağdaş ve Demokratik Basın Özgürlüğünü Sağlamak için Ne Yapmalıdır? Ankara: ÇGD Yayınları.
- Bulut, Ç. K. (2015). *NWICO'dan WSIS'e: Uluslararası İletişimde Dönüşüm ve Mücadele*. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi .
- Bursalı, O. (2010). *10 Yıldır AKP*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

- Bülbül, R. (2001). *Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: Atlas Yayın.
- Chomsky, N. (1989). *Necessary Illusions: Thought Control In Democratic Society*. Boston: South End Press
- Coşar, S. ve Yücesan-Özdemir, G. (2014). *İktidarın Şiddeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Curran, J. (1997). *Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Çoban, B., Batuş G., Alver, F. ve Arık, B. (2011). *21. yy. İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar Kadife Karanlık 2- Ayna Şövalyeleri*. İstanbul: Su Yayınları.
- Çoban, S. (2013). *Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt olarak Medya*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Çölaşan, E. (2007). *Kovulduk Ey Halkım Unutma Bizi "Bir Medya Belgeseli"*. Bilgi Yayınevi
- Day, N. (2001). *Freedom of Expression*. Twenty-first Century Books.
- Dedeoğlu, G. (2014). *Demokrasi, Basın ve Haber Etiği*. İstanbul : Sentez Yayıncılık.
- Demir, S. (2013). *Türkiye'de 2001 yılı sonrasında medya-iktidar ilişkileri ve gazeteci pratiklerine yansımaları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara
- Demirkent, N. (1995). *Medya Medya*. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Doğru, O. (2002). *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eflatun. (1985). *Devlet* . İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, M. (1998). *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2001). *Demokratik bir toplumda ifade özgürlüğü, özgürlükçü bir perspektif*. Liberte dergisi. Ankara: Liberte yayınları
- Erdoğan, M. (2014). *İleri Demokrasi* . Ankara: Ka Kitap Yayınları.
- Fairchild, H. P. (1976). *Dictionary of Sociology and Related Sciences*. Adams&Co.
- Gevgilili A. (1983). *"Türkiye Basını" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gülaşık, Ö. (2011). *İnternetin Kamusal Alan Niteliği Üzerine Bir Araştırma: Ankara'daki Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

- Günaydın, B. (2005). *5187 Sayılı Yeni Basın Kanunu*. TBB .
- Güngör, N. (2011). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim.
- Heywood, A. (1992). *Political Ideologies An Introduction*. London: Macmillan.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*. Ankara: Liberte Yayınları.
- House, F. (2014). *Dünyada Basın Özgürlüğü*. Freedom House.
- Huntington, S. (1999). *Üçüncü Demokrasi Dalgası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İlhan, A. (1995). *Kemalist Kime Derler ?* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İnuğur, N. (1993). *Basım ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İrvan, S. (2003). *Medya ve Etik*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- İrvan, S. *Demokratik Sistemde Medyanın Rolü. Aralık 1994-Ocak 1995 Birikim Yayınları*.
- İstanbul Gazeteciler Sendikası. (1961). *10 Ocak ve Ötesi*. İstanbul: İstanbul Gazeteciler Sendikası.
- Kalfa, C. ve Ataay, F. (2014). *Tocqueville'in demokrasi teorisine katkıları üzerine*. Sosyal Bilimler Dergisi.
- Kavra, E. (1989). *Montesquieu ve de Tocqueville'e göre demokrasi ve temel güvenceleri*. Amme İdaresi Dergisi 22(3)
- Kayış, N. ve Hürkan, S. (2012). *Sansürsüz Sansür Tarihi*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Keane, J. (1991) *The Media and Democracy*. Cambridge: Polity Press
- Kemal, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kılıçaslan, Çakmak, ve Emine, D. (2008). *Siyasal İletişim İdeoloji ve Medya İlişkisi*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kışlalı, A. T. (1994). *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (2002). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Kurban, D. ve Sözeri, C. (2012). *İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller*. İstanbul: Tesev.
- Kurtböke, O. (1986). *Basın Ahlakı Üzerine*. Ankara.
- Lipson, L. (1984). *Demokratik Uygarlık*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Lipson, L. (1999). *Demokrasinin Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Marx, K. ve Engels, F. (1992). *Alman İdeolojisi – Feuerbach*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1993). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. Ankara: Sol Yayınları.
- Mayo, H. B. (1964). *Demokratik Teoriye Giriş*. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Nebati, N. (2014). *Milli Görüşten Muhafazakar Demokrasiye*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Nilgün, G. (1997). *Türkiye'de Siyasal Tıkanma ve Medya*. Birikim Dergisi.
- O'Neil, J. (1998). *Piyasada Gazetecilik Yapmak*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Öke, M. K. (1994). *Gazeteci - Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*. Ankara.
- Özdil, Y. (2013). *Beraber Yürüdük Biz Bu Yıllarda*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özek, Ç. (1968). *100 Soruda Türkiye'de Gerici Akımlar*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Özgen, M. (1998). *Gazetecinin Etik Kimliği*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Özgen, M. (2002). *Yarım Asrı Aşkın Bir Süredir Faaliyet Gösteren Sivil Bir Meslek Kuruluşu: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti*. İletişim Fakültesi Dergisi.
- Özkorkurt, Ü. (2008). *Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı'da ve Günümüz Türkiye'sinde Yargıya Genel Bir Bakış*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
- Özpek, B. ve Yavçan, B. (2015). *Liberal Perspektif Raporu, sayı:3. Özgürlük Araştırmaları Derneği*. Ankara.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*. İstanbul: İmge Dağıtım.
- Parenti, M. (1986). *Inventing Reality*. Newyork: Seven Stories Press.
- Plattner, M. F. (1995). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. Ankara: Yetkin Yayınları.

- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Poulantzas, N. (1992). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Rousseau, J. (1982). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul.
- Rousseau, J. (1995). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. (2006). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Safi, İ. (2007). *Türkiye'de Muhafazakar Siyaset ve Yeni Arayışlar*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Server, İ. (1939). *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*. İstanbul: Ülku Matbaası.
- Severin, W. J. & Tankard, J. W. (1994). *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*. Eskişehir: A.Ü. Yayınları.
- Sevginer, P. (2012). *Medya ve Siyaset İlişkisi İçerisinde Türkiye'de Gazetecilik ve Sansür*. Kadir Has Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Siebert, F.S., Peterson, T. & Schramm, W. (1956). *Four Theories of the Press*. Urbana & Chicago, IL: University of Illinois Press.
- Taha, Ö. (2004). *Açık Toplum Yazıları*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Tahir, K. (2015). *Okul sonrası gelişim*. İstanbul.
- Tanilli, S. (1996). *Anayasa Hukukuna Giriş*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Tanilli, S. (1999). *Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Tanilli, S. (2009). *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Tanör, B. (1997). *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri*. Yayın no:T97-207. İstanbul: Tüsiad Yayınları
- Taşkın, Y. (2002). *Siyaset- Kavramlar, Kuramlar, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Temiz, Ö. (2007). *Basın Özgürlüğünün Sınırlanmasında İlke Sorunu*. Ankara.
- TGS. (2002). *TGS. 50. Yıldönümü Tutanağı*. İstanbul: TGS.
- Tılıç, D. (1998). *Utaniyorum ama Gazeteciyim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Timur, T. (2001). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tocqueville, A. (1994). *Amerika'da Demokrasi*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Tocqueville, A. (1995). *Eski Rejim ve Devrim*. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (1996). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Topuz, H. (2011). *Eski Dostlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuğal, C. (2006). *AKP İktidarı: Sermaye'nin Pasif Devrimi*. Birikim Dergisi.
- Türkiye'de ve Dünya'da 2004*. (2005). Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları.
- Yayla, A. (1992). *Liberalizm*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yayla, A. (1999). *Sosyal ve Siyasal Teori*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yaylagül, L. ve Çiçek, C. (2011). *12 Eylül 2010 Referandum Sürecinin Türkiye'deki Yazılı Basında Sunumu*. Folklor/Edebiyat Dergisi
- Yeğen, C. (2013). *Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan olarak Medya*. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Yılmaz, A. (2002). *Kapitalist Devleti Anlamak*. İstanbul: Aykırı Yayınları.
- WEİSCHENBERG, Siegfried, Klaus-Dieter Altmppen, Martin Löffelholz, Die Zukunft des Journalismus- Technologische, ökonomische und redaktionelle Trends, Westdeutscher Verlag GMBH, Opladen/ Wiesbaden, 1998.

## İnternet Kaynakları

*Kim Kaç Oy Aldı?* 29 Haziran 2016 tarihinde (<http://www.turkishny.com/news/kim-kac-oy-aldi>) adresinden alındı.

*Bilgin ve Ciner'in gizli anlaşası.* 28 Haziran 2016 tarihinde (<http://www.hurriyet.com.tr/bilgin-ve-cinerin-gizli-anlasmasi-6274872>) adresinden alındı.

Sabuncu, M. *Nereden Baksan Skandal.* 29 Haziran 2016 tarihinde ([http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/322290/Nerden\\_baksan\\_skandal.html](http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/322290/Nerden_baksan_skandal.html)) adresinden alındı.

*2011 Genel Seçimlerinde hangi parti kaç milletvekili kazandı?* 2.Ocak.2016 tarihinde (<http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/04/07/2011-genel-secimlerinde-hangi-parti-kac-milletvekili-kazandi>) adresinden alındı.

*Bir Devrin Sonu.* 27 Mart 2016 tarihinde (<http://arsiv.sabah.com.tr/2004/02/15/eko101.html>) adresinden alındı.

*219 Şirketi de Gitti Uzanlar'ın İşi Bitti.* 20 Şubat 2016 tarihinde (<http://www.hurriyet.com.tr/219-sirketi-de-gitti-uzanlarin-isi-bitti-202785>) adresinden alındı.

*Neden Odak Oldu, Niye Kapatılmadı.* 27 Mart 2016 tarihinde (<http://arsiv.ntv.com.tr/news/463520.asp>) adresinden alındı.

*Abdullah Gül Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı Seçildi.* 28 Nisan 2016 tarihinde (<http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/abdullah-gl-trkyenn-11.-cumhurba350kani-seld/18789>) adresinden alındı.

*Sandalye Denkleminde AKP Kazançlı Çıktı.* 16 Nisan 2015 tarihinde (<http://www.milliyet.com.tr/sandalye-denkleminde-akp-kazancli-cikti/siyaset/haberdetayarsiv/24.07.2007/207196/default.htm>) adresinden alındı.

*Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları.* 17 Mart 2016 tarihinde (<http://www.yerelsecim.com/CumhurbaskanligiSecimSonuclari.asp?SY=2007>) adresinden alındı.

Coşkun, B. *Başbakanın Ayaklarından Mesaj.* 23 Temmuz 2015 tarihinde (<http://www.hurriyet.com.tr/ve-basbakanin-ayaklarindan-mesaj-199261>) adresinden alındı.

Çölaşan, E. *Ciddiyetsizliğin Böylesi Görülmedi.* 23 Temmuz 2015 tarihinde (<http://www.hurriyet.com.tr/ciddiyetsizligin-boylesi-gorulmedi-199545>) adresinden alındı.

*Anayasa.* 23 Temmuz 2016 tarihinde ([https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa\\_2011.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf)) adresinden alındı.

Özbey, Ö. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları.* 29 Aralık 2015 tarihinde (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-106-1269>) adresinden alındı.

*Dört Özgürlük Üzerine.* 28 Kasım 2015 tarihinde (<http://bianet.org/bianet/dunya/117283-dort-ozgurluk-uzerine>) adresinden alındı.



*WSJ: News Corp, Sabah ve Atv'ye 1 Milyar Dolari Aşan Teklif Verebilir.* 28 Kasım 2015 tarihinde (<http://www.hurriyet.com.tr/wsj-news-corp-sabah-ve-atv-ye-1-milyar-dolari-asan-teklif-verebilir-19742783>) adresinden alındı.

*Korkmaz Yiğit Medyadan Çekiliyor.* 26 Kasım 2015 tarihinde (<http://www.hurriyet.com.tr/korkmaz-yigit-medyadan-cekiliyor-39043872>) adresinden alındı.

*Demokrat Parti.* 17 Mayıs 2016 tarihinde (<http://www.dp.org.tr/Default.aspx?islem=icerik&modul=5&id=1645>) adresinden alındı.

*Yücel, Y. Kutsal Üçlü: Medya- İktidar- Sermaye.* 17 Mayıs 2016 tarihinde (<http://ayrintidergi.com.tr/kutsal-uclu-medyaya-iktidar-ve-sermaye>) adresinden alındı.

*Şener, N. Otosansür Toplumun Nefes Almasını Engelliyor.* 16 Nisan 2016 tarihinde (<https://www.youtube.com/watch?v=IuwGR0xY6Zy>) adresinden alındı.

*Altıkanat, S. Liberal Demokrasi Nedir?* 14 Haziran 2016 tarihinde (<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/4579/liberal-demokrasi-nedir>) adresinden alındı.

*Erdoğan, İ. Basın Özgürlüğü ve Sansür.* 10 Temmuz 2015 tarihinde (<http://www.irfanerdogan.com/makalelerson/marxbasin.pdf>) adresinden alındı.

*Kabakçı, E. Siyasal Düşünceler Tarihi. İstanbul Üniversitesi Ders Notu.* 10 Temmuz 2015 tarihinde [https://www.academia.edu/5266657/%C4%B0stanbul\\_%C3%9Cniversitesi\\_-\\_AUZEF\\_\\_Sosyoloji\\_1.\\_D%C3%B6nem\\_Siyasal\\_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceler\\_Tarihi\\_Ders\\_Notu\\_](https://www.academia.edu/5266657/%C4%B0stanbul_%C3%9Cniversitesi_-_AUZEF__Sosyoloji_1._D%C3%B6nem_Siyasal_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceler_Tarihi_Ders_Notu_) adresinden alındı.

*Odatv Davasında Nedim Şener ve Ahmet Şık Tahliye Edildi.* 28 Ocak 2016 tarihinde (<http://www.milliyet.com.tr/odatv-davasinda-nedim-sener-ve-ahmet-sik-tahliye-edildi/gundem/gundemdetay/12.03.2012/1514445/default.htm>) adresinden alındı.

*Felsefi Terimler Sözlüğü.* 20 Şubat 2016 tarihinde (<https://www.frmtr.com/felsefe-sosyoloji-psikoloji/1077048-felsefi-terimler-s-zl.html>) adresinden alındı.

*Birtek, F. İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu' nun 301. Maddesinin Bu Kavram Işığında Değerlendirilmesi.* 30 Haziran 2016 tarihinde ([http://www.turkhukuk sitesi.com/makale\\_780.htm](http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_780.htm)) adresinden alındı.

*Altıkanat, S. Liberal demokrasi nedir?* 12 Mart 2015 tarihinde (<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/4579/liberal-demokrasi-nedir>) adresinden alındı.

*Bajohr, W. Medya ve Demokrasi.* 27 Mayıs 2016 tarihinde (<http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/20bajohr.pdf>) adresinden alındı.

*Berkan, İ. Uzan Siyasete Girmeseydi.* 18 Ocak 2016 tarihinde (<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ismet-berkan/uzan-siyasete-girmeseydi-680341/>) adresinden alındı.

*Çölaşan, T. Demokratikleşme Paketinde Laik Cumhuriyet hedef alınmıştır.* 29 Ocak 2016 tarihinde (<http://ahmetsaltik.net/tag/turk-anayasa-hukuku-bulent-tanor-necmi-yuzbasioglu/>) adresinden alındı.

*Türkiye’de Gazeteciler Yargı Tacizi Altında.* 30 Haziran 2015 tarihinde  
(<http://www.cnnturk.com/2012/turkiye/01/26/turkiyede.gazeteciler.yargi.tacizi.altinda/646480.0/>) adresinden alındı.

Gezgin, S. *Medya ve Demokrasi.* 5 Eylül 2016 tarihinde  
(<http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/19gezgin.pdf>) adresinden alındı.

Gülcan, E. *Gazeteci Gazetecidir Hoşunuza Gitmese de.* 2 Mayıs 2015 tarihinde  
(<http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/136938-gazeteci-gazetecidir-hosunuza-gitmese-de>) adresinden alındı.

Şahin, B. *Liberal Demokrasinin Temelleri.* 25 Aralık 2015 tarihinde  
(<http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberal-demokrasinin-temelleri-bican-sahin,188.php>) adresinden alındı.

*Basın Şeref Divanı.* 5 Mart 2016 tarihinde  
(<https://turkbasintarihi.wordpress.com/2015/07/24/basin-seref-divani/>) adresinden alındı.

*Etibank Çağlar’a Böyle Satıldı.* 7 Temmuz 2016 tarihinde  
(<http://www.hurriyet.com.tr/etibank-caglara-boyle-satildi-39241562>) adresinden alındı.

*Star Televizyonu Satıldı.* 27 Nisan 2016 tarihinde  
(<http://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/680447-star-televizyonu-satildi>) adresinden alındı.

*İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi,* 5 Ağustos 2016 tarihinde  
(<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>) adresinden alındı.

## EKLER

### Ek 1

#### Röportaj Soruları

1. Demokraside medyanın yeri nedir?
2. Türkiye'de İktidar-Basın İlişkisi bağlamında basın özgürlüğü hakkında ne düşünüyorsunuz? İktidarların basına müdahalesini nasıl değerlendiriyorsunuz? İktidarların baskısını hangi dönemde ne kadar hissettiniz?
3. Basın Sansürü ne demektir? Yasalardan kaynaklanan sansür olgusu mu yoksa iktidardan kaynaklanan sansür mü yoksa otosansür mü daha tehlikeli ?
4. Günümüzde medya sahipliğindeki değişim basın özgürlüğüne nasıl yansımıştır?
5. 2002-2015 yılları arasında gerek siyasi gerek ekonomik açıdan iktidar-medya ilişkileri nasıl şekillenmiştir? Medyada ne gibi değişiklikler olmuştur? Bu durum basın özgürlüğüne nasıl yansımıştır? Bu süreçte yaşanan sansür ve otosansür olgusuna dair tanıklıklarınız nelerdir?

## Ek 2

### Röportajlar

Abdülkadir Selvi ile (23 Haziran 2016) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Ahmet Hakan ile (11 Temmuz 2016) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Akif Beki ile (20 Haziran 2016) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Atilla Özsever ile (22 Mayıs 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Aydın Engin ile (19 Haziran 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Can Dünder ile (20 Haziran 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Cengiz Çandar ile (16 Eylül 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Cüneyt Özdemir ile (18 Haziran 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Çiğdem Anad İ. ile (25 Temmuz 2014) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Fikret İlkiz ile (4 Ekim 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Hasan Cemal ile (22 Ekim 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Kenan Alpay ile (12 Temmuz 2016) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Mehmet Ocaktan ile (22 Haziran 2016) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Mirgün Cabas ile (18 Haziran 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Nedim Şener ile (24 Ağustos 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Nihal Bengisu Karaca ile (1 Temmuz 2016) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Rahim Er ile (27 Haziran 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Sedat Ergin ile (27 Haziran 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Stelyo Berberakis ile (11 Eylül 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Süleyman Sarılar ile (30 Ocak 2016) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Şirin Payzın ile (18 Haziran 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Taha Akyol ile (16 Haziran 2016) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

Yalçın Bayer ile (18 Haziran 2015) tarihinde kişisel görüşme yapıldı.

